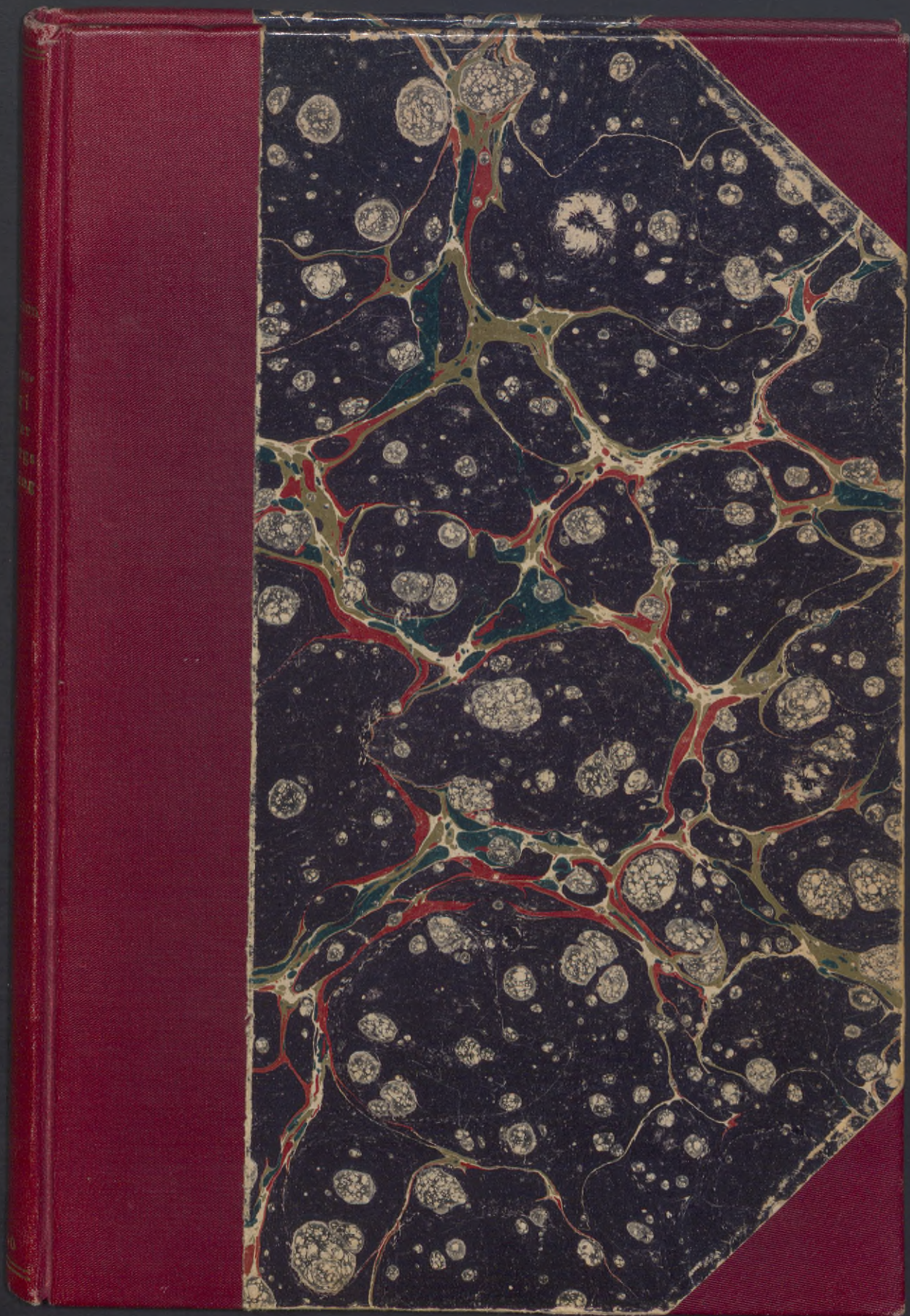

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

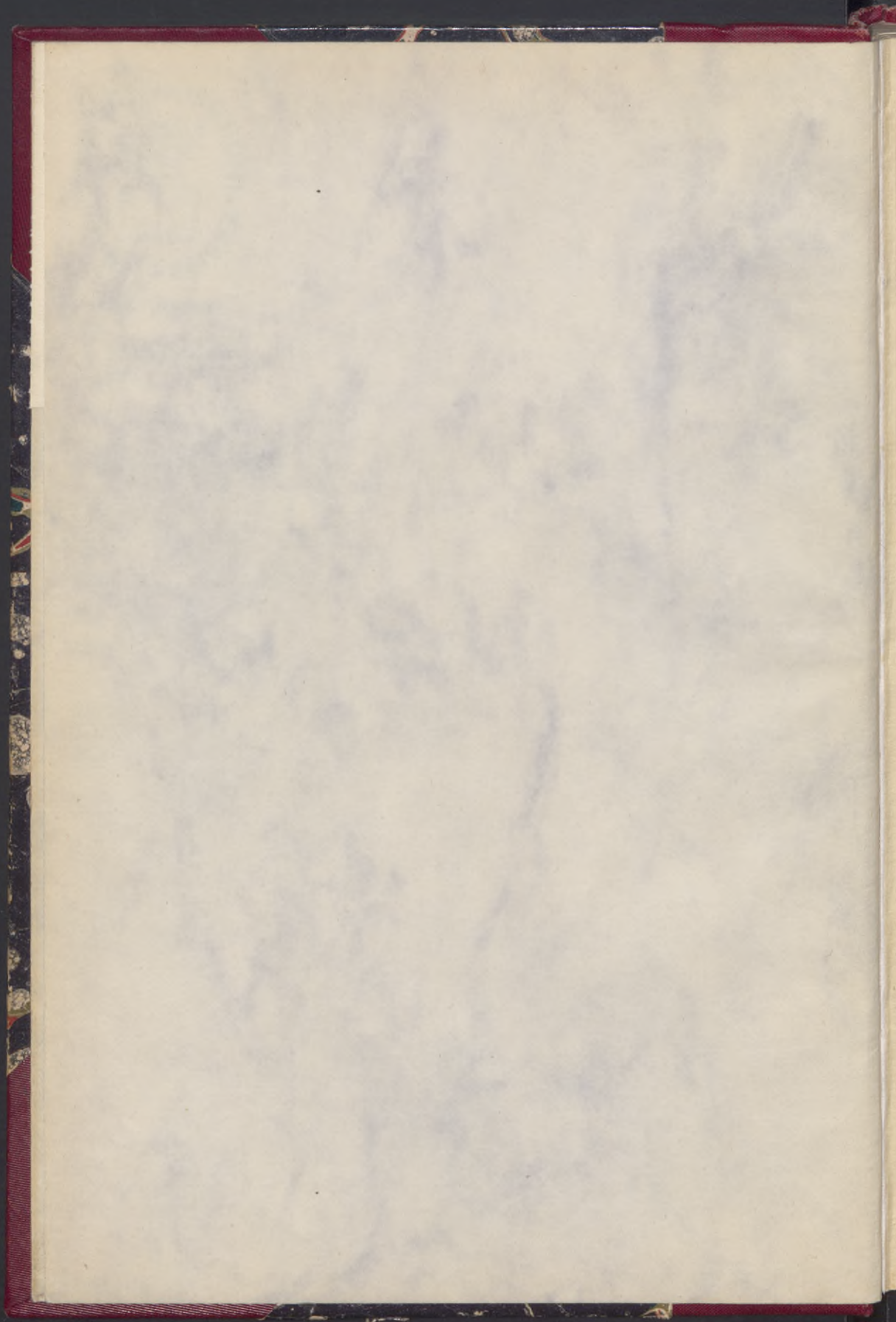
Allmänna Sektionen

Litt.-hist.
Sv.

EX A

5 Oct.

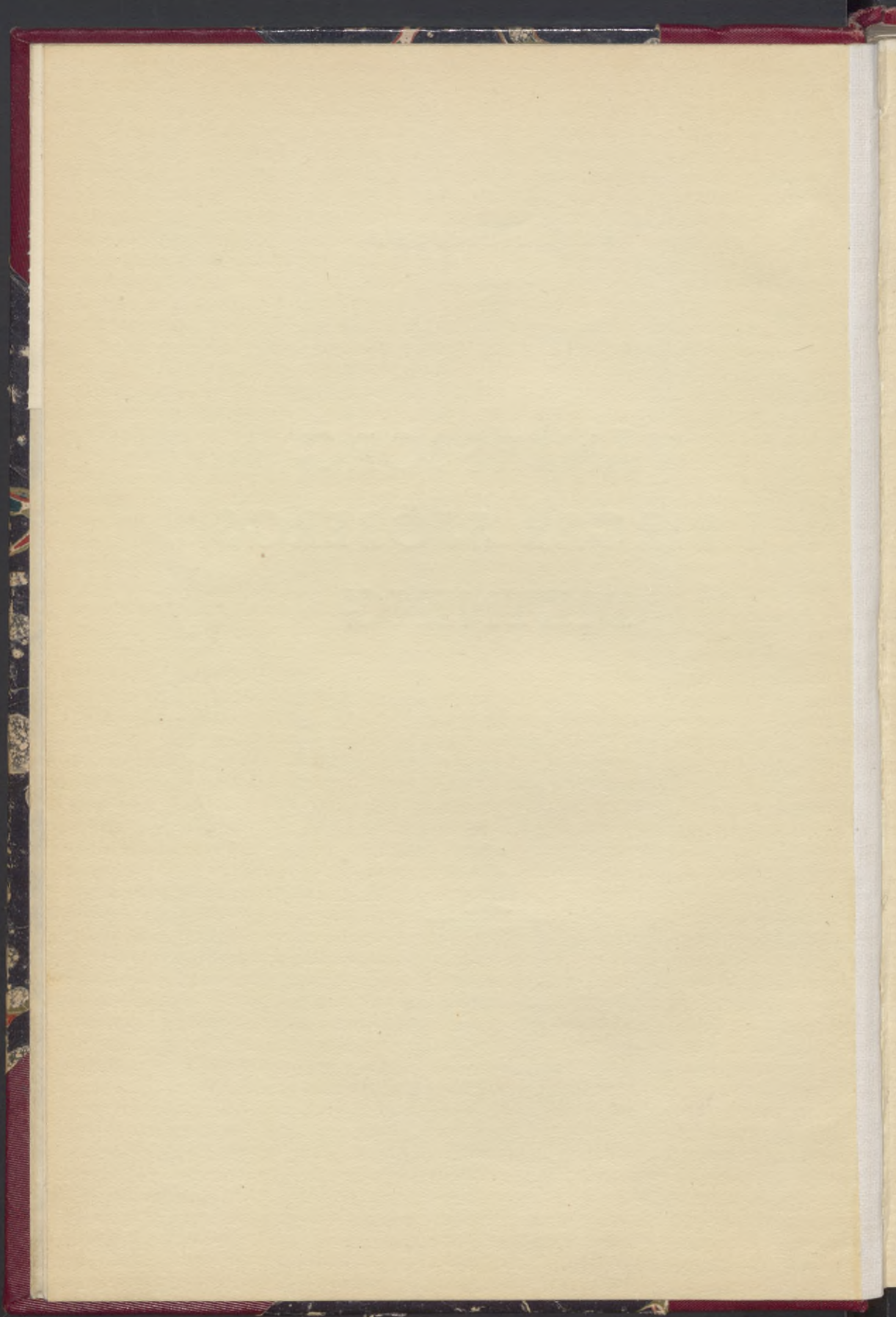
Litt.-hist.
Sr.

Aug. Peterson

VÄNERSBORG
I BIRGER SJÖBERGS
DIKTNING

Sx. A

VÄNERSBORG
I BIRGER SJÖBERGS
DIKTNING

av

AUG. PETERSON

VÄNERSBORG C. W. CARLSSONS EFTR.
1940

Till läsaren.

Denna studie ingår samtidigt i Vänersborgs Söners Gillles Årsskrift 1940. Jag ber härmed få tacka gillet styrelse för det intresse och den välvilja som i detta sammanhang har visats mig.

Undersökningen avser ej fullständighet, är ej heller menad som någon sorts lokalkrönika med mer eller mindre s. k. pikanta detaljer, ej heller som ett detektivarbete, utan som ett försök att på ett väsentligt område fördjupa kännedomen om Birger Sjöbergs märkliga skaldepersnolighet. Så mycket som möjligt har jag låtit diktaren tala själv.

Undersökningen är även att betrakta som en av förstudierna till en monografi över Birger Sjöberg.

Vänersborg i nov. 1940.

AUG. PETERSON.

VÄNERSBORG I BIRGER SJÖBERGS DIKTNING

av

AUG. PETERSON

Vi känner alla till, att Lilla Paris hos Birger Sjöberg är det samma som Vänersborg, och vänersborgarna själva hittar givetvis än i dag en hel del motsvarigheter i verkligheten i både Fridas Bok och Fridas Andra Bok. Med Kvartetten som sprängdes blir det genast åtskilligt vanskeligare. En vänersborgare ser emellertid genast ett och annat, som utan svårighet kan lokaliseras till hans stad. Men mycket är det nog inte vid första genomläsningen av det digra arbetet, och ännu mindre, om ens något, ger väl Kriser och Kransar i detta hänseende. Undersöker man däremot de båda sistnämnda verken noggrannare, visar det sig, att vänersborgsminnena spelar en avgörande roll för dem.

Ingenting är väl för de flesta skalder av så avgörande betydelse som barndomsminnena och barndomsmiljön, ja, man kan säga att detta drag är allmänmänskligt. Såtilvida kunde det problem jag har tagit mig för att behandla här, synas skärligen överflödigt annat än ur ren kuriositetssynpunkt. Men så är det likväl inte. Vänersborgs roll i Birger Sjöbergs diktning är av ganska säregen beskaffenhet. Detta bottnar ytterst i två avgörande omständigheter — härstamningen och den stora kärleken. Till detta kommer så den misslyckade skoltiden, den tidiga brödkampen och den tidiga omplanteringen i främmande miljö.

Jag försöker nu till en början ge en kort orientering över dessa, delvis starkt samverkande faktorer.

Någon "riktig" vänersborgare blev väl Birger Sjöberg aldrig. Båda föräldrarna var inflyttade stockholmare, och i det sjöbergska hemmet med dess starkt utpräglade familjekänsla, kritiska läggning, skarpa blick för folks egenheter och en ohejdad lust att berätta och imitera, var det bara alltför naturligt, att ett visst motsatsförhållande till staden skulle utvecklas. Detta motsatsförhållande mildrades knappast av den mindre lyckliga utvecklingen av faderns ekonomi, något som man kan se åtskilliga exempel på i Birger Sjöbergs brev från ungdomstiden. Men denna synpunkt bör ej övervärderas. Den oförbränneliga humor, som samtliga familjemedlemmar tycks ha ägt i rikt mått, var en borgen för att särskilt komiska drag i småstadens och dess infödingars fysiologi skulle uppmärksammas.

Den distans gentemot Vänersborg, som sålunda var ursprunglig hos Birger Sjöberg, skärptes ytterligare genom hans misslyckade skolgång. I småskolan hos gumman Segerdal tycks det ha gått riktigt bra för Birger, men helt annat blev det i Vänersborgs högre allmänna läroverk. Där intogs han i första klass höstterminen 1895, och vårterminen 1899 avgick han från skolan och dess fjärde latinklass med urusla betyg. I läroämnena hade han då tre C, tre BC och två B, C i flit och B i uppförande!

I sin bok *Diktarvärld och verklighet* hos Birger Sjöberg påstår Ragnar Malm på tal om skoltiden bl. a.: "särskilt klen i skolan var han visst icke". (s. 48). Synbarligen har Malm inte sett Birger Sjöbergs betyg. Då hade han inte heller behövt göra ett annat ganska komiskt fel i sin framställning. Malm diskuterar uppkomsten av Birger Sjöbergs smeknamn och signatur, "Päta", och redogör för de olika tolkningarna av namnet. Han avfärdar teorin om att Birger skulle ha uttalat det la-

tinska ordet poeta som "päta", vilken förklaring, enligt Malm "är ytterligt intressant så tillvida att den visar hur relativt snabbt legendbildning över huvudtaget kan tappa bort verkligheten och även förvrida fakta: Birger Sjöberg läste nämligen, enligt hans skolkamraters uppgift, aldrig latin i skolan." Ändå hade Birger Sjöberg avgångsbetyg från fjärde latin-klassen! Det kan inte hjälpas, men det måste sägas att Malms bok är ytterligt otillförlitlig, vilket i och för sig är mindre förvånande, då den är ett journalistiskt snabbreportage. Den har dock sitt värde, dels på grund av Malms hänförelse för sitt ämne, dels på grund av hans initiativkraft, varigenom en hel del stoff har räddats, som annars kanske hade gått förlorat. Senare ska jag gå närmare in på dessa förhållanden och nöjer mig nu med att påpeka, hur hjärtligt Birger Sjöberg vantrivdes med dessa år i läroverket. Direkt fientlig mot skolan tycks han inte ha varit, utan han kände sin vistelse där som ett rent främlingsskap, inte närmast plågsamt utan snarare på en gång drömligt överkligt och komiskt. Men det allra underligaste i denna historia är, att Birger Sjöberg kom att stå i ett intimt förhållande till läroverket långt efter det han hade slutat skolan. Detta skedde genom skolpojks-tidningen Frän, vars främste medarbetare och medredaktör han blev. Härom mera nedan. Vi konstaterar emellertid, att Birger Sjöbergs distans mot staden ökades ytterligare genom den satiriska respektlöshet, som helt naturligt måste vara livsluften för ett dylikt organ, skapat av pojkar i övergångs-åldern.

Ungefär i tjugooårsåldern, just vid den tiden då Birger Sjöberg skulle ta det avgörande steget ut i livet, upplevde han den stora kärlek som aldrig skulle glömmas. Hjärtetsåret läktes väl, men upplevelsen blev av grundläggande betydelse för hans diktning och följde honom till det sista. Denna sin obesvarade kärlek sökte han dikta sig fri ifrån

både djupt allvarligt och på skämt. I förskingringen kom Vänersborg sålunda att alltmer framstå för Birger Sjöberg som den stad, där han fick sitt hjärtesår, och detta medför mycket hastigt en stark förskjutning i skaldens allmänna syn på fädernestaden. Den satiriska överlägsenheten förflyktigas, liksom det direkt komiska förlöjligandet, och ett bitterljuvt vemod träder i dess ställe.

Birger Sjöbergs hela diktning utvecklar sig nu efter två klart skönjbara linjer. Den ena utgör en fortsättning av den komiska diktningen från pojkåren med allt starkare musikaliska inslag. Nu försvinner alltmer bellmans- och isynnerhet frödingsimitationen. Men på denna linje är skalden fortfarande riktad utåt, d. v. s. hans dikter eller visor är avsedda att föredragas i kamratkretsen. Så kastar skalden in sin olyckliga kärlek i smältdegeln, och Fridas visor uppstår. Barndomsstaden förvandlas nu till Lilla Paris, där Fridas och hennes väns blyga kärlekshistorier utspelas, ett skickligt camouflage för den kärlekshistoria, som blev ett ensamt livs dröm och saknad. Ironi och idyll skulle man kunna sätta som undertitel på denna oefterhärmliga småstadskrönika, men ironien är dränkt i vemod och idyllen är ett oroligt hjärtas drömreservat.

Detta var den fasad, som visades för vännerna. I löndom skrev Birger Sjöberg under hela denna tid fram till Fridas Bok hundratals dikter av högst "privat" natur, mest döds- och kärleksdikter, men den förankring i Vänersborg, som utmärker de flesta Fridavisorna, ha dessa helt naturligt inte — med ett och annat undantag.

Studeras nu Fridas visor, Kvartetten som sprängdes samt Kriser och Kransar med ledning av nyss angivna riktpunkter, så blir resultatet rätt märkligt. Rent schematiskt kan det uttryckas så, att för vart och ett av dessa verk tränger Birger Sjöberg längre tillbaka i barndomstiden. I Fridas Visor finns

det inte ett enda direkt tecken på att barndomsminnena är med; allt rör sig kring ynglingens eller den unge mannens upplevelser och fantasisyner. I Kvartetten som sprängdes märkes alltmer av skolpojkestiden, medan i Kriser och Kransar tidiga barndomsminnen dominerar, n. b. i de fall, då dikterna överhuvud behandlar vänersborgsminnen.

I det följande ska jag söka ge en mera detaljerad bild av Vänersborg i Birger Sjöbergs diktning i enlighet med de givna förutsättningarna. Det har då syntts mig lämpligt att dela upp undersökningen i tre kapitel, grupperade dels kring de stora verken, dels kring den egentliga ungdomsdiktningen. I samtliga kapitel utnyttjar jag givetvis de mängder av otryckt material, som jag har lyckats samla ihop.

I. Före Frida.

Så vitt jag kan se, är det först från år 1900, som det finns litterära alster av Birger Sjöbergs hand. Då blir Birger Sjöberg medarbetare i Frän, vars första nummer kom ut den 12 maj 1900.¹⁾ Ja, han blev mer än medarbetare; redan från början statar han som tidningens redaktör tillsammans med Bertel Hallberg, nu borgmästare i Linköping. Kanske beteckningen skolpojkestidning är något oegentlig, då som vi redan har sett Birger Sjöberg sedan ett år tillbaka inte längre gick i skolan. Han var fotograf-lärling när Frän började. Redan i nr 3 (26/5) 1900, i en kort artikel Sommartiden i Vänersborg har vi ett stadsreportage, som tydligt förråder Birger Sjöbergs hand. "Hvarför hängde alla i fönsterna? Hvarför glodde käringarna håll i

¹⁾ Tidningen synes ha upphört vid midsommartiden 1902. Ragnar Malm har meddelat provbitar ur Frän. Han hade till sitt förfogande 7 nummer av Frän. Hittills har jag lyckats komma över ytterligare 88 nummer, men då tidningen kom ut en gång i vecken — i ett, handskrivet exemplar — under mer än två års tid, så tycks ett dussintal nummer fattas.

skvallerseglarna? Hvarför slutade de att hacka på torget." Vi får vidare veta, att tåget inte kunde avgå i rätt tid och att konstapeln Pettersson gömde sig "bakom hörnet". Orsaken till allt detta var, att "bokhållaren Anderzon hade ren krage på Onsdag", iklädd vilken han gick "med ett mildt leende tvärs över torget"! — I nästa nummer av Frän och sedan flera nummer framåt (2/6 1900) förekommer en ny artikel i samma genre, "Wänersborg i sommartid II". Här driver den fjortonårige författaren blodigt med den grönköpingsmässiga rädslan inför allt främmande. "En man gick på Wallgatan. Han gick med mycken elegans, med manschetten vårdslöst dinglande på lillfingersnageln och med gula skor". Sekelskiftets schangdobla herrmode! Någon hade emellertid sett "en brunröd fläck av 1 1/2 mm:s radie på mannens vänstra benfodral" och rapporterar saken för polis. "Denne bleknar, darrar, svindlar, springer, rusar in på poliskontoret — — —". Överkonstapeln genomkämpar en hård inre kamp. Först "förmodar han att en man med så misstänkt utseende skulle arresteras". Under tiden flyr den ene konstapeln efter den andre. Konst. Pettersson t. ex. "hittas efter trenne veckor i en svinstia på Skräcklan". Efter att ha ansett, att mannen borde arresteras och sedan konst. Gabrielsson halft vansinnig störtat ut på landsbygden, befäller nu överkonstapeln, att mannen skall arresteras. Sedan 5 konstaplar skälvande har nalkats främlingen, presenterar sig denne som "Zebedeus Jeremias Larsson, slaktardräng från Grästorp". Samma historia varieras lite längre fram i tidningen under rubriken Westermärk-Rosén eller Wänersborg i höstetid (9/6 och flera nr framåt), och då tror folk den berömda banditen Westermärk-Rosén är i stan. Men även denne visar sig vara en helt oskyldig person, denna gång en skövdebo vid namn Agathon Larsson. Artikeln slutar: "Sådant händer blott i Wänersborg."

Längre fram¹⁾ har Päta strängat sin lyra till ett kväde, omfattande ej mindre än 18 åttaradiga strofer. Jag citerar resp. refererar de partier av dikten, som för dagen kommer i fråga.

Den gamla staden i mörker låg
en midnatt dyster och kall.
På gator och torg ej en skugga man såg,
det hördes blott regnets fall;
och snarkningar ifrån närmaste hus
och löfvens prassel och vindens sus,
men månen sken uppå Vänerns vatten
uti den hemska, stormiga natten.

Bra fångad vänersborgsk höstnattstämning! På poliskontoret råder full panik i stil med vad ovan antytts. Staden vaknar (strof 9):

Snart vaknar staden ur slummern opp
och skimrar som rödaste vin.
I hvarje fönster en hvitklädd kropp
ses rulla upp en gardin — — —
Och gurglingar höres från närmsta hus
och löfvens prassel och vindens sus.
Men solen lyser på Vänerns strömmar,
och staden ligger i morgondrömmar.

Ur strof 10 må anföras:

Ett rykte blixtnabbt har utspridits här,
att Vestermark kommit till stan.
Och rik som fattig bönar och svär
och använder bibeln — för dan.

Strof 12:

Fyra i staden ta in arsenik
och bäddas för tidigt i jord.
Men Stöva bannlyser all musik
och sätter sig under ett bord.

¹⁾ Dateringen något osäker, troligen i ett nr från 1902.

Lådtjiken hastigt åt landsbygden flyr,
Bond-Karlson reser på tåget till Ryr.
Lill-Fylla lifvet i moll börjar skåda
och kryper ned i en byrålåda.

Ur strof 13:

Portarna bommats hvart han gått fram
i slitna stenar och rykande damm — — —
I kyrktornet människomassorna hopas,
och namnet "Vestermark" hviskas och ropas.

Det visade sig vara en skövdebo, denna gång vid namn Karlson, som hade kommit till Vänersborg för att begrava sin bror.

Och slutad blef denna småstadsbragd,
och allt ånyo var fred,
Fast psalmboken åter blef undanlagd,
för öfrigt bibelen med. —
Men fågeln sjunger i trädets topp,
Sniksåsen bjuder på kaffe och dopp.
Konstapel Edlund af glädje gråter
och Bono tar fram sin löskrage åter.

En älskare av Nils Hasselskogs (även han västgöte!) grönköpingsjournalistik blir slagen av den överraskande likheten med "Svarta damens" besök i Grönköping (Grönköping i helg och söcken 1927), en händelse som också vänder upp och ned på hela samhället: "Som en löpande eld spred sig samtidigt ryktet i staden, trafiken avstannade, gatorna tömdes på ett ögonblick och alla dörrar låstes, — — —, tumultariska scener ägde rum, i det att flera personer knuffades omkull och fru Brunander sprang i ån." Liksom skövdebon i Vänersborg skrämmer vettet ur polisen, så skrämmer den med skövdebussen anlända "Svarta damen" vettet ur "hr boxaren och klensmeden Östberg", som skulle infånga henne. Även Hasselskog besjunger händelsen i bl. a. följande ord:

O fantom, fantom,
vik bort ifrån vår stad!

Alla äta brom,
och ingen mer är glad,
sambällslivet har tystnat av.
Vik bort, vik bort, och lägg dig i din grav.

Jag har gjort denna jämförelse därför, att vi troligen har att göra med en och samma gemensamma litterära inspirationskälla, nämligen den amerikanska wild-west-humorn, sådan den representeras av Bret Harte och — framförallt — av Mark Twain. Det är särskilt något av den senares ton vi träffar på hos både den unge Sjöberg och den debuterande Hasselskog, en ton som utgör en sällsam blandning av trivial nybyggaridyll och våldsam revolverjournalistik, full av överdrifter och befängdheter; det hela ej illa återgivet av Hasselskog med "idyll och panik"! Det behöver väl knappast framhållas, att någon "påverkan" mellan Sjöberg och Hasselskog på den punkten är utesluten, eftersom den senare, enligt vad han själv har sagt till mig, aldrig har sett ett nummer av den handskrivna Frän. Men båda dessa västgötska humorister kände väl till Mark Twain, och Päta har säkert dessutom också lärt sig mycket i den härresande genren av den tokstollige C. A. Tollén, ("Åskvajor"), läst och uppskattad av Fräns redaktion. Att maneret är litterärt tillägnat synes mig f. ö. också framgå därav, att både Sjöberg och Hasselskog snabbt växer ifrån det. — Men småstadens "främlingskomplex" har intresserat Birger Sjöberg också som ett rent teoretiskt problem. Så heter det i Frän nr 19 (15/9 1900) bl. a.: "Vänersborgare ha alltid en viss benägenhet att anse alla främmande personer för mördare, förfalskare o. d."¹⁾. Detta

¹⁾ På ett annat ställe i Frän (18/8 1900) läses: "En positivspelare gästar Brackestad. Stor villervalla. Brackestadsborna tro ej det är en vanlig människa, ty han råkar händelsevis vara en italienare." Päta börjar i nr 7 av Frän (23/6 1900) en lång småstadsserie under titeln "Brackestad". Malm påstår nu, att Brackestad och Vänersborg visst inte är detsamma. (A. a. s. 53—54.) "Brackestad var en författarens egen skapelse, vilken

hindrar naturligtvis inte, att även den andra sidan av "främlingskomplexet" gör sig gällande, nämligen beundran och driften att efterlikna, det som Birger Sjöberg senare så träffande har kallat "storstadsmärta" (Cantilena Comunale i Kriser och Kransar). I noten till denna sida nämnes ordet "Parisutställningsbesökande", vilket begrepp för tanken till "Grönköpings funktionella Sällskapsresa" till 1930 års stockholmsutställning (Grönköping i Helg och Söcken 1931). Men ordet "Parisutställningsbesökande" har säkert också mer att säga oss. Pekar det inte mot namnet Lilla Paris? Världsutställningen i Paris 1900 var ju sekelskiftets stora sensation, och i Fräns spalter spelar den f. ö. en mycket framträdande roll i en mängd fingerade annonser och notiser, fortfarande i Mark Twainstil. Ett av de kostligaste reportagen från utställningen är den sant grönköpingsmässiga parodin på den dåtida "skansen-mentaliteten" med dess glödrerade stockholms- och skan-

---

i mångt och mycket kan betraktas som en förebild till vårt nu så populära Grönköping." Härtill kan anmärkas, att mycket av Pätas ovan berörda *vänersborgsjournalistik* också är "författarens egen skapelse" och är lika fantastiskt som Brackestadsskildringarna! Varifrån skulle Päta f. ö. ha fått impulserna till Brackestad om inte i sin egen hemstad? Den exakt lika behandlingen av "främlingsproblemet" härovan talar f. ö. sitt tydliga språk. Malm säger (s. 53), att Grönköpings Veckoblad varken "existerade eller var påtänkt" vid det här laget. Men begreppet Grönköping och även namnet kände Birger Sjöberg väl till, vilket tydligt framgår av en artikel i Frän nr 13 (14/8 1900), en intervju (i fullständig Mark Twainstil) "med stadens mest bekante man, f. d. bl. a. grosshandlaren numera chalmist-aspiranten Emil Viktor Lindberg" — egentligen en jämnårig, som nyss hade slutat skolan. L. säges därvid yttra bl. a. "Föresten har ju Vänersborg gått framåt på senare tider och lagt sig till med både självmördare och Parisutställningsbesökande, och vänersborgarna leva i hoppet att få en mördare, och då rycker ju V. fram i jämnbredd med *Grönköping* (kurs. av mig), f. n. står den i nivå med Brackestad." Enligt Hasse Z. skapades ordet Grönköping av Söndags-Nisse 1897, och även om Grönköpings Veckoblad inte började förrän 1902, drevs ju mycken grönköpingsjournalistik i Söndags-Nisse samt f. ö. även i Strix, t. ex. serien Från svenska hem av Anders Forsberg.

sensouvenirer, Vad sägs om följande? "Telegram! (Genom Färgelanda telegrambyrå). Paris i dag 12,1 H. M. Konungen af Sverige-Norge har i dag kl. 12 behagat att, i närvara af svensk-norske konsuln, president Loubet, kommissarie Thiel och vår specielle flygande A. C. Homozonkvypst (typiskt C. A. Tollén-namn!), högtidligen afprofva F. Staaks¹⁾ nationalpottor och fann han dessa utmärkta". Notisen illustreras av ett kärll med "glödritad" dalkulla o. s. v. Det kan vidare förtjäna påpekas, att tidningen har en serie fingerade Resebref från Paris, sträckande sig genom ett 30-tal nummer. Dessa resebrev är visserligen skrivna av Bertel Hallberg, men detta bevisar bara hur aktuellt Paris var vid denna tid. Betänker vi så, att De tre musketörerna var och förblev Birger Sjöbergs älsklingslektyr, är det inte svårt att förstå, att uppkomsten av beteckningen Lilla Paris låg snubblande nära. Härom mera nedan.

Vi ska nu se lite på Pätas Brackestadsserie²⁾ i Frän. Den börjar i nr 7 (23/6 1900) och sträcker sig inte bara genom hela första årgången (d. v. s. till den 12 maj 1901, då årsdagen firades med ett jubileumsnummer) utan också en bra bit in på den andra årgången, vilken började (mot slutet av sommarlovet) den 3 aug. 1901, närmare bestämt fram till 12/10 1901. I första årgången heter serien endast "Brackstad", i andra "Brackestads historia". Som synes ovan har jag gentemot Malm hävdat, att det är Vänersborg som avses med namnet Brackestad. Jag ska ytterligare styrka detta påstående genom argument hämtade från krönikan själv. Vis-

¹⁾ Egentligen ett vänersborgsoriginal, men eftersom han hette Ferdinand till förnamn, liksom Pätas medredaktör Bertel Ferdinand Hallberg, så fick den senare så småningom också heta Staak. Härmed kan jämföras upprinnelsen av namnet "Päta", som har överförts från en sjöman, vilken Birger brukade imitera, till Birger själv.

²⁾ Kuriöst nog har namnet Brackestad en föregångare i en dikt av Fröding från gymnasisttiden i Karlstad, "Återkomsten" — O, sköna Brackstad, var helsad åter! — vilken "satiriserar karlstadslärarna och brackförnämlighetens dumma tråk" (se Henry Olsson, Från Wallin till Fröding [1939], s. 131).

serligen har den purunge författaren frossat i wild-west-karikatur, men läser man krönikan noggrant, skymtar verklighetsunderlaget igenom här och där. Då emellertid detta reportage är av mycket stort intresse även som prov på Birger Sjöbergs tidigt utvecklade fabuleringskonst, inskränker jag mig inte till att bara plocka fram sökta "vänersborgsbitar" ur det utan jag försöker dessutom ge ett förhållandevis fylligt referat, med aktgivande på själva småstadsstämningen och småstadsatmosfären. Skildringen öppnas så här: "Brackestad säges hafva varit Harald Haarfagres favoritplats. Det ligger 5 meter öfver hafvet och är beväxt, i synnerhet på Söderlånggatan med konvaljer och vassar". Vi får vidare veta, att stadens dominerande person är borgmästaren (jfr "Rådman" i Fridas Bok!), vilken samtidigt är kakelugnsmakare. Idyllen störes redan tidigt av uppskakande händelser. Så meddelar stadens tidning Gökbladet i extrablad den 6 mars 1900: "Idag kl. 5 e. m. syntes en rysk sågfilare komma vägen fram. Han träffades sedan på Söderlånggatan. Stadens polis är i rörelse." Efter åtskilliga otroliga paniksituationer få vi veta vem den förmente ryssen var "vedsågaren och färgaren Lars Basvall som hade rakat sig". Likheten med vänersborgsreportaget ovan är omisskännelig. Så är det folkfest den 16 mars, då torget är förvandlat till dansbana och folket roade sig med "lif och lust", dansande till "tonerna af Marselliesen". "Efteråt förevisades borgmästarens kanariefogel till allas förtjusning." — — — "Staden har äfven en idrottsförening bestående af Redaktören för Gökbladet och ladugårdskarlen Felix Tunnlöw, bagaren och målaren Fritiof Pipskog samt Johannes Ekström, poet och trädgårdsmästare." Dennes diktsamling heter "Blomsterströ", varur citeras

Och blommorna dofta uti skyn.
Hvart öga bländas af en syn.
Fåglarna sjunga, glada och unga.

Icke olikt Rådman i Lilla Paris betygsätter borgmästarn myndigt denna poesi: "Det är fan i mej värme i det. Och alla Brackestadsbor sade till hvarandra: Det är fan i mej värme i det." Hur är det vi läser i företalet till Fridas Bok? "Ett gott ord ovanifrån sprider lätt och hastigt belåtenhetens värme i människans hjärta." Vi erinras likaledes om någonting mycket bekant i Fridas Bok, när vi läser om den stora nykterhetsdemonstrationen i Brackestad den 21 maj, då "16 präktiga goodtempläre kommo med flygande fanor och klingande spel från Goodtemplarlokalen". Den nya tidens vinddrag känner vi i meddelandet om att en "socialistförening" har bildats, "som det säges på initiativ av Brackestads stadsbud Stefanus Kilkvist". — Det är fest hos handlande Sagokvist med anledning av att han hade blivit vald till riksdagsman. "Först kom handlande Riskvist med familj. 'Så simpelt att komma först', sade fru Sagokvist." — "Bildningen har även i Brackestad gjort sitt intåg. Nu läser hvarenda Brackestadsbo både Gökbladet och Frän," så yttrar i sitt tal Hr Sagokvist, "som en gång varit i Vänersborg och hört därvarande vältalare". "Leve bildningen!" — Telefonen gör sitt intåg i Brackestad. Borgmästaren får besök av en "telefoningenjör", som han i hastigheten tar för Westermärk-Rosén. Alltnog, till en början var borgmästaren den ende som höll sig med den märkvärdiga tingesten. "Också är det i medvetande om sin storhet som borgmästaren ringer på sin vän Karlsson i Vänersborg. 'Ä de' Kalson' säger borgmästarn. 'Ä de' värkligen Karlson' fortsätter han." — Vi får så till livs en skarp satir emot den s. k. noblessen, d. v. s. noblessen i Brackestad. Här brytes emellertid oemotståndligt fiktionen sönder, och vem som helst förstår, att Birger Sjöberg ger ett nyp åt sin egen goda stad. Som vi ser av följande, blandas vänersborgskt och brackestadskt här ihop till en enda härva. "Vet du, o läsare, hvad nobless är? Vore jag inte från en stad där det finns nobless,

så visste jag det ej heller." Att detta är ironi, tar väl ingen fel på, även om den ännu ej femtonårige Päta inte ögonblicket efteråt ersätter inronin med klubbslag. "Det är gräddan av stadens befolkning d. v. s. den så kallade gräddan." I den så följande definitionen på detta folkslag ser vi hur överdrifterna är blandade med mörkt allvar, en förmåga som Birger Sjöberg längre fram skulle utveckla till mästerskap. "Det är de som inte tål att lukta pepparrot utan att falla i vanmakt; de som inte tål att se på en filbunke emedan de få håll i ryggen; de som ej kunna lefva utan cosmetique (härliga sekelskiftesord!) i håret, och slutligen är nobless den del af befolkningen som tror sig vara näst Gud och borgmästaren, hvilken i Brackestadsbornas ögon äro ungefär lika stora personligheter." Eller vad ska vi säga om följande! Säkert ser man genast att det fiktiva elementet är mycket löst ditsatt. Päta fingerar, att han vid ett besök i Brackestad träffade en tändsticksarbetare från Vänersborg, som ju då hade en stor tändsticksfabrik. Denne yttrar underfundigt, "Äcke de fan hun (d. v. s. hurudan) nobless di har här. Jag tackar Gud hvar eveli kväll att jag ä' ifrån ett aktadt samhälle å ifrå' ett samhälle som har nobless." Päta kommenterar, "Jag ämnade just säga något icke värst smickrande hvarken för den så kallade noblessen eller samhället, men ville ej stöta mig med honom, utan teg visligen, ty mannen var från — Vänersborg." — Här kommer en stämningsbild från Brackestad. "Då solen skiner het på husraderna i Brackestad, då sjön¹⁾ ligger lugn och borgmästarens kanariefågel blott då och då slår en drill, då är det ledsamma tider i Brackestad. Befolkningen är slö och blott sällan ser man en rask figur. Du går långsamt Skomakaregränd fram, går förbi blåbandsföreningens prediko-

¹⁾ Som synes, ligger Brackestad vid en sjö, liksom Vänersborg, ehuru sjön på ett annat ställe betecknas som "saltsjö".

lokal, svänger in på Gödselhöggatan, då du ser framför dig ett hus, hvarå en mängd plakat äro uppklistrade: Brackestad-bo! Stanna! Stanna! Läs! Alla välkomna i eftermiddag kl. 6! Vacker sång och härlig musik, tuggbuss gratis åt hvar besökande, halelujasång, kaffe och mycket andra Guds gåfvor! Löjtnant Kröslund¹⁾). Predikan af kapten Bono²⁾). — Från Fridas bok minns man ju som ett av de markantaste särdragen diktarens benägenhet att drömma sig tillbaka till gångna tider och ut till fjärran länder. Jag behöver bara erinra om På Richelieus tid eller Vore jag en fransman, Frida. Mindre allmänt känt och uppskattat torde ett stycke i samma genre i Fridas andra bok, Romantisk promenad, vara. Jag tar upp det här, emedan det synes mig vara klart förbådat i brackestadskronikan. I Romantisk promenad är "han" ute och promenerar med Frida, tydligen utåt Dalbohållet till.

Är det icke mystiskt, gå i aftonstunden²⁾
just när vinden susar,²⁾ prasslar jämt och samt?

— — — — —
Frida! Om det vore verkligen så galet
att ej nu vi ginge, men i annan tid —
för exempel, gamla fjortonhundralet! —
härskade ej samma trygga, ljuva frid.
Knappt för riddarns värja²⁾
kunde vi oss bärga,
stigman skulle rusa fram och hotfullt svärja.

Likheten i både stämning och detaljer med brackestadsreportaget är slående. "Det finns sägner om Brackestad, som säga att det är en stad, hvars gamla anor ej någon blickat in i. Många riddare²⁾ kanske ligga förmultnade, där Frans Guldfisk som bäst kupar potatis. — — —

¹⁾ Två ännu levande vänersborgsoriginal. För att upprätthålla fiktionen, låter Päta i samma nr en ren vänersborgsnotis inflyta, i vilken meddelas att dessa båda hade sänts på en "expedition" till Brackestad.

²⁾ Kursiv. av mig.

I nattens tystnad¹⁾ då intet ljud tränger fram till dina öron än vindens och vågornas brus¹⁾ samt borgmästarens snarkningar, då tycker du dig se riddare¹⁾ stå med vapen i händerna, tärnor med rosor i håret, munkar med svarta kåpor; du tycker dig höra näcken slå sina vemodiga ackord; då, om ej borgmästarn snarkade, hvilat det en poetisk stämning öfver hela Brackestad," Lika lite som Birger Sjöberg i den ovan citerade fridavisan har gått utanför Vänersborg för att skapa en stämningsbild, lika lite har han behövt göra det i förebilden. — Utan att vilja pressa texten för hårt eller till varje pris söka paralleller — då skulle oändligt mycket mer ha kommit med! — tror jag det kan vara av intresse att vi ta oss en titt på ett musikprogram från en fest i Brackestad, i "Goodtemplarnes stora sal". Om inte annat, så har vi här ett intressant vittnesbörd om Birger Sjöbergs tidiga uppmärksamhet på dessa ting, som skulle spela så stor roll i Fridas Bok. Det är ett påfallande stort utrymme Päta ägnat detta "musikevenemang" i Brackestad. Åtskilliga "bitar" smakar ju något av anno dazumal, och man erinrar sig dem med ett vemodigt småleende, t. ex. Karneval i Venedig (sjunges även till orden Min hatt den har tre kanter), Kväsarevalsens, Elvira Madigan, Marseljäsen och — Åses död! Så kommer sammanblandningen med Vänersborg igen. "Snart hördes en klingande musik från ett hörn; en grön gardin drogs bort. Ånyo en öfverraskning. För de häpna människornas blickar blottades en orkester från staden V. under anförande af en känd person. Det var en härlig trolsk musik på lösa strängar. 'Kling-klang, klingeli-klang' ljöd det från ett annat hörn och fram dansade — Cyrillus Homozonkvypst, lättfotad som en gazell, behängd med bjällror. Det var can-can han dansade. Hvilka graciösa rörelser med armar, ben, mun,

---

¹⁾ Kursiv. av mig.

ögon, öron och hår. Hänryckningstjut hördes från lite' hvar. Han slutade med en liten volt, kastade en slängkyss åt publiken lik en lindansös och försvann för att strax därpå utkomma och lägga sig på knä, hållande en grön och en röd bengalisk tändsticka i hvardera handen." Det får väl anses som en tydlig förstudie till den vidunderliga Duvdrottningen i Fridas Bok! I reportagets förra del fick vi också små påminnelser om "sångarbrödernas" verksamhet i Fridas Bok. Utanför det sist anförda brackestadsreportaget men samtidigt med detta (i nr 47, 30/3 1901) läser vi så en ganska styv dikt av den nu något mer än femtonårige Päta. Den heter Skogskoncerten, och fastän den inte handlar om nykterister utan tvärtom, synes den i greppet förråda något av Sommarutflykt med logen Hoppets Sköld i Fridas Bok. Jag anför något av de sex stroferna.

Socketdrickan muntert flödar
uti vana strupar ner
och den goda glädjefeen
nådigt emot laget ler.
Friskt men kyligt vinden svalkar
glöden uppå blomsterkalkar.
Skjortvecket sin tuggbuss valkar
uti poesiens sfer.

Tåget börjar framåt skrida —
ystrare för hvarje stund —
öfver buskar, öfver grenar
fram mot grön och daggig lund.

När så Päta går över till att berätta Brackestadshistoria (det sker i slutet av årg. 1 i april 1901), så är det klart att han därvidlag fabulerar fullkomligt ohämmat. Han följer samhällens öden från medeltidens början upp till Karl XV. Mycket för vårt föreliggande ämne står nog inte att vinna ur dessa annaler. En liten detalj må emellertid anföras från ett parti, där samtidens Vänersborg får en sidobelysning. Så t. ex. är

det tydligen en ganska spetsig elakhet mot Vänersborg, då en jämförelse mellan byggnadsstilen förr och nu göres. Förr var det "idel stenhus med guld och ornament. Nu däremot finnes knappast något stenhus och intet af sirater och guld och intet av ornament, förutom på borgmästarens fågelbur och Homozonkvypsts orgelharmonium." — Till sist ett par mer fristående brackestadsreportage från slutet av årg. 2, då Päta hade nått den respektabla åldern av 16 år. I stort sett kan emellertid detta reportage förbigås, då det inte ger något egentligt nytt utöver det tidigare.

Vi kan nu gå över till mera direkta vänersborgsskildringar. Vi tvingas då till att ta upp en dikt över Vänersborg, som publicerades i nr 41 (16/2 1901). Den är grymt elak, och även om vi tar bort pojköverdrifterna, står en bitter grundton kvar. Men jag tror, att dikten har fått sin skärpa på grund av att den är skriven i Stockholm, där Päta nu hade plats som biträde och springpojke i en lärftskramhandel, ett faktum som synes ha helt gått Malm förbi. Detta är ett ganska intressant avsnitt av Birger Sjöbergs liv¹⁾. Man kan förstå, att hans självkänsla ska ha stegrats bra mycket, då han ifrån Stockholm sände sina bidrag till Frän. Den i Vänersborg kvarvarande redaktionen har i brev till Päta ödmjukt betygat, att tidningen står och faller med honom. Han har tydligen aldrig svikit sin plikt mot tidningen under denna tid, och när han reste tillbaka till Vänersborg med nattåget den 16 juni 1901, fortsatte han självfallet sitt medarbetarskap på ort och ställe, ända tills Frän upphörde. Men vi återvänder till dikten. Jag tror som sagt att mycket i den kan förklaras genom distansen. Men distansen brukar ju mildra vår hätskhet i stället för att öka den, och något dylikt har ju också antytts ovan om Birger Sjöberg! Må vara, men den mognare Birger Sjöberg,

¹⁾ Det synes ha omfattat ett halvt eller tre kvarts års tid.

som dessutom var ödmjukad av sitt hjärtesår — inte denne 15-åring, som nu fick uppleva huvudstaden och se sin fädernestad från dess horisont, varvid det säkerligen inte var utan betydelse, att han nu också var i sina föräldrars stad och kanske kunde se på Vänersborg med deras ögon mer än någonsin. Men den bittra tonen är nog hans egen, eller kanske rättare hans ålders, ty vi får inte glömma, att känslig ungdom ofta tvingas till så våldsamt avståndstagande från allt som har med bundenhet av olika slag att skaffa¹⁾. Alltnog, jag ska citera de partier av dikten som inte kan innebära något direkt sårande för någon nu levande vänersborgare.

O, Vänersborg, fränhetens fadersrike,
onekligt är du värst uppå vår jord.
Säg, hvilken har väl nånsin sett din like?
Nej läsare, du tryggt kan tro mitt ord.
Fränheten grymt regerar,
ty tusan exarcerar
med löjtnantsknoddar²⁾, kryddkramhandlare,
en värre kår väl knappast finns att se.

— — — — —
Ja, Vänersborg det har ju ändock fränhet,
om på allt annat sen det lider brist.
Nu har den spritt sig öfver hela länet,
å Gu' vet hvar det sluta skall till sist.
Ja, från är man och kvinna,
och tusan lär ej finna
ett bättre arbetsfält än Vänersborg.
Det får jag säga — till min stora sorg.

— — — — —
Dröj då ej längre mera,
Tänk på att emigrera
till bättre land, det ingen fränhet tär
hvars jord ej heller löjtnantsknoddar bär.

¹⁾ Det visar sig också vid ett studium av Birger Sjöbergs dåtida brev-växling, att både han och hans närmaste vänner befann sig i våldsamt opposition mot Vänersborg, en opposition som djupare sett grundas på ungdomsidealitet, svärmeri för sanningssökandet, närt av Ibsen- och framför allt Strindbergsbeundran.

²⁾ Typiskt sekelskiftesord!

Melodin är "Kungsholmsligans Paradmarsch", ytterligare ett stöd för att dikten har skrivits i Stockholm.

Det vill synas, som om denna bitterhet hade suttit i Birger Sjöberg även efter hemkomsten från Stockholm, för att så återigen mildras undan för undan. Men ett prosastycke av den 10 aug. 1901, Vänersborg och Vänersborgare, kan gott mäta sig med den delvis anförda dikten, om det inte rent av överträffar den i "fränhet". Jag tycker det är synd att stympa denna ungdomliga upprorförklaring, och jag är övertygad om att ingen av dagens vänersborgare tar illa vid sig av personliga eller lokalpatriotiska skäl. Så här lyder stycket in extenso: "Vänersborg! Då man uttalar detta namn, inlägger man en värld af afsky, om man är Vänersborgare utan medborgerliga rättigheter, förakt om man är Göteborgare, stolt- het om man är Kalle Bylund, undran om man ej förut hört talas om Vänersborg. Jag för min del hänför Vänersborg till svordomarnas kategori och undviker således att uttala det, men säger jag det någon gång är det med afsky: jag är så- ledes Vänersborgare utan medborgerliga rättigheter. Icke förty vågar jag skälla ned min goda födelse- och residens- stad. Vänersborg är i hög grad inrättad à la Grästorps. År 1640 e. K. insomnade Vänersborg, troligen i den eviga söm- nen. Jag vill därmed ej säga att Vänersborg ej går framåt. På senare tiden har man ju t. o. m. lagt tre trottoirestenar i bredd på en del af Kungsgatan. Nu måste väl Vänersborg bli framåtskridande, åtminstone på den med 3 trottoirer be- lagda delen af Kungsgatan. 'Vänersborgare! Fy fan!' sägs det då man presenterar sig såsom sådan. Vänersborg är i och för sig själf ett himmelrike, men det är ett himmelrike be- folkadt af djäflar. Djäflar regerade af öfverfränhetsdjäfvulen. Ja, vi ha redan i mer än 50 nummer af förra årgången gisslat dessa af fränhet från hjessan till fotabjället uppfyllda brackor. Phi Fan! 'Lyckligtvis' finns det dock äfven här s. k. samhäl-

lets olycksbarn och det är dem vi i första rummet intressera oss för. Sen komma originalen och sist de fräna. Det är ett urval af dessa personer som vi under rubriken Vänersborgare skola låta passera revy." Som lätteligen synes finns det i detta något av pubertetsålderns våldsamma kastningar mellan helig vrede över verkliga och inbillade oförrätter samt hudlös ömhet och medkänsla. Och det hela blir ännu mer rörande genom den tafatta skolpojkskvickheten. Psykologiskt riktigt är det nog också att hålla för ögonen den omständigheten, att en ung, hetlevrad skribent gärna liksom arbetar eller hetsar upp sig själv till måttlös indignation under skrivandets gång, ofta under en beledsagande, dov känsla av att ha gått för långt, men denna känsla får sällan överhanden utan kvävs i sin linda av en motsatt känsla som säger ungefär: hur härligt är det inte att få segla ut på de stora djupen! Jag tror, att mycket av indignationsdikt, t. ex. både Schillers Karl Moor, Ibsens Brand och mycket av Strindbergs sanningssägeri, behöver en sådan belysning för att förstås riktigt.

Ser vi nu litet närmare på satiren i Frän, så är den, med undantag av de båda sist meddelade proven, faktiskt inte så farlig. De tidigare meddelade proven får väl anses som övervägande godmodiga, och så förhåller det sig också med nästan allt det övriga, även den i det ilskna programmet utlovade serien Vänersborg och Vänersborgare. Fabuleringslusten och galghumorn tar överhand, och som vi redan har sett, tittar idyllen fram här och var, låt vara mera i förbigående. Från och med Fräns andra årgång undantränges också prosan alltmer av versen, och hur det nu är, så är ju Birger Sjöberg i sin vers redan tidigt först och främst artisten, som har sin största glädje i att skapa bilder av vad hans känsliga öga har uppfångat. Till en början överväger väl den komiska effekten, de mänskliga originalens små egenheter i utseende och sätt eller suveränt fasthållna situationer; sedan

kommer välljudet och den graciösa stilen alltmer med i spelet, och vi har framför oss en 15—16-årig lärjunge till Bellman, som sannerligen inte skäms för sig.

Redan i nr 1 av andra årgången (3/8 1901) träffar vi på en lång dikt (i elva strofer), som på ett synnerligen godmodigt sätt låter en hel härskara av vänersborgsoriginal passera revy. Jag anför bara en strof i dess helhet som smakprov och tar f. ö. upp ett och annat lösryckt exempel, som lämpar sig till studium av Pätas blick för det karakteristiska.

Känner du Tessing¹⁾, i bättre hus informator?
Känner du Dalbäck²⁾ som blivit en större orator?
Känner du Stina³⁾ som vikten snart trycker till marken?
Känner du Jöns⁴⁾ som tror sig vara en stark en?

Läsare, har du förnummit de spritdofter milda,
som kommit ur munnen på Tatas⁵⁾ förtjusande Tilda⁶⁾?
Känner du stadens poliskår med Edlund och Dalman?
Känner du Stamjock⁷⁾ de fräna skomakarnas talman?

Vidare nämner jag "Sven uti Båberg, som äger den bläsiga mårren"⁸⁾; "knodden som har en cylinder på nacken"⁹⁾; "den med kavajen utanpå fracken"¹⁰⁾; "gamle Olle med glada hu-

1) Extralärare, sedermera lektor vid läroverket.

2) Stadsvaktmästare, auktionsropare. Om honom lär ha utbildats ett talesätt, "Känn på tångda, sa D." Se Hj. A. Lindedal, Vänersborgs Historia och Vänersborgs-historier (1927) s. 274.

3) En tjock käring, gift med Sven i Hölet.

4) Läroverksadjunkt O. F. Jonsson.

5) Hambuse (namnet uttalas med långt *a* i första stavelsen, men öppet som i "hatt").

6) Manhaftigt fruntimmer som hade åkeri och själv körde ved från hamnen.

7) Skoarbetare, sedan sjöman.

8) Hästhandlare, bodde Kronogatan 22.

9) Kan syfta på flera.

10) Frans Petersson, kassör i Ensk. Banken, stort original, vilkens hustru, när han var bortbjuden fick fästa upp de ned under kavajen hängande frackskörten.

möret"¹⁾; "Döden som bär det enkla men värdiga sköret"²⁾; "Stöva, en man av den högre musiken"³⁾; "Agrell som inte är vidare lik'en"⁴⁾; "Pälsen, som stämmer, tillika författar"⁵⁾; "den lille kassören som hälsar och skrattar"⁶⁾; "Dyngormen bärande svångrem om magen"⁷⁾; "Svin-Stina ägande Yorkshire-suggan"⁸⁾; "hr Berggren som kan salutera med snuggan"⁹⁾ samt "räntmästaren med blanklädershatten, sjömansklädd men ändock föraktande vatten"¹⁰⁾. Den unge skalden slutar sin dikt på ett sätt, som vittnar om ovanligt utvecklad självkritik, en egenskap som skulle stegras i ständigt stigande styrka under Birger Sjöbergs hela liv.

Stocken jag har i mitt eget, och dock ser jag grandet
uti min broders öga — es ist doch verbandet.

Då jag hela tiden tar sikte på att meddela endast sådana exempel ur Birger Sjöbergs skriftställarskap, som kan ha intresse utöver själva Vänersborg d. v. s. för hela vårt land, och som kan bidra till att bättre förstå hans stora diktning, nödgas jag här förbigå massor av stoff, som annars visst inte saknar intresse¹¹⁾. Så är förhållandet med åtskilliga av personagerna i serien Vänersborgare, ej minst med lärareporträtten. Särskilt de sistnämnda, liksom skolerfarenheterna överhuvud, kommer att spela en oerhört stor roll längre fram

¹⁾ Olle Hötte, på försörjningshemmet. (Se om honom Malm a. a. s. 64).

²⁾ En blek, mager, skallig tjänsteman på Ensk. Banken.

³⁾ Förman Nils Andersson på Skofabriken, amatörmusiker.

⁴⁾ Härads hövding Carl A. som blev arg, när han hörde någon vissla, vilket givetvis utnyttjades av stans pojkar.

⁵⁾ Svante Teodor Dalqvist.

⁶⁾ Hj. Lindedal, sparbankskassör, se ovan s. 24, not. 2.

⁷⁾ Skoarbetare.

⁸⁾ Körde mjölk från Katrinedal, hämtade svinmat. "Å svina mina, sa Svina-Stina, då hon inga svin hade" (Lindedal, a. a. s. 274).

⁹⁾ Napoleon B. kamrer vid "järnvägen".

¹⁰⁾ Alexius Hypatius Lindeblad.

¹¹⁾ Det kommer att utnyttjas i annat sammanhang.

i Birger Sjöbergs liv och dikt, och de ska då vederbörligen beaktas. —

Innan vi tar avsked av Frän tillsvidare¹⁾, meddelar jag några av Pätas dikter mot slutet av tidningens existens. Vi såg ovan hur föraktfullt Päta talade om löjtnantsknodden. I konsekvens härmed diktar han också i bladet två satiriska skaldestycken i ämnet.

B L O D . . . (16/11 1901).

”Jag flyr ifrån min moders famn,
jag flyr från fredens dystra hamn.
Jag vill se blodet flöda,
jag vill se klingor röda.”

”Och du, mitt svärd skall följa mig
i dårens fador, storm och krig,
och månet bistert kämpaskägg
skall ryka för din egg.”

”Med dig uti min starka hand
och hjärtat uti krigarbrand
jag mörkrets makt vill skölja
med blodets röda bölja.”

— — — — —
så drömmer litet löjtnantsfä
så sött uti sin moders knä
om fador, blod och dust . . .

Ack om det endast blefve krig,
hur gärna såge jag ej dig
och all din krigarlust.

LÖJTNANTEN. (24/5 1902).

Gawsång²⁾, höw Lawson då inte, kom hit!
Hvaw äw den föwbannade dwängen?
Gå eftew min kwage, wadewa den hwit,
hvawendaste bit
skall glänsa som axelgehängen.

¹⁾ Se särskilt kapitlet Kring Kriser och Kransar nedan.

²⁾ Stavningen med w för r härstammar som bekant från Strix.

Men wöw nu på spelet, jag skall på supé —
ä' fläckawna bowta fwån fwacken? —
däw många små flickow mot mig skola le.
Tja... vi få väl se...
föw fadwen! Min bena i nacken!

Ja, kvinnan äw svåw — mina blanklädewsskow!
hon smilaw; hvaw fan äw manchetten...
— äw vecket wadewadt? Höw Lawson, jag twow
att jävulen bow
i honom. Hvaw haw han kowsetten!?

Ja, käwleken bäddaw mig kanske en gwaf,
men ack, hvad den flickan vaw häwlig.
Våw Hewwe han tog och våw Hewwe han gaf...
gick skosnöwet af?!
nä, Lawson, nu äw han föw jävlig!

Vid doft af pawfym och vid sidenets fwas
man glömmew det väntade töwnet.
Man dansaw med flickan och tömmew sitt glas...
Kowsetten, ditt as!
Den liggew däw bowta i höwnet!

Nå ändtligen fäwdig, nu låtom oss gå...
hvaw lade jag hatten och kappan?
men vänta, i natt näw jag kommew, höw på,
glöm inte att stå
tillweds med ett handfat i twappan!

Dessa båda löjtnantssatirer är ju starkt tidstypiska, den förra återspeglar en på den tiden — och långt senare — utbredd antiheroisk uppfattning av kriget och krigaryrket, som till underlag har ett slags allmän pacifism, och som har fått sitt klassiska uttryck i Bernard Shaws Arms and the man. Den senare satiren, med vilken f. ö. Päta debuterade i arbetarepartiets skämttidning Karbasen kan väl inte sägas vara annat än en urstyv studie efter Strix och Albert Engström, om man betänker författarens ålder (16 1/2 år).

I det här sammanhanget tror jag att en läraresatir passar mycket bra. I en serie, Soliga minnen, publicerar Päta ett

tiotal lärareporträtt, av vilka vi får användning för ett par längre fram. Här följer nu

AUGUST NATT. (22/3 1902.)

August Natt var stor och lång,
lika lång i synen,
hade något vinglig gång.
Under ögonbrynen,
stora, grå och buskiga,
fanns ett ögonpar.
Och mustascher snuskiga
han på läppen bar.

Sökte August vara kvick
och han drog på munnen,
var inom ett ögonblick
friden rakt försvunnen.
Skrän på skrän ur gossemund
ljöd i klassen ut,
tills dess August om en stund
sade: Nääej! Håll trut!

Skratta får ni, om ni kan,
skratta, inte vråla!
Tror ni att jag är en man
som kan sådant tåla,
utbrast smickrad August Natt
till sin skara då...
och ett utsökt tillgjort skratt
ljöd en stund därpå.

Fick man lite smörj ibland,
gafs det nog med rätta.
Och om Augusts starka hand
visste man berätta.
Timmen kom, men gick igen
under böl och skratt...
August Natt han var vår vän.
Lefve August Natt!!!!

Dessa pojkrackares hyss är ju något välkänt, allmänmänskligt, som säkert har beskrivits av många, men ändå tycks

det mig, som om vi hade framför oss en fullständigt klassisk studie på detta fält. Undra på att Päta inte kom någon väg vid Vänersborgs läroverk, då hans iakttagelseförmåga var upptagen med helt andra ting!

BLÅS FRISKT! — — — (26/10 1901.)

Blås friskt i mina segel,
du ystra nordanfläkt,
och krusa vattnets spegel
med kylig andedräkt.
Jag längtar längre ut till hafs,
snart dagens strimma flyr.
För mig ej bättre nöje gafs,
då skum kring båten yr.

Stormarna rasa, min pipa jag tänder
håller i rodret med järnhårda händer.
Fåglarna flyga så brådt emot land.
Tankarna smyga i själen ibland.

Lycklig jag finner mig vara ändå.
Stjärnan den brinner på natthimmel blå.
Längtan ej sätter mitt hjärta i brand.
Binder mig väl något band?

Och alltid vill jag sjunga
på havets vida stråt,
fast storm och böljor slunga
min egen lilla båt.
Och alltid vill åt allt jag le
och vara nöjd och glad,
fastän jag är — räntmästare
och heter Lindeblad¹⁾.

Detta är ju ett ingalunda oävet sjöstycke. Men innan jag söker reda ut dess sammanhang med både Fridas Bok och Kriser och Kransar, vill jag dröja något vid det fiktiva elementet i dem. Jag tror, att den dikten kan tjäna som ett utmärkt skolexempel på ett av de allra starkaste dragen i Bir-

¹⁾ Se ovan s. 25.

ger Sjöbergs artistiska teknik: hans egenartade sätt att arbeta med kontrastverkan. Men vi förlorar oss inte i teoretiska spekulationer utan söker genast efter konkreta exempel. — Nu visar det sig, att denne räntmästare Alexius Hypatius Lindeblad var allt annat än vad han utges för att vara i dikten. Minst av allt var han sjöman. Han beskrives av ett par gamla vänersborgare, vilka ha yttrat sig helt oberoende av varandra, som en liten petig, småkritisk ungarl och ämbetsman, bekajad med bacillskräck och tillbringande det mesta av sin semester, sedan även många av sina sista levnadsår, hos den kände enköpingsläkaren, dr Westerlund. En stilla och fullkomligt oheroisk människa, alltså så sjömansoduglig som möjligt, fastän han kanske någon gång kunde ses i roddbåt, en hälsopedant, som så långt ifrån att le "åt allt" och "vara nöjd och glad" i stället var en liten småkverulant, varmed inget som helst ont ska vara sagt om honom. Man kan alltså säga, att det är en ironisk behandling av objektet Päta företar sig i denna dikt. Men vilken sällsam ironi! Det räcker inte att kalla den mild — en mild ironi kan ofta vara något förskräckligt elakt. Nej, det är en ironi dränkt i idyll. Man glömmmer liksom bort att diktaren har drivit ett hjältemotiv ad absurdum, invaggas av hans konst att ge sig hän åt stämningen och acceptera det som har ställts på huvudet. Man njuter också obehindrat av själva naturstämningen och substituerar nästan sig själv mot Lindeblad, känner hur musklerna sväller, hur manligt fast man behärskar farkosten och njuter av det friska, härdande sjölivet. Men, säger läsaren kanske, vad spelar det för roll, att Birger Sjöberg har fingerat en viss person som hjälte i detta präktiga sjöstycke? Han kan väl låta vem han vill sitta vid rodret och låta skildringen växa fram som ett uttryck för egna erfarenheter! Jo visst, men inte heller detta har han gjort, ty själv var han kanske lika lite någon sjöcharmör som den gode Lindeblad. Han var

m. a. o. allt annat än vad vi kallar "sportig", "hurtfrisk" eller så. En nära släkting till Birger Sjöberg, en ungefär jämnårig dam, har berättat för mig några smådrag om hans personlighet, som tycks mig vara av stort värde i der här sammanhanget, inte minst därför att hon är en stor beundrarinna av honom både som människa och diktare. "Han var så snäll och rar och fin", det är hennes, och många hennes medsysters, omdöme om Birger Sjöberg, "men lite bortkommen, lite 'gubbig' var han allt", säger den nämnda damen. Som ung pojke i femtonårsåldern brukade han alltid småhuttrande älska stuguvärmen och gärna tina upp sina frysande händer över ångande kokkärl. Med ett ord kan man säga, att den unga flickan hos sin jämnårige släkting saknade den manliga käckhet som flickor i hennes ålder sätter så stort värde på. Och speciellt för den fråga som nu sysselsätter oss, frågan om "sjödugligheten", är hennes omdöme av stort intresse. Enligt henne var Birger direkt "rädd för sjön". Särskilt plågades han av "dösjö". Han tyckte visst inte det var roligt att vara ute och segla. Vi har ett strålande roligt vittnesbörd om den saken av hans egen hand. Jag syftar på en otryckt skiss av Päta, som tycks stamma från den tidigaste journalisttiden, 1906—1907. Skissen heter Söndagsutflykt, och dess grundtema är Pätas och hans broders lidande då de var tvungna att följa med sin far ut på sjön. D e n n e var däremot den verkliga seglarmatadoren "som älskade friluftsliv, och följaktligen älskade även vi friluftsliv under tysta förbannelser, när regnet plöjde fåror i våra ansikten, och tacksamt klappande hjärtan, när båten — den välsignade båten — satte på grund och vår fader fick klä av sig naken och med herkuleskrafter och långa vrålanden långsamt skjuta den av grundet igen".¹⁾ Som vi ser, ingen vidare sjömansglädje, något som än kraf-

¹⁾ Här är troligen fröet till kap. 17 i Kvartetten som sprängdes.

figare framgår av andra yttranden i skissen. Mest slående övertygas vi om vännen Pätas egenskap av landkrabba, om vi ser efter vilket ideal han ställer upp mot detta avskydda sjöliv. Det är kostligt i all sin kalkborgerlighet. "Det var med vemod vi i vårt hus hälsade söndagen. Denna vilodag, då andra togo på sig sina stärksaker (hedersvärda sekelskiftesord!) fingo vi endast lukta på våra och åter lägga ned dem." Att det f. ö. inte bara var själva seglatsen, som Päta tyckte illa om, utan allt som påminde om den, t. o. m. den i och för sig harmlösa båtösningen, framgår av följande: "Bara själva ordet 'ösa båt' säger mera än ordet helvete säger om sin karaktär och betydelse." Och motviljan gällde f. ö. allt som hade sammanhang med begreppet "friluftsliv": "Dagen var anslagen till misslyckat aborrfiske och halkande utför berg, språng över våta ängar med hänsynslösa kor(!) efter oss, idylliskt tältande i åskväder med störtskurar genom det dåligt ihopsatta tälttaket, och dagen andades för öfrigt en atmosfär av våt mull, rinnande smör och läckande fotogenkök."

Efter allt det här kan vi nog förstå, att Päta i den sist anförda dikten har ironiserat inte bara den gode Lindeblad utan också — sig själv. Det kan alltså inte hjälpas, att vi läser en av visorna i Fridas Bok med en viss baktanke, nämligen den vackra "Beskrivning av Näckens rosor och vattnet". Frida och hennes vän är ute på en stilla roddtur, varunder "han" bekänner:

Mest jag älskar trotsig våg, som krusar
stolt sitt hår och hög mot stranden går.
Blanka vattnet Frida mera tjusar,
där det lugnt kring Näckens rosor står
med en aftonsky i spegelns ring.
Kvinna vek! Jag tadlar ingenting!
Lugna bröst må ej ha våg, som brusar.
Orons sinne orons våg förstår...
Mest jag älskar böljan, när den krusar
stolt sitt hår och hög mot stranden går.

Vare det fjärran från mig att påstå, att denna strof skulle vara en lögn! Man kan nämligen helt trivialt anmärka, att Birger Sjöberg mycket väl kan ha beundrat detta naturfenomen från landbacken, om han nu var en så dålig sjöman. Det är nog också så. Men själva detta faktum är av mindre betydelse. Det viktiga är, att vårt långa kretsande kring Lindebladsdikten visar, att vi ha alla skäl förmoda, att Birger Sjöberg i Frida-dikten också ironiserar sig själv. Han var ingen sådan kaxe gentemot en svag Frida, som dessa ord tyder på. Han var en drömmare som lekte med tanken på hur härligt det skulle ha varit att få vara så där käck i Fridas ögon.¹⁾

Men ändå är den anförda Frida-strofen så sann, så sann. Den blir det i samma ögonblick vi fattar den som en sinnebild för skaldens inre liv²⁾. Om han än aldrig så mycket i yttre mening kunde känna rädsla för storm och vågor, så gjorde han det så mycket mindre i inre mening. Dels har utan tvivel hans sinne tjusats av själva naturskådespelet, annars hade han inte konstnärligt utformat det, dels och framför allt är det själens stormar som han inte har skytt att ge sig ut i som sanningssökaren i Kriser och Kransar. Den tafatte sjömannen i den fysiska världen blir den djärve sjöhjälten i andens värld. De karlatag han drömde om att få visa Frida dem tog han som den ensamme himlastormaren. Därför kan han i djupaste allvar ta upp det gamla lindebladsmotivet och ge sig ut ensam, i bräcklig farkost, det må bära eller brista, och sjunga sången Vid mörka stränder.

Hav, som slår i kalla styrkan,
dånar mer än psalm i kyrkan,
klämtar lik en klocka i brand eller nöd.

¹⁾ Närmare härom i nästa kapitel.

²⁾ Jag hänvisar till min skrift Sammanhanget i Birger Sjöbergs diktning s. 17 ff, där frågan belyses som ett estetiskt-intellektuellt problem.

År till svarta nattkravaller,
spränges, splittras, sönderfaller,
stormar fram som hop vid anskri om bröd.

— — — — —
Ingen sötvågskantilena!
Inga insjöflöjtar lena
för ett bröst, som kämpar i ängslan och glöd!

— — — — —
Bittra sanning skumma mot himmelens land!

— — — — —
Ryt mig sanning in i blodet,
piska mig i storm till modet,
fradga mig ett bad, som kan stärka min själ!

Det är tre stadier på livets väg, som vi nu har följt med ett poetiskt motiv som kärna.

Men vi återknyter till Frän och gamla Vänersborg. Ännu har den unge Päta en hel del att visa upp från sina lärlingsår hos skaldekonstens gud, och i Fräns stora till formatet mångdubbla jubileumsnummer den 12 maj 1901 har han en sak i Bellmans maner, som gör all heder åt 15 1/2-åringen. Dikten heter Stäm fiolen...! och den efterföljes i andra årgången (den exakta dateringen tyvärr osäker) av en ännu styvare sak, Samkväm. I båda fallen är det vänersborgsoriginal, som skalden sammanför till ett slags nöjets ordenskapitel, original som tydligtvis redan på grund av olika samhällsstämning var ganska heterogena.

STÄM FIOLEN...!

Stäm fiolen, Stöva, än en gång till dans,
låt dess stämman ljuda vidt omkring!
Skjortvecket och Stamjock, lefnadsglada Frans,
dansen än en gång i ring.
Carl Agrell, hvi skall du dyster tiga,
hör hur Karlsson spelar på sin giga.
Blås upp din flöjt!
Du har redan alltför länge dröjt.

Dalbäck, lägg på stämman ej i dag sordin
och blif icke under sorg en slaf.
Blanda malörtsdroppen uti fröjd och vin.
Snart nog bäddas väl din graf.
Låt din röst oss alla njutning gifva,
du som ensam bäst förstår att lifva.
Tiden är ej lång.
Medan tid är, ännu sjung din sång!

Hugo, kära Hugo, gråt dig inte sjuk,
smärtsamt nog det är att skiljas åt,
men din krage har af tårar blifvit mjuk,
och kravatten den är våt.
Ack, vi kunna än en gång ses åter,
lönar det sig om du bittert gråter?
Nej, min gamle vän,
repa blott kurage till dig igen!

Lifvet är en bubbla, ej dess tid är lång,
snart gå våra bubblor upp i rök.
I som kunnen sjunga, stämman högt er sång.
Du som inte kan! Försök!
Bono, Bono, torka ögonfransen,
glatt det vara skall i sista dansen.
Fylla, fröjd och glam.
Locka ur din flaska drillar fram...!

Nu, god vänner alla! Sista dansen går,
och musiken ljuder högt och glatt.
Sista tonen klingar — sista för i år —
men min vän, hur är det fatt?
Carl Agrell, ack lös din gamla tunga
och lef lifvet om ibland de unga!
Blås upp din flöjt!
Du har redan alltför länge dröjt...

S A M K V Ä M.

Röken stiger mot taket opp
i blåa dallrande ringar.
Fyllan födar i muntert lopp,
tiden går som på vingar.
Kaffet kokar i sotig spis,
kring ved och ris
sig lågan fladdrande svingar.

Stöva tager snart sin fiol
och sätter in under haka'.
Skjortvecket på en rankig stol
ler mot sin hulda maka,
och Tjocka Tilda och Söta Mor
i blankskinnsskor
på kaffegökarna smaka.

Ute är det en vinterkväll,
flingorna bitande yra
kring i världen vid slott och tjäll
och göra vedträna dyra,
men uti salen vid brasans glöd
så varm och röd
nu Dalbäck strängar sin lyra.

Stamjocks styrka är snart förbi,
han glider sakta af stolen.
Stöva låter en melodi
springa fram ur fiolen,
och Carl Agrell tager upp sin flöjt,
han ler förnöjdt
och rycker Tilda i kjolen.

Dansen börjar: Skjortvecket bjur
armen åt Tjocka Tilda.
Stöva kväfver med en "i dur"
Bonos molltoner milda.
Dalbäck sakta i spiseln rör,
och utanför
stormarna rasa vilda.

Röken stiger mot taket opp
i blåa, dallrande ringar.
Tilda jagar i lätt galopp
fram som på fjärilsvingar.
Kaffet kallnar på sotig spis,
kring ved och ris,
sig lågan flämtande svingar.¹⁾

---

¹⁾ Näst sista strofen utelämnad här, då den synes vara oklar, troligen beroende på ett skrivfel.

Ute är det en midvinterkväll,
där uti kylig dimma
flingor yra kring slott och tjäll,
tusende stjärnor glimma.
Månen lyser så stor och rund
i nattlig stund
på flodens glittrande strimma.

Efter att ha lärt känna dessa båda brådmogna skapelser,
är det väl ingen som förvånas över det mästerskap med vil-
ket Birger Sjöberg har givit Dansbanan i Fridas Bok! Jag
nöjer mig med att citera en enda straf:

Yrande, under hopp,
sadelmakarn dansar.
Halmhatt på huvudknopp,
skjortveck som ett pansar!
Detta så ystra par
från Fröjdens riken, Frida,
gör att mitt hjärta tar
ett skutt på vänster sida.

Lägg märke till slutorden här! Han ryckes med av glädjen,
men dansar inte själv med sin Frida. Så långt har han inte
ens vågat drömma. Enligt mångstämmiga vittnesbörd dansade
Päta aldrig själv med bland ungdomen. Han exekverade
dansmusik eller tittade uppmärksamt på, mest båda delarna.
Här tittar han bara på, när Frida blir uppbjuden.

Frida med Talarn själv
— städad dans — ses tjusa —
Tankfull vid Nøjets älv
hör jag böljor brusa.

Tankfull vid Nøjets älv! Ja, vem annat än en utestängd
skulle ha kunnat så gripa själva livsmomentet i dansen?
I Danslektionen (Fridas Andra Bok) dansar han heller inte;
han sitter på läktaren och tittar, säkerligen avundsamt, på
när Frida övar. Och hur gripande blir det inte i denna be-
lysning, att Fridas vän I Spaniens månsken d. v. s. i själva

verket "i ensamheten på det lilla vindsrummet" ger sig viljelöst hän i fantasier åt den vilda spanska dansen! "Jag rasar, raglar, glömsk av allt som hänt." Tar inte skalden här igen allt som har förments honom i verkligheten. Den eruptiva våldsamheten är mästerligt fångad; det är som när en nykterist "bryter"! Jag tror t. o. m. vi vågar gå ett steg längre och följa även detta motiv till det yttersta. Dansen synes mig till sist för Birger Sjöberg bli en symbol för själva livet i dess nakna, men ärliga brutalitet. "Oro är Vår." "Oro är dans." Så står det att läsa i Orons eldmetoder i Kriser och Kransar. "Oro är liv" skulle vi också kunna säga. Och nu blir det rätt meningsfullt att Kriser och Kransar börjar med dikten Skrivaredans. Denna märkliga dikt har i en genial syntes gripit de hektiska dagar i skaldens liv, då han hade vräcks in i den vilda ävlan för guld och ära. Han kastas mellan övermod och förkrosselse, mellan seger och nederlag, han är inne i Livets blodkvarn.

Ej jag förgäves trampar i dansen,
skrivaredans för skrivarekransen!
Tack för de svala, gröna blad!
Fri är jag åter, pank och glad!
Fredag blev vedag!
Bäst jag i segerdans raglar,
sträckes ur molnet en hand.
Dunderord haglar — fingrar och naglar
riva min krans, med dess virvlande band.
Skrift står med blixstaplar skriven:
"Ära med lögn är given!"
Stelnad jag stannade dansen.
Bleknande, teg...

Som synes har vi här följt två starkt besläktade motiv som rör sig kring andra människors livsbejakelse och med liknande vanmaktinställning hos den just på den grund så mycket mer iakttagande skalden; följt dem över Fridas Bok, där skalden i fantasien på ett både galghumoristiskt och gripande

sätt söker revanchera sig i fantasien; in i Kriser och Kransar, där dessa motiv har fördjupats till livssymboler och där skalden, avklädd all maskering, segerrikt kämpar med vapen dem han behärskar bättre än de fysiska, sin andes blanka vapen.

Vi nalkas slutet av Fräntiden. Alltför strängt kronologiskt har jag inte velat gå fram utan mera sökt få rätt på en "sjäslivets kronologi". De båda litteraturprov jag nu mot slutet drar fram står inte heller i de allra sista numren av Frän, men de tycks mig var för sig utgöra tecken på att den unge Birger Sjöberg redan så här tidigt står i begrepp att ta ut steget mot den innerlighet i ord och stämning, som bildar ett av de allra vackraste dragen i Fridas Bok. Det är först fråga om en dikt i Fräns lärareserie, denna gången handlande om en lärarinna, som föga vackert går under beteckningen

KÄRINGA. (15/2 1902.)

I minnet dyker upp en bild så ren och skär,
ett ljus på kolsvart fält, det Hanna Henning¹⁾ är
Jag hennes fägring ser som då i forna dar
när som jag gosse blott hennes discipel var.

Den hvita pannans sken, det blåa ögats glans.
och hennes händer, ej väl deras like fanns.
Och dessa naglar, som nog månget öga klöst
och håret rikt och brunt som sades vara löst.

Jag minns väl kindens brand, när någon var för trög,
nog minns jag blickens eld när någon gosse ljög
att han sin skuld betalt för blyertspennan sist.
Jag minns, hvad straff du gaf för denna lumpna list.

Ack, Hanna, ej jag såg din godhet då som nu,
ej såg jag mina fel, den felande blef du.
Men nu mitt hjärta är vändt åt en annan stråt.
Jag faller för din fot och beder tyngd: Förlåt — — !

¹⁾ Teckningslärarinna vid Vänersborgs h. a. läroverk.

Förlåt mitt fel mot dig, jag är av ånger tård,
förlåt! Att än jag blir mig blott ett öre värd,
förlåt mitt brott, som gör mitt lif så dött och kalt,
att blyertspännan ej jag ännu har betalt! —

Om hennes kära bild jag ej vill tala mer,
mitt öga blifvit vått. Säg vän, hvarför du ler — — ?
Ja, hvad hon var mig kär! — Om äfven vreden sjöd
i hennes ädla bröst som Etnas kratersglöd,
fanns det i djupet dock en stråle mild och klar,
som återspeglades i hennes ögonpar.

Och dagarna förgå... de komma fler och fler,
fast livets himmel ej står ljus och molnfri mer.
Men minnet återgår från tid som snart försvann
så vekt, hvad kanske då jag endast jävligt fann.

En rar dikt, vars charme bara ökas av den tafatt målbrottsaktiga stilbrytningen i sista versen och lite hårdhänt skolpojkskvickhet i början. Den ton av Runeberg och Snoilsky som är lätt skönjbar, tar dock ej bort intrycket av något specifikt Birger Sjöbergskt. Här finns det mycket litet ironi, om ens någon.

Och så avslutar jag axplockningen ur Fräns spalter¹⁾ med en egendomlig sak. Att jag har valt just den tarvar nog en ganska ingående motivering. Det är nämligen fråga om en hejdlös drift med en känd vänersborgare, den där ironiskt prisas som ett stort geni på musikens och sångens område. Denna del av den lilla prosaskissen ska inte heller här sysselsätta oss utan dess undermening. Ty jag är övertygad om att här ligger en undermening, möjligen, eller kanske rättare troligen, undermedveten men just därför av stark och symbolisk kraft. Så här lyder ett sammandrag av framställningen (21/9 1901), i tonen icke olik företalet till Fridas Bok, "Vänersborg, den lilla täcka staden, sköljd af Vänerens suckande

¹⁾ Längre fram i denna undersökning får jag någon gång återkomma till Frän.

bölja, bäddad i spädaste grönska, har aldrig varit särdeles bortskämd med värdiga representanter för den ädlaste grenen af musikkonsten — för sången. — — — Då framträder plötsligt en man, besjälad af ett lån från skönhetens urhem, en man åt hvilken sångens underbara gåfva var gifven. Staden vaknade ur sin dvala för att lyssna till sångarens toner, Orfeus dämpade sin lyras ljud och de små sångfåglarnas kvitter tystnade. — — — Han har dock en svaghet — den, att han gärna rensar kloaker och gräfver i jorden. Men på förfrågan hvarför han, utan att behöfva det, arbetar med sådant, svarar han med sin kärleksfulla röst: "Jag älskar fosterjorden och det roar mig att se det mörka stoftet, som en gång skall omsluta kroppen, då själen flyktat till det rike, där den dystra molltonen är bannlyst och där änglar sjunga i härliga kvartetter: Soli Deo Gloria." För den som känner och älskar både Fridas och Krisernas skald, ska det inte vara svårt att i detta dokument se en sällsam profetia. Låt vara att det hela är yttrat ironiskt om en åtminstone för skalden allt annat än sympatisk person — det betyder ju ingenting, som vi redan har sett av andra exempel. De egenskaper som här är så vackert skildrade måste ju ha något verklighetsunderlag, reellt eller ideellt. Här ligger Birger Sjöbergs hela estetiska problem in nuce — hans strävan att försona sannings- och skönhetskravet¹).

Från synes av allt att döma ha upphört på sommaren 1902, men vi är fördenskull inte riktigt framme vid Frida-diktningen ännu. Vi har ytterligare en hel del alster av Pätas nu allt flitigare penna att redogöra för dessförinnan. I stort sett fortsätter han nu ett par år framåt mera på egen hand, innan han blir knuten till nästa blad, Karbasen. Just i denna

¹) Detta är huvudtemat för min skrift *Sammanhanget i Birger Sjöbergs diktning* (1936).

period tar hans dialektdiktning fart, och det vill synas som om Fröding nu för en tid hade efterträtt Bellman som förebild, som om Birger Sjöberg hade velat göra en västgötsk motsvarighet till Rägglar å Paschaser. Men han hade inte den verkliga infödingens förutsättningar för detta slags diktning, och han skulle lämna den mycket snart. Han säger själv med sin säkra självkänedom, att hans första visa i denna art "visst var skriven på uselt och falskt klingande västgötamål i den då mycket använda landsmålsgenren".¹⁾ Emellertid är det någon gång under denna tid, "vid 18 års ålder" säger skalden själv²⁾ som han började göra visor med musik. Här är alltså en verklig hållpunkt för bedömandet av Frida-diktningens uppkomst. Trots dialektdiktningen och trots kvintilerandet på gitarren skriver Päta ännu en tid friskt på i sitt gamla maner, och vi ska nu ta en titt på hans allra sista egentliga ungdomsdiktning. Man skulle kunna kalla den "efterfränsk". Och det är inte utan att den har en ganska specifik prägel, i det att det med kontrastverkan arbetande ironiserandet synes ha gått kraftigt tillbaka och skalden har gått över till mera realistiskt målande genrebilder, miljöskildringar och personskildringar som verkar förstudier till Fridadiktningarna. Några exempel. Först ett par kamratstudier.

GILLE.

Skränet dånar från kammarens hörn,
jag går dit in och mot bordet tar törn.
Kalle med pipan i käften på stolen
knäpper fiolen.
Talja står stödd emot dörrn.

Punschen från bordet i lättsinnigt lopp
rinner på golvet i tätaste dropp.

¹⁾ Se företalet till Fridas Andra Bok.

²⁾ Ibid.

Sven fyller glasen och sjunger i yran
Talja med lyran
höjer sin örlösa kopp.

Sedan han dricker och lallar så här:
— Här ha vi lifvet, men döden är där —
pekar i riktning mot goodtemplarhuset
— Fulländom ruset! —
Samlingen skrattar och svär.

Johan förälskad tar Edvin i hand,
lättända hjärtat nu råkat i brand.
Sven efter punschen ett tobaksmoln sväljer,
glas och butelser
rulla af bordet ibland.

Hallberg han sitter af lampan belyst,
sönnen hans fryntliga öga har kysst.
Kalle blott sjunger med darrande stämman,
fingrarna klämman
flyktigt på strängarna. — Tyst!

Klockan i tornet nu 12-slaget slår.
Talja med punschstänk i glänsande hår
framvacklar sakta och Hallberg han väcker,
denne sig sträcker
och snart en pipa han får — — —

Träden där ute de snöstänkta stå,
midvinterhimlen är gnistrande blå.
Fotstegen knarra. Nu avtroppar kåren,
girande spåren
visa mig vägen de gå. — — —

Nu står där kammaren tyst och allén
månen försilfrar den snart med sitt sken,
marken är glitter och sjöarne frysa,
stjärnorna lysa
matt, uppå snöbehängd gren.

Som synes, i rytmen förebådande Duvdrottningen! Miljön
är den för vänersborgarna välkända "kammaren" inpå Spar-

bankens gård, som redan Malm har talat om.¹⁾ Jag nämnde något om realistiska genrebilder. Visst var de tidigare bellmansimitationerna på sitt sätt realistiska och visst har den nyss meddelade dikten kvar något av bellmaniserande, men utöver detta har den också ett stänk av impressionistisk naturalism som är nytt; mot slutet dessutom ännu ett steg mot tonen i Fridas Bok. Vi tänker på hur "drivan ligger glittrande och kall" i Den första gång... eller

Därovan glimma stjärnor fler och fler,
söm silvervita smycken ljuvt de stråla

i Frida sörjer sommaren. Att också stämningen av juvenil backanal, med dess blandning av syndaglädje och tafatthet, är ypperligt fångad kan man inte undgå att märka.

Ur kamratdikten "Sven" (12/8 1902) citerar jag första strofen:

Han använder hatt på de askblonda lockar,
som smeka i pannan den djupaste fåran,
och aldrig för någon han krusar och bockar,
så friboren stolt men så tankdiger går han.
Hans halsduk är kanske en kvartmeter lång,
hans ljusbruna rock är af engelsk facon.
Ej viker han för något hinder,
förrn döden hans järnvilja binder.

Frödingsefterbildningen är här uppenbar, inte minst i rytmen, som påminner starkt om den i Hans högvördighet biskopen i Växjö. Men innehållet är f. ö. mycket självständigt; särskilt skickligt är ungdomspsykologin gjord, ett märkligt drag hos den unge Päta, vilket visar hans ovanlighet.. Att kunna se så skarpt och objektivt på jämnåriga i brytningsåldern, det är nog en ganska sällsynt egenskap. Hur ypperligt är inte

---

¹⁾ A. a. s. 55. Malm uppger, felaktigt, att Frän här hade sin redaktionslokal. Så var det inte; redaktionen höll mest till hos Hallbergs eller Sjöbergs och bara någon enstaka gång i "kammaren".

Ynglingens "kvinnohat" skildrat!¹⁾ Trots "järnviljan" är han "öm och sensibel" men hatar kvinnorna "jävligt", vilket inte hindrar att "ständigt på gatan med flickorna han ränner", "och pratar och pratar så vackert om kärlekens låga som bränner"! Men dessemellan talar han "med mystisk och smattrande bas" "om kärlekens fara"! Naturligtvis är han av ideella skäl ateist, liksom Fridas vän hotar att bli i Samtal om Universum, vadan

Han söker att undvika psalmbok och bibel som tändsticksarbetaren fosfornekrosen²⁾.

Och att inte Päta var ensam om "fränheten" mot hemstaden synes också tydligt och klart:

Och ofta om fädernebygden han tyckt att "en brackhåla³⁾, jävlig och otrevlig är den". Och därför omsider till Vara han flyktat att leva noblessliv i yran och flärden.

De dråpliga två slutraderna mildrar ju betydligt av elakheten. — Även om den dåförtiden nymodiga "nykterheten" och dess fiende fylleriet diktar Päta nu realistiskt-naturalistiskt. I dikten Johan samt Svarfvarn och hanses Anna har den unge skalden mästerligt fångat den underliga mentalitet som rådde kring sekelskiftet, och säkert långt framåt, då det var fråga om nykterismen. Det ansågs ju på många håll, särskilt på det starkt kyrkligt ortodoxa, att "nökterheta" var något skamligt och blamerande! Om den stackars Johan som gick in i logen "Trygghet" och "Vassändas hopp" heter det sålunda fullt riktigt i andemeningen fastän starkt överdrivet i formuleringen, vilken f. ö. har tycke av Frödings I bönhuset.

¹⁾ Strindberg lästes flitigt i kretsen.

²⁾ "Bortdöende av käkbenet på grund av kronisk fosforförgiftning; angrep ofta arbetare i fabriker för framställning av fosfor och fosförtändstickor, så länge den gula fosforn där ännu fick användas." (Östergren, Nusvensk ordbok).

³⁾ Jfr Brackestad.

I högmässotäxten man ber för den arme,
som blivit goodtemplare. — Gud sig förbarne.
Det mumlas i frälsningslokaler och kloster
hvar morgon en sex pater noster.

Svarfvarns Anna bör vi allt ha in extenso.

Nykter glädje rår i staden,
svårt har Gadd att tysta sången
ty i dag har svarfvarns Anna,
Anna neri Gröne gången¹⁾,
svarfvarns Anna ho mä broschen,
nere i gotemparlogen,
ho har taget tredje graden.

Aldrig nånsin logen drömde
om att svarfvarns garna Anna
skulle bli förbundets drottning
och i Trygghet evigt stanna.
Ho, som söp från mörn te kväller,
geck å sålde ståltråsfäller.
å för fylleri ble dömder.

Kamrer Berggren sa förresten
när som Anna tagit graden:
Ja tror inte dä ä många
som gör om dä här i staden.
Anna v a r e' fyllekaja,
nu för henne fanor vaja
och för henne denna fästen.

Gamle svarfvarn hade stått där
himmelsblå, mot väggen lutad,
ärevördig, silfverlockig.
Men när Berggrens punkt var slutad
kved han sakta, grep om käppen
medan snuset flöt från läppen:
"Fy för fan en sådan dotter!" —

Om man säger, att detta kunde ha stått i ett samtida nummer av Strix, illustrerat av Albert Engström, så återstår inte

¹⁾ Gammal gata i Vänersborg, nu utplånad. Vid den gatan låg ett "hotell", vars namn i folkhumorn talar för sig själv, Hotel de Lus.

mycket till dess karakteristik, om inte ett framhävande av den underfundiga tonen från Runeberg (även de fyrtaktiga trokéerna, jfr t. ex. Gamle Lode, Munter) eller runebergsimitatören Fjalar-Östergren, givetvis ej med någon av förebildernas allvar.

Säkerligen har var och en, som har läst Ragnar Malms bok, med förtjusning lagt märke till Pätas mästerliga dikt angående kortspelet i Hallbergs kammare¹⁾. Det kunde kanske räcka med denna hänvisning till Malm, men då denne haft tillgång endast till en fragmentarisk version, tror jag nog att ett avtryck in extenso hälsas med tillfredsställelse av vänersborgare och måhända även av andra. I den version jag har sett heter dikten "V i n g t u n ' s f ö r b a n n e l s e"²⁾, och där har ett mera följdriktigt försök gjorts att låta de båda gummorna, som kommenterar kortspelet, tala autokton dialekt. Det är ungefär sista hälften av dikten, som saknas hos Malm.

Ja ä e mänska mä något vett,
och många kortspel har'a³⁾ la sett.
Men dä ä ett,
ja vell minnas dä hette något på vä elle väng,
elle dö, elle däng...
Väng-dö!! Nu har'at⁴⁾, ja dä ä ledt,
å make kan dä ej finnas.

Å så di lefde! O, milde Herre,
jaa dä va värre
än hemskt te se.
Å Hallbergs pojke va' mä förstår säj.
Joo! Den han rår säj
å har pängsne.

¹⁾ A. a. s. 67—69.

²⁾ Hos Malm "Mina och Lina utanför Hallbergs port". Min version dock ej efter originalet utan efter en avskrift gjord av Pätas vän Edvin Olsson. Fru Olsson i Lidköping har välvilligt ställt den till mitt förfogande, vilket även gäller diktarna "Gille", "Sven" och "Johan".

³⁾ Har jag.

⁴⁾ Har jag det.

Å Sjöbergs snôra¹⁾ — dän där mä håret —
som hela året
har gått å dratt.
Han slo i bordet å sjöng och gapa
rakt som e' apa
som ä besatt.

Å bäst han satt där å slo mä näfven,
då sa' han: "Jäven!
Ja' tror dä sprack!"
Di andre flina å höjta bara...
Tvi! Gu' bevara
ett sådan pack.²⁾

Å smörduk kalla di en utå dum³⁾.
Kan ho förstå dum —
å en för Spak!!
Å, Gu' förlåte mäj vet ho Lina,
sa' inte svina:
Köss mä' där bak.

⁴⁾Så satt denne Sjöberg hele natta å svor
å spela bort pänga å ropte: "vängdö".
Men tror nôh han tänkte e stunn på si mor
som inte — vet Lina! — lär ha en bit brö!
Å nä' då! Dä passar säj inte förstås,
han låter no hållre förällra förgåss
än han vell ta' i mä' dä' ringaste tag,
dä tror då teminstingens jag!

Ja, stackare di! Di har't inte för bra,
när pøjksnôra garnar⁵⁾ säj natt efter natt.
Ja, vore det min pøjke. — Vore dä' ja'
som va' Sjöberg — ja' tänker han höll säj för skratt.
Ja, Lina, dä vet ho: Min Sigfri han svor
i förgår när öxa satt fast i hans knä —
Å svär gör han kanske — men inte si mor
han drar i elände för dä.

¹⁾ Snorunge (Malm har "pojke").

²⁾ Denna strof saknas hos Malm.

³⁾ Dom (formen "dum" är genuin vänersborgska).

⁴⁾ Det följande saknas hos Malm.

⁵⁾ Galnar.

Dikten är daterad 19/2 1903. Päta är ännu inte mer än lite över sjuåttio år. Det kan tyckas att jag alltför ofta betonar skaldens låga ålder, men jag undrar, om det inte stundom går läsaren som det har gått mig — att han glömmer bort hur purung diktaren i själva verket ännu är. Vad nu den sist meddelade dikten beträffar, så märker man lätt, om inte direkt på innehållet så på tekniken, att vi inte står långt ifrån Frida-manerret: in medias res-tekniken samt dialog med i huvudsak en talande. Men också från innehållets synpunkt närmar vi oss nu Frida-diktningen med stora steg. Den 23 maj 1903 började Päta sin anställning i Georg Nyströms Jern-, Färg- och Tapethandel¹⁾ och stannade där till den 18 april 1906. Under denna tid uppstår hans förälskelse såväl som hans visshet om att den är obesvarad. En exakt datering av dessa händelser hör hemma i annat sammanhang. Själva grundfakta får vara nog så länge. I stort sett ger jag emellertid Ragnar Malm rätt i att Frida-tiden kan anses ha börjat i maj 1903²⁾, men jag ställer mig mycket skeptisk till Malms grundsyn på dessa förhållanden. Jag ska försöka fatta mig så kort som möjligt, så kort som föreliggande ämne kräver.³⁾ Malms tal om Frida-kretsen samt om "den mörka" och "den ljusa" Frida låter mycket bestickande, men icke desto mindre är det en myt. Att Birger Sjöberg umgicks med alla de ungdomar av båda könen Malm berättar om⁴⁾ vill jag visst inte förneka, men man kan inte kalla dem för en Fridakrets. Han umgicks f. ö. även med en hel del andra personer och spelade dansmusik även i andra kretsar än "den malmska". Och han stod fortfarande i flitig brevväxling med Bertel Hallberg, som nu

¹⁾ Han hade då bakom sig kortvariga försök som typograf- och foto-graflärling.

²⁾ A. a. s. 84—88.

³⁾ En grundligare biografisk utredning i ett kommande, större arbete om Birger Sjöberg.

⁴⁾ A. a. s. 70—110.

låg i Uppsala, samt med sin bror Gösta och andra. Och — framför allt — han var mycket ensam, och i ensamheten skrev han, skrev och skrev, bl. a. sådant som "Fridakretsen" aldrig fick se. Malm antyder att han kunde "rent av gå för sig själv och försjunka i drömmier".¹⁾ Rätta förhållandet är, att han alltid drömde — och diktade — och att han alltid var ensam, hade iakttagarens distans²⁾ på vilken krets han än befann sig i. Härmed är inte sagt, att han inte kunde vara glad med de glade eller snäll och vänlig. En uppmärksam genomläsning av Fridas Bok och Fridas Andra Bok visar f. ö. tydligt och klart, att det aldrig har funnits någon Frida-krets. Aldrig en gång i dessa båda böcker och lika lite i den otryckta Frida-diktningen finns det ens den ringaste antydning om någon som helst form av kamratliv i Frida-kretsens mening. Det är bara "han" och Frida och så goodtemplarna och sångarbröderna, till vilka kretsar han och de flesta av Malms "Frida-krets" alls inte hörde. Det var ingen särskild "krets" inom Vänersborg, som gav Birger Sjöberg ämnet till Frida-diktningen. Det var en enda kvinna och så f. ö. — hela stan. Ett närmare studium av skaldens ofantliga litterära kvarlåtenskap ger otvetydliga bevis för den saken. Bland de tusentals dikterna eller diktfragmenten handlar hundratals om Frida själv och ganska många direkt om Vänersborg men aldrig en enda om någon "Fridakrets" eller kamratkrets över huvud. — Det är f. ö. ganska underligt i vilken utsträckning Malm har missuppfattat Frida-diktningen. Dels laborerar han med myten om Fridakretsen kring åren 1903—1906, dels säger han att det är "tjugofem år efteråt"³⁾ d. v. s. efter upplevelserna i Frida-kretsen som "han vid skrivbordet i villan ute i Ramlösa mötte sin verkliga Frida, sångmöns Frida, vilken säkert

¹⁾ A. a. s. 86.

²⁾ Se ovan s. 37 f.

³⁾ A. a. s. 84.

likt en gång Pallas Athene framsprang livslevande ur sin skapares huvud".¹⁾ Det där låter ju mycket vackert men är tyvärr grundfalskt. För det första föreligger här en grov aritmetisk bock. Om det hade varit 25 år efter den ominösa Frida-kretsens högkonjunktur 1904—1905, så skulle Birger Sjöberg ha skrivit Fridas Bok år 1929—30 d. v. s. delvis efter sin död. Och går vi 25 år bakåt från 1922, då Fridas Bok kom ut, hamnar vi i året 1897, då Birger Sjöberg var 12 år gammal! För det andra ligger kronologiskt sett sanningen precis mitt emellan de två mystiska kraftpolerna i Malms konstruktion: Frida-kretsens liv och leverne 1903—1906 å ena sidan och Fridas Boks tillkomstår 1922. I själva verket är det i stället så, att Fridadiktningens tyngdpunkt ligger mellan åren 1907 och 1922 och är särskilt stark under 1910-talet fränsett ett par ofrukbara år, ungefär 1916—1918. Därom vittnar mängder av Frida-dikter, av vilka några få lyckligtvis är daterade och sålunda erbjuder goda stödje-punkter för ett dylikt påstående. Med andra ord, så fort Birger Sjöberg kom bort från Vänersborg på allvar, började Frida-problemen sysselsätta honom. Fridas Bok var således väl förberedd 1922. — Det har synts mig nödvändigt att i stora drag röja upp med den härva av felaktigheter som här mer än annorstädes vidlåder Malms framställning. Sammanfattningsvis kunde vi alltså säga, att Frida-diktningen börjar omkring 1903—1904, försätter under anställningstiden i Stockholms Dagblad 1906—1907, tar starkare fart från och med helsingborgsperioden 1907 och fortsättes med ett par års avbrott fram till Fridas Bok 1922. I och för sig har vi alltså ett stort kapitel framför oss, om vi ska följa temat Vänersborg i Frida-diktningen. Icke desto mindre tar jag i nästa kapitel också upp Kvartetten som sprängdes. Jag gör detta därför, att Birger Sjöberg under hela "Frida-tiden" ävenledes sysslar med ett

¹⁾ A. a. s. 84—85.

prosaskriftställerier som i mångt och mycket utgör en förövning till Kvartetten. Fastän det alltså spränger kronologien kraftigt, genomlöpes först hela Frida-diktningen och sedan det till samma period hörande författarskapet på prosa.

II. Kring Frida och Kvartetten.

En överblick över det nyss behandlade första skedet av Pätas diktarbana skulle kunna formuleras ungefär så här. Från sitt fjortonde fram till ungefär sitt adertonde år diktar han oavbrutet över "inhemska" ämnen, och ej sällan utgör själva vänersborgsmiljön det direkta temat för hans skaldeförsök, som egentligen aldrig har honom själv och hans egna problem till föremål utan är objektivt inriktat på omgivningen. Under Birger Sjöbergs tre sista år i hemstaden sker så en förskjutning till allt större subjektivitet. Den unga, blyga förälskelsen är naturligtvis orsaken till detta, och den nya situationen medför synbarligen också en mera mild syn på fädernestaden, en vemodigt elegisk ton tar helt överhand utan att humorn fördenskull blir bannlyst. Den blir bara så mycket ömmare och delikatare. — Vi möts nu av ett problem som åtskilligt försvårar den följande undersökningen, det kronologiska. Hittills har ju dateringen av dikterna varit så gott som fullt klar; hädanefter, hela livet igenom, daterar Birger Sjöberg ytterst sällan en enda dikt. Även om s. k. inre kriterier för bestämmande av dikternas nedskrivningstid visst inte alltid saknas och mycken hjälp kan fås genom studium av handstilens förändringar, papperssorter o. s. v., så är möjligheterna till misstag inte alldeles uteslutna.¹⁾ Särskilt svårt blir det att dra en bestämd gräns mellan de sista alstren från vänersborgstiden och de första från stockholms- resp. helsingborgstiden, varför jag vid behov kommer att påpeka tveksamma fall. I stort sett kan emellertid sägas, att de krono-

¹⁾ Här är inte platsen för utförlighet på denna punkt.

logiska grunddragen är ganska tydligt skönjbara. Men någon slaviskt linjerät kronologi blir här lika lite som i förra kapitlet huvudsaken, utan huvudsaken blir, att vi kan följa Birger Sjöbergs diktning i dess grunddrag.

1. MOT FRIDAS BOK.

Såvitt jag kan se har vi i dikten Soldater ett av de allra tidigaste tecknen på "den nya, ljuva stilen", "Frida-stilen", så tidigt att Päta ännu laborerar med "dialektuttryck", mera klumpiga än äkta.

SOLDATER.

Ack till ängen vill jag gå
till de glada klockor blå,
till senapis och arvänsus som i långa rader skina,
lik en bataljon, kavater,
utå riktiga soldater
med små gula plymer svajande och fina.

Och där hör jag glad musik,
någon munter marsch så lik
utå fåglars instrumänter ifrån björkens gröna blader.
Det är baser och trumpeter
och små fina klarineter
och trianglars glada kling som i parader.

Och den gula
och den blåa bataljon —
Se, jag väntar att de skola gå i takt till marschens
toner — — —

Men de stå allt kvar å vicka
som på bara kif och nicka
som de vore riktigt trotsiga personer.

Men de lyser i sin dräkt.
Ack så tjusande och täckt
är att se på däräs kaskar grå och däräs plymer
granna — — —

Jag kan sitta långa timmar
medans sommardagen stimmar,
medans solen skiner klar uppå min panna — — —

Ja, till ängen vill jag gå
till de glada klockor blå
till senapis och arvänsus som i långa rader skina,
lik en bataljon, kavater,
utå viktiga soldater,
utå riktiga soldater, små men fina.

Trots olikheten i finess ett föregripande av naturskildringen i Den första gång... med "ängens alla blommor av många hundra slag". Och i grunden är det samma slags naturbesjälning, som sedan skulle bli ett så markant drag i Birger Sjöbergs diktning. När i Den första gång... blommorna "stodo bugande i par om par" så är detta liksom i Soldater en naturbesjälning i personifikationers form, något i och för sig föga märkvärdigt. Det märkvärdiga ligger i den starkt accentuerade aktiviteten, som sällan drives så långt som hos Birger Sjöberg. Ett par exempel till ur Fridas Bok — — — må förtydliga detta.¹⁾ Från Den första gång noterar vi hur "där smög en bölja kärleksfull till snäckan uti sanden", och hur vi till och med får se "gröna växter" "med blåklint och med klöverblad" "ur dunig bädd sig draga". I Hästskofyndet observerar vi, hur "kastanjeraden ses skaka över taken av blomster en skur" och hur "fläk-tarne nappa, vad träden tappa och strö på vår trappa i morgonens dagg". I Aftontankar vid Fridas ruta heter det

Sakta är vindens takt,
så blitt i natt han viner;
blomflarn han hopabragt
på gatan blank och våt.

Dessa exempel räcker säkert till förtydligande av vad jag menar med min karakteristik av detta stildrag. — Dikten Soldater är nog högst ett par år äldre än den välkända Den

¹⁾ En mera ingående utredning av detta estetiska fenomen ska jag företaga i en planerad specialstudie över Birger Sjöbergs estetik.

första gång... i Fridas Bok. Ändå är skillnaden i diktion så stor. Det är ju egentligen bara det något vulgära uttrycket "i alla fulla fall" som i den vackra Frida-dikten minner om dess tidiga tillkomst. Förklaringen är den, att Frida-dikten i sin första redaktion starkt liknade Soldater, då den liksom denna var skriven på dialekt. Senare omarbetades texten för Fridas Bok. När man nu jämför Soldater med t. ex. Samkväm, som måste vara åtminstone ett år äldre, så verkar faktiskt den tidigare dikten betydligt mer försigkommen. Anledningen är lätt att förstå. I Samkväm och samtida dikter kan Päta sägas redan ha uppnått ett visst mästerskap i studier efter berömda mönster; i Soldater är han ännu en trevande försökare i konsten att finna sin egen melodi. — Detta sökande varar åtskilliga år. Först långt fram i helsingborgstiden är det övervunnet, och framemot slutet av 1910-talet har Birger Sjöberg den genuina ton som gör honom till den han är.

I otryckta Frida-dikter heter Frida ofta Mattsson till efternamn. Detta namn är fingerat men det har tydligen spelat en stor roll för Päta. Innan namnet Frida överhuvud nämnes diktar han om sin kärlek till "fröken Mattsson":

Jag älskar Mattssons granna fröken
så att jag tror jag blir förgjord.
Ack, hon är skön som blomsterlöken
uppå mitt lilla fönsterbord.
Och hennes tal är ljuvlig sång
och hennes mun är biggarång.

Jag älskar Mattssons glada fröken,
hon är liksom en amazon.
Jag tycker att jag känner röken
och hör kanonens vreda dån.
När Mattssons fröken står kavat
med ställningssteg som en soldat.

Ack, vore jag en liten siska,
att få i hennes gyllne bur
en del små kärlekstermer hviska
i rörande och ljuvlig dur
och äta något litet grand
[ur fröken Mattssons lilla hand].¹⁾

Som synes, en ganska medelmåttig dikt för att vara av Birger Sjöbergs hand. Och man kan nog förvånas över den halft raljerande tonen, som kunde tyda på ej allt för stort allvar. Men allvar är det nog, fast Päta har behov att maskera sig. Varför? Ja, det är inte lätt att säga. Psykologiskt sett tycks mig saken ligga så till, att Päta väl knappast vågar tro att det är möjligt och fördenskull söker driva lite med sig själv. Då kan det ha legat nära till hands att tillgripa en form som åtminstone inte ligger alltför långt ifrån formen i en rent parodisk kärleksdikt, som Elfrida och Adolf, där det bl. a. heter

Hon äter blott en brödbit och ett potatisskal,
sen tar hon ner från väggen sin bästa ylleschal
och sväljer den till hälften ned och ändrar livet så.
Allt för den falske Adolf, som plöjer böljan blå.²⁾

Men grunddraget i dikten är nog ändå tafatt blyghet, kanske delvis bottnande i den unge skaldens ovisshet huruvida hans kärlek vore besvarad eller ej.

Ett särskilt slag av kronologisk svårighet uppstår också beträffande detta skedes diktning. Jag menar sådana fall, där skalden skildrar sig själv i en tydlig och klar vänersborgsmiljö, men då det är svårt att avgöra, om han verkligen är kvar i Vänersborg eller nyss har omplanterats i en ny jordmån och ser det hela i minnets ljus. I några fall är emellertid saken fullständigt klar. Särskilt glädjande är det att kunna presentera ett par dikter, som båda handlar om den i tapet-

¹⁾ Den sista versen är tillagd av mig; saknas i ms.

²⁾ Se vidare Malm a. a. s. 74—75.

affären anställde skalden och är skrivna av densamme. Hit
hör först och främst

SÖNDAGEN DEN ANDRA.

(En fundering vid disken, en önskan att bli ledig. Det är i den
lilla diverseboden, och det kommer mycket folk.)

Söndagen den andra sänktes
lilla Minas hvita kista
djupt i gravens rund.
Sedan dess har du, mitt öga
haft så lätt i tårar brista
inför bodens kund...

Fick jag bommen lyfta för min lucka,
låta klockans slag reglera
själf de vågor små.
Fick jag gå och gråta mera,
bort till grafven, där bland flera,
mina rosor stå...
Fick jag slippa inventera
blott en stund ändå.

Kanske skulle sedan åter
nöjd min blick i glitter leka
emot solens brand,
som så ljuft ifrån det höga
brukar våra skyltar bleka
någon stund ibland...
Kanske med de tankar veka
lätt jag gick i land...

Nej — min våg, o gunga åter,
blöd min penna siffror blåa.
Se vid disken gå
kransar utaf stora händer,
liksom band af händer småa
som mig vinka på...
Som mig räcka slantar gråa
men ej tröst ändå...

Ännu märks något runebergiserande, men dessutom inte så
lite av Frida-skalden, och sista strofens andra vers förråder
något av den egenartade stämningen från Kriser och Kransar.

— Ett mera koncentrerat men ännu mera slående bevis på att Pätas främlingskap i butiken var lika stort som i skolan finner vi i en liten söt dikt från något senare t.id.¹⁾

Chefen ödsligt ropar...
Vildt jag golvet sopar.
Spikar blänka fram bland plankor där
liksom falska pängar...
Nej, på blomsterängar
tänker jag då skyffeln ut jag bär.
Just som soplårn stank, jag såg min blanka sjö,
båten vaggade mot liten körsbärsö...
Ingenting kan hindra
tanken från att tindra
fint som stjärnan ibland molnens snö.

Här har vi redan den oefterhärmlige Birger Sjöberg, drömmaren eller "drömmeriidkaren" som han själv säger i *Kriser och Kransar*. Det är, om man så vill, den Birger Sjöbergska estetikens programförklaring, som kan läsas i denna lilla dikt. Det originella med detta drömmeri, denna längtan bort från en ganska trång kälkborgerlighet, till skillnad både ifrån nyromantikens och nittitalets, synes mig vara, att skalden liksom inte uppfattar den honom omgivande verkligheten med motvilja utan trots sin längtan fortfarande med sympati. Ja, vi kan gå ännu längre. Det ser faktiskt mindre ut som en kontrastverkan mellan verklighetsmiljö och fantasimiljö än som ett slags orsakssammanhang; det är som ville skalden betona, att den förra är nödvändig för den senare, är dess förutsättning. Tydligt är ju i varje fall, att skalden redan här dröjer lika länge och — som det vill synas — lika ömt vid det som han längtar bort ifrån. Och så är det ju ofta i hans diktning. Närmast till hands liggande exempel är utan tvivel *Längtan till Italien*. Denna dikt är ju också mycket tidig, tryckt i *Karbasen* den 10 sept. 1904.²⁾ Bara två verser är tillräckliga för att visa den saken:

¹⁾ Möjligen från första helsingborgstiden.

²⁾ Malm a. a. s. 88.

Jag drömmer om Italien, allt i den skumma bod
bland fikon och bland dadlar och fjärdingar och lod.

Själv har Birger Sjöberg också i de inledande orden till denna dikt klart angivit en liknande situation som i "programdikten", "när det skymmer och alla papperslappar voro upp-plockade samt golvet stänkt med vått sågspån och sopat". I grund och botten råder samma förhållande i en sådan Frida-dikt som I Spaniens månsken med dess samspel mellan den harmlöst bleka hemmamiljön och Spaniens mörkt och blodfullt lockande. Och liknande idéer¹⁾ har Birger Sjöberg arbetat med i både Min fordran är ej ringa och . . . som sker vid sommarvakan (Kriser och Kransar), där de har fått oförgämligt sköna uttryck. Man skulle också kunna formulera diktarens synsätt så, att han mindre uppfattar klyftan mellan verklighet och dröm än sammanhanget mellan dem, ett slags "korrespondenslära" som har något av Swedenborgs anda över sig.²⁾ Ett slående bevis på riktigheten av dessa synpunkter har vi i dikten Konferensman i Kriser och Kransar, ett av vår litteraturs allra märkligaste skaldeverk. Det kan ytterst sägas vara diktat över problemet helhet och splittring i människosjälens, den schizofrenes problem. Det är också Birger Sjöbergs problem. Diktverket synes ha en sinnessjuk präst till hjälte. Skalden har givit den olyckliges lidande storslagna uttryck. Världen har brustit i tu för denne i en hopplös antinomi mellan "andens längtan, sammanvävd av skär osinnlighet" och "ordningsfråga, av timmer funtad" — mellan "stjärnestrålar eller luftmusik" och "fasta bjälklag av tjänsteår och kassor och prebende". Men han helas efter fruktansvärda fador från sitt lidande:

¹⁾ Jag har behandlat dessa problem i samma anda som här men från delvis andra utgångspunkter i min tidigare Sjöbergs-studie (s. 23—27).

²⁾ Se Ernst Norlind, Borgebyminnen, s. 347.

Jag helats från min bristnings bittra kval.
Hur vackert livets buller ändå låter.

Och nu kan vi, efter en kanske väl lång utvikning, vända tillbaka till bodbiträdet Päta och hans romantiska programdikt. Han har redan omedvetet eller kanske rättare intuitivt formulerat den vackra lära som är en av hörnstenarna i Birger Sjöbergs estetik och som den sjuke måste kämpa sig igenom till, enkelt sammanfattad i orden

Ur klumpig lera stiger skönhets vilja.
På ler och längtan kan nog lyssnarn¹⁾ skilja.

Låt oss också fasthålla den gripande kontrasten mellan den naivt lycklige bodbetjänten och den sargade, olycklige fast berömde diktaren. En djupt allmänmänsklig bild också. Det ska oerhört mycket till för att ungdom ska sprängas sönder av livets vedervärdigheter — dess helhet är gränslöst elastisk. Det ska ofta mycket lite till för att "den färdiga människan" ska sprängas eller åtminstone allvarligt skakas i sina grundvalar och skamfilas av livet. Men ännu är Päta ung, och hans dikt ska länge än sammanhållas av ungdomshälsans — trots hjärtesår — estetiska harmoni, som sammanhåller all hotande dualism ännu i Fridas Bok.²⁾ Ett av sina älskligaste och naivaste men dock lika djupt sanna uttryck har hela problemet fått i en annan, oförgätlig, vänersborgsbild:

Vardags vind vid hennes ruta viner,
vardags damm står tätt i hennes fjät,
ändå något änglaaktigt skiner
omkring Fridas huvud, medge det.

Dualismen skymtar, men den varken hotar eller stör den ännu "hele" skalden; Frida är naivt-lyckligt okunnig om hela

¹⁾ Gud.

²⁾ Ser vi närmare efter finns det knappast en enda Frida-dikt, som inte har denna inre struktur. Härom mera i annat sammanhang.

saken. Men liksom Päta obehindrat kunde drömma sig bort från butiken, så kunde han drömma sig tillbaka dit, sedan han hade blivit omplanteraad i annan jordmån. Detta är ju inte så värst märkvärdigt; det märkvärdiga ligger däri, att han är starkt närvarande i barndomsstadens miljö vid dessa minnets odysseer. Ytterst sällan är det han antyder i en dikt, att han minns det eller det. Han är med hallucinatorisk kraft närvarande i hemstaden, så länge hans korta liv räcker; häri ligger en stor del av styrkan i Fridas Bok. — Även om följande dikt inte så mycket tar sikte på själva rumsmiljön från barndomsstaden, så är den dock märklig därför, att den unge journalisten i Helsingborgs-Posten på ett typiskt tidningsspaltblad sitter och diktar om sitt yrke, men inte om det yrke han har utan om det han hade för några år sen. Orsaken är naturligtvis att Päta på så sätt kan försätta sig tillbaka i en situation, då han ännu inte hade givit upp hoppet om den älskade.

Jag älskar dig det är sant,
så sant som Gud eger dagen.
Ditt hår det liknar en gyllne slant
och rosor du bär i anletsdragen.
Jag vågar mitt lif som pant.
Jag älskar dig det är sant.

Jag har ingen växt som dig lockar
och mina fickor är läns,
men hufvut som sällan bockar
det är fullt af intelligens.
Jag säljer tapeter om dagen
men om natten diktar jag vers.

Om riddaren som blef bedragen
och gaf värjstyng härs och tvärs.
Om månen som sken på syrenen,
om rosen som bröts av en vind
och gulnat på brutna grenen
som en sviken riddares kind.

Jag säljer tapeter om dagen
så gröna som hoppets dal,
där blomsterrabatten står tvagen
af fontänen kysk och sval.
Jag säljer tapeter så röda
som färgen på kärlekens ros,
som varje dag måste blöda
för att troheten gick sin kos.

Jag säljer tapeter om dagen
så blå som trohetens duk,
då den veckas kring skuldran slagen
på en ungmö hvit och mjuk.
Och om natten jag skriver om nöden
som är glädjens lifdrabant.
Jag älskar dig långt in i döden.
Det är sant, vid Gud, det är sant.

Ja, Päta sålde tapeter om dagen. Skicklig säljare var han väl inte, ty det hände nog, att han visade tapetens baksida för kunden i sina drömmier. Men han var inte bara "borta", när hans konstnärskap tog överhanden över det merkantila. Han var också i hög grad aktiv, enligt vad hans principal, handlanden Georg Nyström, har meddelat mig. Han iakttog och studerade ofta sina kunder och tog då fram en blyertspenna och började skriva på den lösmanschett, vilken på den tiden var oundgänglig för vem som helst som ville vara välklädd. Pätas skarpa observationsförmåga är ju också faktiskt ett mycket starkt särdrag i hans konstnärskap, och han såg mycket som andra inte såg även när han verkade försjunken i sina betraktelser.

Förälskelsen gjorde, att Birger Sjöberg redan på ort och ställe började se milt och vemodigt på sin hemstad. Han planerade redan nu, så vitt jag kan se, mot slutet av 1903 eller början av 1904, en serie Visor till hembygden, av vilja jag tyvärr endast har lyckats komma över en, betecknad med nr 1.¹⁾ Att skalden har varit mycket intresserad av uppgif-

¹⁾ På en förteckning över sitt författarskap från denna tid har skalden upptagit Visor till hembygden I och II.

ten synes mig framgå därav, att visan föreligger i åtminstone tre redaktioner, en i åtta och två i sex strofer. Jag meddelar den första.

Ja, där är trottoaren så lik syrenens snö,¹⁾
som hänger på staketen ibland grönska.
Där vandra goda människor — de komma pö om pö
så trygga, som om ingenting de önska.

Gud signe dig, min hembygd, som är så tyst och ren.
O, jag har potat vid ditt lugna sköte!
Där har jag plockat blommor bland gråa kullersten
och äfven haft min kärleks stora möte.²⁾

Vi gingo vid hvarandra i sommarns korta natt,
långt sedan alla träden börjat somna.
Så skumt tulpanen lyste på rådmans blomrabatt,
fast himlens hvita stjärnor voro komna.

Vid vindens milda susning jag kände då och då
det doftade parfym af hennes klänning.
Och håret låg friseradt i mörka vågor små
och midt i pannan var det som en bränning.

Hon såg så rakt framför sig — det var en skön profil.
Hon gick så tyst, som tysta natten flydde.
Hur mången blick jag sände, hur mångt kärlekssmil.
Hvem vet, om hon förstod hvad det betydde? ...

Jag kunde föga säga — men natten smög sin led
och morgonsolen skimrade på viken.
Då sade hon så stilla: "Han blir väl aldrig vred —
för nu så får jag skynda till butiken" ...

Och gården där hon bodde har än sin gröna grind
och strecket kvar med linnen och med blöjor.
Och ännu doftar hæggen, som förr i sommarvind,
och äppleträden stå med hvita slöjor.

¹⁾ Jfr i Cantilena Communale (Kriser och Kransar):

Trottoaren letar sig förveten,
alabasteblek från mörka vreten.

²⁾ I en av versionerna: "mitt enda kärleksmöte". Denna version synes av handstilen att döma vara ett par år yngre.

Gud signe dig, min hembygd, hvad du är grann ändå,
hvad du är grann och ljus i dina kläder.
Då solen skiner stilla på hvarje liten vrå,
där jag har drömt om lyckan såsom späder.

Något av Frida-tonen känns lätt igen, särskilt kanske i stilbrytningen, åstadkommen genom "hennes" rätt så banala repliker, i skaldens starka minnesbilder av den älskades apparition och klädedräkt, i uttrycket "rådmans blomrabatt" och i de vackra stämningsbilderna. Dessa tycks dock även redan ha något av den förändligade gripethet, som utmärker *Cantilena Comunale*.

Det är nog inte många ynglingar som några år efter sin konfirmation och första nattvardsgång hugfäster denna tilldragelse med en vacker dikt. Det har Pöta gjort i ett poem som jag daterar till 1906 eller 1907.

På nattvardsrockens svarta kläde
har hvita liljan företräde.
Den kläder fagert gossens bröst,
när mellan far och mor han träder
så darrande på kyrkans bräder
att få den goda himlens tröst.
Den fömiddagens klockor gå
med vårens kvittersång i malmen,
och prydligt grön står blanka palmen
bland korets hyacinter små.

Du vetenskap¹⁾, som strängt mig lärde
att himlen ingen botten har,
och att af syre jag mig närde,
såväl som far och farfars far!
Du vetenskap med böcker tunga,
o, sällan lät du hjärtat sjunga
en sång så full av hopp och vår
som den det sjöng vid fjorton år.

¹⁾ Jfr Frida i vårstädningen: Hur hon i sin gärning så kan vara,
denna gärning: kall och praktiskt lagd.
Vetenskapen söka må förklara,
då jag själv står kärleksfullt försagd.

vid gamla bordets svarta räcken,
där jag föll ned och räckte opp
min mun, att få af röda bäcken
det helga, lilla vattendropp...

På gatan mellan far och moder
jag kände vårens middagssus...
I fönstret satt min äldste broder
och rökte pipa och kardus.
Han vinkade åt mig med handen,
då jag vid porten iakttog
hur ofvan fjärran, gröna randen
en sky, lik himlens ängel, drog.

Det är kanske inte nödvändigt att kommentera varenda an-
förd dikt, den nyss anförda lika lite som den följande. Denna
förefaller vara skriven under stockholmstiden 1906—1907
och heter

MITT BARNDOMSHEM.

Se, i solens klara ljus
står mitt hvita barndomshus
med sin gård och med sitt blomsterland som grönskar.
Jag kan se det om jag vill,
då jag sitter tyst och still
någon vemodstund, när så mitt hjärta önskar.

Och det är en fuktig vret
och ett gammalt grått staket
men med springor där det lyser grönt och ljufligt.
Och där innanför är rart —
O, I gröna äpplekart
I som locka mig och tubba mig så grufligt.

Och de röda visthus stå
och ha svarta dörrar på,
men därnedan växa ljusa vassar gröna.
Och jag ser den skumma bod
där det flöt ett älskat blod
då den grymme gubben nackade min höna.

Och i gårdens bruna sand
syns en tofva gräs ibland
och en maskros gul och så det goda syre.
Och vid grinden stolta stå
mina granna vänner två
dem jag tog i famn som barn och litet pyre.

Ja, i solens klara ljus
står mitt hvita barndomshus
och vid rutans myrten glänsa lockar gråa. —
— Från en skorstens röda topp
segla hvita dufvor opp,
och de skina liksom änglar mot det blåa.

Fram till omkring 1910 synes Birger Sjöberg mera sparsamt behandla typiska Frida-motiv. Han kretsar emellertid jämt och ständigt kring den älskade och kring barndomsstaden. Den älskade har ännu inte definitivt blivit Frida, och staden har ännu inte helt blivit Lilla Pars. Skalden besjunger båda dessa avhållna föremål utan någon egentlig förklädning. Saknaden efter båda är ännu frisk och stark, och det förefaller som om han ännu hade dem för nära innå sig för att tiden skulle vara mogen för en rent fiktiv gestaltning av detta underbara stoff. Han besjunger under dessa första år i exilen Vänersborg som Vänersborg och den tillbedda under hennes egentliga förnamn. Jag samlar nu mot slutet av detta avsnitt några prov på alster från denna övergångstid. Först en dikt som nästan skulle kunna kallas programmatisk, både för denna period och för Birger Sjöbergs diktning i dess helhet. Jag är övertygad om att varje gammal vänersborgare i den dikten tycker sig finna, att skalden har fått med nästan allt i förtätad form.

Du Vänersborg, jag mycket älskar dina gröna träd
och Vänerens vackra blåa våg och Skräcklans gula säd.
Och bak det helas milda skönhet bergens jättar två,
som fulla utaf gran och älgar resas dimmigt blå.

I mina tankar står du ljuf liksom en sagostad
i skymnings stund med tegeltak, staketers långa rad.
Och så ditt torg med dufvor sex, som invid pumpen gå
och din fabrik som trotsig piper, middag klockan två.

En sommardag då fanan fladdrar och då havet ger
åt runda solen spegelbild invid en björk som ler.
Och kyrkans gula spets sig sträcker för att taga fatt
en skog så hvit som Fridas blus och doktors sommarhatt.

Och då små barn på bruna ben gå ned till strandens sten
och stänka silfver på hvarann i sanden hvit och len.
Då är du ljuf att se för den som sjuk i barm och bröst
får ligga under barrträdshvalf och söka minsta tröst.

Då är du mycket ljuf för mig som står invid din bro
och i hvars sinne alla världens stormar tagit bo.
Då är du ljuf att se för mig som klädd i askgrått tyg
med ånger vändt från dans och lek att se på dig i smyg.

Särskilt anmärkningsvärt synes det mig vara, att skalden
just under detta skede använder uttrycket "jag minns" eller
"minns du" eller liknande. Senare då tidsavståndet är mycket
större blir det nästan aldrig fråga om att minnas. Då är
Päta verkligen tillbaka i Vänersborg. Det är inte längre en
minnesprocess utan han är där verkligen lika intensivt som
det vänersborgska bodbiträdet var i sitt drömda land. —
Det finns en hel del sådana "minnesdikter" från de första jour-
naliståren. En central plats bland dem intar dikten

I MINNETS STAD.

Skälfter du mitt hjärta än vid tanken på
söndagssol bland hvita hattar i en vrå,
liten blomstrig vrå i vida världen,
dit de gröna skutor öfver Vänern blå
dröjande som svanor styrde färden.

Lutsång knappast darra' där i kvällens stund,
och italisk värme kysste ej min mund,
men på kajen där i klara hamnen
doftar veden ljuf af asp och björk, en sund
skogens doft för femton kronor famnen.

Och i stormen — då nordvästens vinge hård
slog på rosenstånden uti rådmans gård
och gaf spegelkulans rund en spricka,
den som brukar spegla rosig hy med bård
utaf guldhårflor — ja, rådmans flicka.

I min tankes hvita roddbåt, med besked,
god att ro och äga, än jag ofta med
glädje lägger till och hämtar henne.
Sommarhatt med tyll — trippar trappan ned.
Vattnet kårar, glänser kring oss tvenne.

— Far i frid min dotter¹⁾ med din gosse där.
Rådman står på kajen röd, och med en tvär
rynka mellan gråa ögon dragen,
men i rockuppslaget hafver han en skär
söndagsros, af dagg i morse tvagen.

Fattigmansjuveler jag med åran strör
öfver rosig kind — och hör! — på avstånd kör
tåget öfver bron dit ut i världen.
Skutans hvita segel som sig sakta rör
är som hvita blom på gråa gården.

Godt, när i sin gosstid ännu ung får
gå i minnets stad, där gärna tyst man går
att ej väcka dån och buller.
Barndomsvind, som värmer, blås igenom år
ljuf och frisk på mig, en torkad växt, som står
utaf ängslans svarta fjärlar fuller.

En vänersborgare kan inte undgå att tjusas av dessa rader, trots ett par ofullkomligheter i versbehandlingen. Konkretionen är stark och väsentlig, varigenom något av stadens verkliga egenart har fångats. Och varje älskare av Kriser och Kransar märker lätt, att detta är en föregångare till den vackra Cantilena Comunale. I viss mån kan detsamma sägas om följande dikt, som, öfvervägande Frida-betonad, dessutom synes förebåda den undersköna sjöpoesin i Drömmar famnas.

¹⁾ Rådman hade ingen dotter.

En dag det var, en sommardag kan jag förresten säga
då midt emellan regn och sol naturen syntes väga.
I västra hörnet utaf himlen stod ett åskmolnsberg
och i det högra skyar två med solens rosenfärg.

Jag var då ung och frisk. Jag hade fått en lång semester,
en löfkvist tagen på en gård i hattens band var fäster.
I dammets sky på vägen trängdes hvita fjärlar då,
det var en sommardag så varm med doft ur minsta strå.

Från sjön gick sorlet. Vågen bar på hvita mössor granna,
den sprang mot stranden trotsande, den slog, den
  måste stanna,
den vek sig mjuk tillbaka, och den lade sig till ro
liksom en mänska trött på strid invid sin käras bo.

En annan typisk "minnesdikt" av detta slag är tydligen frag-
mentarisk. Ett par strofer förtjänar emellertid anföras.

Jag minns ett kättingsrassel från en båt vid en sjö,
som sträcker ut sin famn kring en blomsterklädd ö,
som med tallar lyss till vågorna som gunga.
Och jag minns den mulna himmel som bundit sig ihop
med det minnet utaf kättingens och vågornas rop.
Ja, jag minns den när min mun slutat sjunga.

Och jag minns ett knarr af köksdörr, som låstes så tungt,
huru moder min hon talte tills allt blivit lugnt
i det orosfyllda flödande sinne.
Och jag minns en eld i spiseln som lyste för min skull:
"Du skall få en god kopp kaffe, min gosse, mitt gull."
Och jag minns nog, hur det dofta därinne.

Dessa formellt ofärdiga strofer är egentligen av mycket
stort intresse. Visserligen är sådana minnesbilder långt ifrån
ovanliga hos nästan vem som helst, men ovanlig är skärpan
med vilken småstadsdetaljerna fasthålls och fixeras. Man kan
bara jämföra denna skarpa iakttagelseförmåga med Strind-
bergs. Den fordrar sitt eget kapitel i större sammanhang,
men det synes mig viktigt, att den framhålles särskilt i fråga
om Birger Sjöbergs omgång i minnet med barndomsstaden.

Exempel skulle kunna dras fram i tusental, men det kan räcka med en hänvisning till alla citaten ovan och nedan; har man en gång fått upp blicken för denna sida av Birger Sjöbergs konst, så upphör man aldrig att häpna över denna förmåga. Men läsaren finner den inte bara i den opublicerade diktningen; den utgör ju faktiskt en av grundegenskaperna i Fridas Bok och Kvartetten som sprängdes. Överallt i sina brev och prosautkast slösar skalden med rikt facetterade minnesbilder från barndomsstaden, och man kan bara beklaga att han inte kom till att samla och sammangjuta dem i ännu större skala. Det hade blivit något enastående. Bara ett par glimtar ur brevväxlingen. Först ett exempel från en alldeles speciell brevväxling mellan Birger Sjöberg och hans bröder, i vilken ett vänersborgsoriginal fingeras som huvudpersonen. Han tänkes besöka Birger Sjöberg då och då, och i årtal roar sig skalden med att relatera dessa besök, som givetvis ofta måste få en stark vänersborgsprägel. De tokroligheter Birger Sjöberg då presterade var ingalunda begränsade till yngre, gladare år; såvitt jag kan se ägnar han sig åt denna fabuleringsport även under sina allra sista år. Den person som det skojas med, en viss G. A., ska ha haft förbindelser med Norge, varav den egenartade stavningen, och dessutom beledsagar han titt och tätt sina yttranden med ett förklarande "se", av Birger Sjöberg återgivet "seå". Nu några drastiska rader ur ett av dessa "brev". "Hils din äldre broder Gustaf och framför till honom en vördig förfrågan, seå, om han från de flydda vemodsdagarna kan komma ihåg när vaggabonden X. X., seå, urinerade i literputeljen vid andra brokaret från Blåsut reknadt, seå, eller när vi satte heftstift i böxera på dåvarande disponenten von Nolting, seå, medan han låg och badade vid Sprängninga, seå. Demimonden den gröna har nyligen afsomnat, seå, och Bensins tös har satt opp tveittinretning vid Sprängkullsgatan i Göteborg, seå. Din kamrat

G. A." Aktstycket härrör troligen från mitten av 1920-talet, men det synes mig passa bra in i sammanhanget. Så är även förhållandet med ett klassiskt brev som Birger Sjöberg skrev till sin bror Gösta i samband med sitt triumfala framträdande som Fridas sångare i fädernestaden hösten 1923. Förra delen av brevet utgör en god kommentar till det nyss sagda. — — — "Vid en kort rundtur i staden besöktes Boktryckerigården¹⁾. Där rönnarna stodo, finnes nu ett goodtemplarhus, som delvis inkräktat på gårdens utrymme. Allt är eljest sig likt. Tryckerifönstret, där Gustafsson bockade sig öfver kasten! Den andra rutan, där Stilig stod, och lyfte mig in genom fönstret till tryckpressen. I översta våningen de båda fönstren, det till köket från hvilket Pudding, som sjöng, 'Dold mellan furorna', hugnades med en smörgås af moster Charlott, och det till barnkammaren. På gården låg den enögda dassbyggnaden kvar, orörd och omålad, likaså vedbodlängan, Glottas trädgårdsstaket, brygghuset, Bagges hus, där Lydell och Rothman bodde. Vi gingo upp i trappan. Spjelarne till skrancket kring trappan sutto än lika löst, och de båda svarta brandhinkarna i taket voro kvar. Svalen var så trång, så trång. Det var denna jättehäll, i hvilken gubben Mattsson berättade historien om den skjutna anden tjugo gånger på en kväll. Skrubbarne voro kvar, men de skurkarne hade spikat för afsatsen, där jag låtsades hänga mig för att skrämja moster Charlott, och där jag hade en af dig (under satiriskt löje) och Gunnar Petterson gynnad saftaffär, äfven senare en affär, i hvilken matjord såldes efter vikt. Annars var allt sig likt, t. o. m. samma målning på köksdörren och dörren till Pappas rum. — — — Utanför Boktryckeriet, vid själfva ingången, satt tidningsluckan kvar. På anslagstaflan hängde en väldig affisch i rött: 'Till förmån för Vänersborgs Söners Ålderdoms-

¹⁾ Barndomshemmet.

hem sjunger herr Birger Sjöberg o. s. v.' Detta var en sällsam syn. Jag tyckte mig skönja märken efter Knut Beckemans kraftiga snöbollar på Berggrens torkvindbyggnad, den röda, med den lilla gluggen."

Jag avslutar detta parti med att anföra en dikt, som på samma gång sluter sig till de sist behandlade "minnesdikterna" och bildar en brygga till den rena Frida-diktningen; den kan sägas vara en Frida-dikt utan att Fridas namn är nämnt.

EN KVÄLL VID SVÄNGBRON.

Mins du vid svängbron, då en kväll den låste sig långsamt till, när vi tillsammans voro,
och än en liten vind från söder blåste,
och än små rosenmoln på himlen foro.
Fast alla stjärnor redan kommit fram,
och månen stod så blek och allvarsam.

Det gnisslade, och bakom bron så sakta
den hvita skutan gled i dunklet stilla
på gullblank våg. Vi sutto och betrakta
dess fåra, där små vågor hördes kvilla.
Sen skymde det omkring dess hvita skrof,
och det var lugnt och hela hamnen sof.

Det dofta nog reseda denna natten,
den ljuftva doft, näst rosens bäst af alla,
från hamnkassörens hus med blomrabatten,
där några månestrålar syntes falla.
Och månens strålar likna fåglar små
med vingar rörliga och silfvergrå.

Och månefåglar glänste lent bland bladen
i mörka kronan öfver oss, min kära.
En kärra rullade långt bort i staden,
än lät den fjärran, än lät den helt nära.
Och högt bland tankefjällens högsta topp
i svärmisk lycka dit jag klättrat opp.

Jag talte stilla om det myckna stora
som jorden bär i tonerna och orden.

Hvad lyckan är och hur de den förlora,
hvad sorgen är på denna sorgsna jorden.
Ditt ögas klarhet ej jag hade släppt.
Då sade du: "Du har ej västen knäppt".

Och än en liten vind från söder blåste,
och än små moln på himlen sakta foro...
Minns du vid svängbron, när en kväll den låste
sig långsamt till då vi tillsamman voro,
du prosans dotter, klarögd som en sång
med milda stjärnors glans i blickens fång.

Attityden är precis densamma som i Fjärilen på Haga.

2. VÄNERSBORG I FRIDADIKTNINGEN.

Ovan har antytts, att Frida-diktningen, som sträcker sig över ett par decennier, inte gärna kan vara något enhetligt. Redan en blick på Fridas Bok och Fridas Andra Bok säger det. Särskilt i den senare förekommer några saker av äldre datum, som tydligt visar klyftan mellan börjaren och mästaren. Ett studium av hela denna diktning skulle också fordra ett strängt kronologiskt förfaringssätt. Fullt lika strängt behöver det däremot knappast gå till nu. Att helt åsidosätta all kronologi kan naturligtvis inte heller komma i fråga. Då man kan skönja två ganska tydligt från varandra avgränsade perioder i Frida-diktningen, grupperas framställningen efter dem. Den ena infaller i stort sett under tiden (1906) 1907—1915, den andra 1919—1922. Under den förra perioden dominerar ännu vemodsstämningen gentemot fädernestaden, under den senare framträder alltmer ett raljerande småsatiriskt drag, på sätt och vis ett återknytande till pojktidens inställning.

Redan under andra stockholmstiden, 1906—1907, har Birger Sjöberg helt identifierat den älskade med Frida. Något skämt är det inte tal om; allt är ännu blodigt allvar. Skalden kän-

ner sig ökenartat ensam i storstaden, och häremot sätter han upp den lugna hemstaden och i dess miljö Frida i oskuldsfull omedvetenhet om livets ondska.

Fjärran från ditt hus, i världen
där ej lugn och tysthet rå,
går bland dolkarne och svärden
jag med törnen i mitt hår.
Brinner än ditt bleka ljus,
har allt somnat i ditt hus,
har än vindarne som riste
fönstrens luckor lugnat sig...
Frida lilla — om du visste...
Knäpp nu händern, tänk på mig...

Då jag glad från grinden hasta
bort från dig en sommardag,
aplarna för vinden kasta
bort båd blad och blomstbehag.
Minns du då, att jag dig sad
då du "Var försiktig" bad:
"Ibland sorgsne, jag den siste
på hvar taggig jordisk stig..."
Kära Frida — om du visste...
Knäpp nu händern, tänk på mig.

Natten stundar, vattnet domnar,
mörkt det blir på varje stig.
Innan du, min Frida, somnar
knäpp då händern, tänk på mig.
Jag på villsam led går fram,
bitter, krossad, allvarsam.
Är ej mera den du miste,
blid och god och innerlig
om du visste, om du visste...
Knäpp nu händern, tänk på mig...

Jag vill tänka på din skumma
tysta boning denna stund,
och jag vet nog, att den ljumma
blomdoft rå i hvarje rum.
Brinner än ditt bleka ljus,
har allt somnat i ditt hus,

har än vindarne som riste
fönstrans luckor lugnat sig? ...
Frida lilla, om jag visste ...
Knäpp nu hämdren, tänk på mig ...

En gripande dikt, utan all förklädnad eller undermening, stundom med tonfall från Kriser och Kransar. Och än mer gripande, om man betänker, hur tafatt naivt den förälskade ynglingen talade med den tillbedda om Stockholm, innan han for dit för att bli journalist. Han har hugfäst detta tillfälle i en liten rörande stump från ungefär samma tid.

Denna staden, inte bland de största
kan man, tycker inte fröken så,
längta bort från, man kan rent af törsta
efter Stockholm här i denna vrå.
Här är brist på allt teaterlif också,
skall vi ge oss af mot Dalbovägen ...
Jo, jag var nog lycklig men förlägen,
var nog lycklig då.

Båda dessa dikter är klara belägg för vad jag ovan (s. 6) sade om de två vägarna i Birger Sjöbergs diktning från och med nu, en mera "privat", ej avsedd att visas, och en mera "officiell" utåtriktad; båda hör till det första slaget. Det märkliga är emellertid, att det finns två dikter från just samma tid, där den unge skalden visar en gladare mask utåt, två dikter som var för sig bildar motpoler till de nyss behandlade. Det är en verklig Pajazzo-attityd skalden här anlägger, väl i brödförvärvande syfte men givetvis också för att ej torgföra sitt hjärtas lust och kval. Båda dikterna tycks ha varit tryckta i Stockholms Dagblad 1906. En av dem heter Storstadsbrev till Frida. Här är det ingen längtan till Vänersborg, utan här skildras storstadens brusande liv rätt så belåtet.

Här brusar som hafvet, här flammar ett sken
ur fönsternas rutor af acetylén
och sorlar båd kväller och tida.
Ja, mig skall du tro,
kom inte hit ut,
här är som kanoner och rykande krut, lilla Frida.

— — — — —
Ja, mig skall du tro,
kom inte hit ut,
nej, stanna i Ryr vid din fredliga knut, lilla Frida.

Frida fingeras bo i Ryr (mellan Vänersborg och Uddevalla) av lätt begripliga skäl. Dikten i dess helhet andas av viss kaxighet, som ej sällan i Frida-diktningen är den antagna attityden mot Frida. (Se ovan s. 33). Nyss har vi ännu en gång fått se hur det såg ut innerst i skaldens hjärta. — Den andra här åsyftade dikten utgör ett slags pendant till de nyss citerade raderna om den blyga vandringen utåt Dalbovägen: Den står inte i skarp kontrast till denna utan behandlar just ett snarlikt motiv, skaldens blyga kärlek. Men ändå är den åtskilligt kavatare i tonen — som sig bör vid publiceringen i ett tidningsblad. Det intressantaste med dikten är emellertid skaldens krampaktiga försök att utifrån sin nuvarande storstadshorisont se lite milt nedlåtande på de svunna dagarna i den lilla staden. Dikten är på fem strofer.

Ja, minns du, lilla Frida,
när jag nämnde dig som fröken,
och talade med dig om ditt
och datt i blyga ord.
När som vi gingo sakteligt
invid den gröna kröken,
där sommarn's tusen blommor
stodo sköna i sin jord.

Och minns du, lilla Frida,
när jag bjöd på karusellen,
att glida rundt och ljufveligt
på svaneryggens trä.

Då när du blef så hufvudyr
jag ledde dig till hällen,
fastän så ängslande ändå
att ha dig i mitt knä.

— — — —
och minns du att du räckte mig
din mund vid gröna kröken,
förutan att jag hade sagt
ett enda kärleksord.

Rörande i sin tillkämpade behärskning är denna gratulationsdikt, tryckt i Stockholms Dagblad (1906).

PÅ FRIDAS NAMNSDAG.

Oss skiljer ej de vågor vida,
och ej den hvita alpens kam,
oss skiljer endast, lilla Frida,
en skena smal, men allvarsam.
Den slingrar genom skogar många,
och genom dalar små och trånga,
att nå till hennes boning fram.

Tror Frida ej, jag ville fara
i dag till hennes jungfrubur,
där siskan slår de drillar klara
i rörande och ljuflig dur.
Ack jo, jag ville gärna duka
med kosteliga kringlor mjuka
och grön jerlang af skogens fur.

Och hvita koppars ståt på bordet
samt fönsterpostens pelargon.
Bland blåa klockor skulle ordet,
som har en sådan ljuflig ton,
med gul senapis "Frida" lysa.
Och själv jag skulle stå och mysa
liksom till helg, i söndagsdon.

Men ej till Frida får jag komma,
och vintern, som är ond och grå,
han låter ej senapis blomma,
och ej de väna klockor blå.

Ack, fjärran får jag gratulera,
fast utan längtans tårar mera
ty gråta är ej kom il få.

Motsättningen mellan Vänersborg och Stockholm har f. ö. inte släppt Birger Sjöberg i första taget. Stockholm var inte bara storstaden, det var föräldrarnas stad, och det var Bellmans stad. Halvt ursäktande beklagar skalden i ett fragment, Tankar om Stockholms böljor och vågorna vid Lilla Paris, att hans egen stad saknar den sjuttonhundratalets charme, som ännu präglar Stockholm, och som, skulle vi kunna tillägga, är så kongenialt fångad i Fjärilen på Haga och I Gustaf tredjes år.¹⁾

Våra böljor ha ej mycket fint att spegla,
litet brokigt segel darrar däribland,
trädens kronor där ses rinna bort och skimra.
Bryggeriets skorsten smulas sönder intill strand
Stockholms våg har mera färger,
glada skepp och höga torn.

En annan gång från ungefär samma tid heter det bl. a.

Kan ej hjälpas!
Våra böljor ha för litet till att spegla.
Nog de vackert segla.
Åh, för all den del! Åh, för all den del!
Sanning kan ej stjälpas
för vår egoism och egenkärleks fel.
Något brokigt segel
darrar ju ibland.
Bryggeriet tegel
liksom söndersmulas uti vattenrand.
Trädens gröna sky
synes stundom fly
liksom utspillt grönt...
Medger — ganska skönt.
Men i regel
torftig är ändå vår vattenspegel.

¹⁾ Detta sistnämnda motiv är varierat i ett fragment, Gustaf Tredjes bal.

Helt naturligt skulle Göta-Kanal-båten med sina hälsningar från huvudstaden tilldra sig den unge diktarens uppmärksamhet.

Se där! Se där!

Stockholmsbåten bland svarta små vågor
inglider stilla i skymningens ljus.

Hvar och en bölja vill spegla små lågor
från kaj eller himmel i glans och sus.

Trasande svallande ljud.

Se där!

Liksom en ande ur mörkret
hvar bölja speglar sin stjärna
sin lykta, sitt mörka träd.

Längre fram, när Birger Sjöberg allvarligt umgicks med planerna på en stor småstadscykel, Rådmans stad, kom han också att kretsa kring stockholmstiden, och han skisserade då upp följande lilla scen, som påminner om företalet till Fridas Bok. "Frida stod i septembersolens flöde och pumpade med rosor på kinden upp det lilla fotogenkök, hvilket af henne och kassörskan användes vid kaffekokningen på kontoret. Då sade kassörskan:

— Är Eran vän bortrest nu?

— Ja, svarade Frida. Han har medföljt en studiefärd till Stockholm. Den ledes utaf den där seminarierektor Adolf Ljungfred.

— Ja, i Stockholm finns mycket att se, sade kassörskan. Där finns både ondt och godt, men mest ondt, tror jag, ty det händer alltid mera brott och annat elände än i småstäderna. Småstäder äro bättre än stora städer, emedan de icke äro så stora, fortfor kassörskan och uttog ur en liten skär papperspåse två franska bröd med salt kött." Man ser tydligt, att detta hör till den senare Frida-perioden i sin raljerande ton och genom den fiktiva förskjutning motivet har fått. — Innan vi släpper förhållandet mellan Lilla Paris och Stockholm,

får vi nog också erinra om Midsommarfest i Lilla Paris (Fridas Andra Bok), "skriven till invigningen av Stockholms stadshus 1924 och av författaren föredragen vid denna fest". Här har skalden med mästerskap genomfört en grönköpingsmässigt självbelåten grundstämning, med Lilla Paris i paritet med huvudstaden. Rådmans erkännsamma men långt ifrån krypande ord om stadshuset, sett från Vänersborgs horisont, må avsluta dessa jämförande betraktelser. "Om stadshuset yttrade Rådmannen, att man sett bilder av detsamma i tidningar och journaler, av vilka framginge, att det var ett präktigt hus, ehuru så fullt av symboler att man icke rätt visste vad de alla skulle betyda. 'Vi ha emellertid ingen anledning att hysa avundsamhet, då ju även vi äga ett sådant om ock icke så pråligt.' På Rådmannens förslag beslöts att avsända ett lyckönskningstelegram till stadshusinvigningen i Stockholm. Bland telegramförslagen märktes följande: Tomtebo-lycka önskas Mälardrottningen i hennes nya Stadshus." Man kan väl knappast frigöra sig från den uppfattningen, att Birger Sjöbergs respekt för k. huvudstaden är mer dämpad än förr, m. a. o. att han inte ser någon alltför skrämmande skillnad längre mellan sina föräldrars och sin egen hemstad. Hans synvinkel hade vid denna tid en så åvlägsen utgångspunkt, att båda metropolerna te sig ungefär lika stora eller lika små.

Vi såg (s. 74) hur hjälplöst Päta längtade till Fridas lugna boning i den lugna hemstaden. I själva verket är det motivet dominerade under detta skede, och många dikter skrivas över det. Man kan tydligt skönja, hur den häftiga smärtan så småningom domnar och lämnar plats för ett stilla vemod. Saken kan också uttryckas så, att vi kan se hur sådana oss alla kära Frida-visor som Aftontankar vid Fridas ruta och Frida i vårstädningen organiskt har förberetts genom flitiga stilövningar av skalden. Följande lilla fragment är troligen även från stockholmstiden.

NATT VID FRIDAS STAKET.

Nu tystnar kassörens fontän
och svartna rådmannens trän
men evigt Guds himmel i blånad vakar.
Jag står vid det gråa staket
som kringgårdar huset du vet
med blommor kring dörrens riglar och hakar.
Och drömmer om dig, som där bor
tillsammans med moder och bror,
som all världens pärlor och siden försakar.

— — — — —
Och tyst är kassörens fontän
och kolsvarta rådmannens trän
blott evigt Guds himmel i blånad vakar.

Från den första helsingborgstiden. 1908—1909, är troligen följande stycke, som är egendomligt därför, att skalden förråder att han är i Helsingborg, något som han i vanliga fall ytterst noga maskerar. För övrigt tyder denna omständighet också på att han är tämligen nykommen dit.

Sof godt. Sof godt. Vid Fridas ruta
skall strängen spela än en stund.
Hon lyssna skall halfvaken på sin puta
med en till hälften öppen mund.
Strålen som månen sänder
skall lysa håret, löst från nål och kam,
och täckets röda ränder
och lakanstygets spets och monogram.

Sof godt. Sof godt. Nu domnar vatten
som nyss gick vildt och vredgadt röt.
Hvarenda våg sig hvilar öfver natten
i Sundets stjärneblanka, djupa sköt.
Pressens dån, som vind förråder
dock håller på bak svarta grenar än.
Flyt lugn och mild, du blod i Fridas åder.
Sof godt, sof godt, min hjärtas vän.

Slå mot ventilen, vind, med måtta.
Hon somnar visst. Det tycks mig så.
När morgon bräcker, rödlett klockan åtta
till arbets strävan skall hon gå.

Nu dunstar park, nu faller daggen.
Polisens steg de ljuda tyst och smått.
Nu sofver rosen, löst från hårda plaggen.
Sof godt, o Frida. Sof så godt.

En allmänmänskligt rörande situation i en sådan parallell-handling: Hur kan hon ha det just nu? I nästa dikt, förmodligen från 1912—1913 är skalden helt närvarande. Den våldsamma smärta som griper honom pressas tillbaka och förtonar i den estetiska harmonien.

Natt. Tystnad. Vemod uti all naturen.
En buske vajar för en sakta vind.
En stjärna brinner ovanför den muren,
som skiljer mig från Fridas röda kind.

Min ensamhet den trycker mig, den spränger,
den pinar svårt min själ. Snart gråter den.
O lyckliga jasmin som ivrigt klänger
mot hennes fönster, som är öppet än.

O lyckliga musik, som når från parken
där banan dundrar under stöj och dans
till hennes fönster meterhögt från marken,
som ger reflexer milt i månens glans.

Jag önskar det fanns ord, som starkt förmådde
att måla röd min känslas längtan av.
Att visa bilden av den vän, som trådde
med blicken mörk, som speglad i en grav.

Hon sover lugnt. Jag lyss till andetagen,
som blandas upp av vindens sakta sus.
Var tyst du äppleträd — jag står betagen
med huvud upplyft invid Fridas hus.

En märklig dikt, som ställvis synes mig överträffa Aftontankar vid Fridas ruta, men märklig även så tillvida som versbyggnaden är exakt densamma som i På begäran. Där är ju stroferna längre, men de fyra första versraderna i varje strof motsvarar precis de fyrradiga stroferna i vår "nya" Frida-

dikt, vilken följaktligen också kan sjungas på samma melodi. — I följande dikt föröbådas, om inte i sak så i ton och stämning, Frida i vårstädningen.

I DEN LUGNA VINTERVIKEN.

(En mild sonat vid lampan.)

Hvarje gång då Frida tänder
på sin lampa vinterdags,
och en liten stjärnas bränder
lyser som ett ljus av vax.
Trefnad finns det i mitt sinne.
Jag får lust till sång därinne,
strängens dunder
ej jag spar.
Skräddaren som bor inunder
ringa glädje har.

Skåpet öppnar Frida nyter,
breder ut en manglad duk.
Rent och mangladt aldrig tryter
Fridas hand så rund och mjuk.
Balsaminen full af knoppar
ställas mitt bland runda koppar.
Jag en kärlekssång försöker,
medan Frida pannan tar.
Lampan röker ...
Blifver Fridas svar.

Vinterflugan ensam spelar
kring vår takrosett i dans.
Jag med vår Rositha kelar,
värdigt djur med ljusgul svans,
myser sen mot Frida värdigt
Det var pocker ...
sån behaglig hand hon har.
— Här är socker —
blifver Fridas svar.

Vinterflugan ensam spelar.
Fridas röst är min musik,
som ett ängsligt hjärta helar
här i denna stilla vik.

Där hvart skär är röda pallar,
och där kaffet sakta svallar.
Och där lunder
äro soffors par.
Skräddaren som bor inunder
ringa glädje har.

Denna domestika poesi har ju här ännu ett komiskt stänk över sig, vilket är ytterligt förfinat i Frida i vårstädningen. Emellertid frossar skalden mer än en gång i utpräglad komiska situationer vid dessa fantasiens besök i Fridas hem, mera allteftersom tiden går och saknaden lättar sitt grepp. Redan tidigt har vi dock ett par exempel på den saken i ett par kostliga dikter, där den ganska åskrädde skalden (se s. 31 f.) i sin dröm får leka, att han är hjälten-beskyddaren mot den svaga Frida. Han gör det med en obarmhärtig självironi. I två vidlyftiga dikter har han behandlat motivet. I den ena fingerar han att han hyr ett rum hos Fridas mor och att han från sitt arbete "i hufvudbokens kalla allvarsblad" blev inkallad till Fridas sovrum för att trösta henne.

I blix och åska snart hos dig jag är
uti ditt sovrum, o min hjärtans kär.

Inunder palmen öfver soffans karm
jag håller i din hand så god och varm.
I hörnet står Snöklockan¹⁾ hvit och skör,
så skön fast naken och gör glad honnör.

O dundra åska om och om igen!
Du är min kärleks skyddare och vän,
Hväs hvita blix allt med din afgrundsrost!
Min älskade är lugn invid mitt bröst.

Den andra dikten skildrar, hur Frida och hennes mor står och stänker kläder (ett ofta återkommande motiv, se även inl. till Fridas Bok) då åskvädret kommer.

¹⁾ Jfr Hästskofyndet i Fridas Bok:

På piedestalen svaga
där breder sig en palm över Snöklockans rygg.

Du släppte lakanstyget, och din moder
hon sade: "Den bestämt slog ned hos smen,
han har en flaggstång, den är inte goder
när åskan går. Se sådant väldigt sken.

Jag hade tittat i ert album röda
på dina släktingar från forna år,
som allesamman voro borta, döda.
En var polis och hade knollrigt hår,
rak mössans skärm,
guld på sin ärm.

— — — —
Din moder satt
med liten hatt
och puffig ärm på gulnat kort och titta
med stort intresse på en liten bok.
Det var den tid hon kunde le och spritta
i sista paret ut liksom en tok.

Det var just då som detta Herrans väder
bröt ut — det skymde — och Ni, båda två,
som stått och dänkt på alla hvita kläder
förskräckta sågo himlen blifva blå
och svart och rund.
På en sekund,
så hade blixten skurit fram till fasa,
och det var då jag sade sakta så:
"Låt vädret bara dundra på och rasa,
jag garanterar att det bra skall gå!"

Inför mitt ord så slocknar hvita ljuset,
och snart jag hörde vispen åter dra
ett skyfall öfver linnet där med kruset.
Och allt var frid — och åskan drog åsta.
Ur molnet sprack
en sol som stack.
Det ljusnade vid bygget ibland gruset,¹⁾
hvars träd nyss vajad under regnbyn svår.
— Det är allt godt att ha en karl i huset —
sa' Frida rodnande — när åskan går.

¹⁾ Överstruket: "bakom döfstumshuset", en välkänd vänersborgsbyggnad.

Detta är utan tvivel "officiell" Frida-diktning, och vi unnar den gode skalden så hjärtans gärna glädjen av sådana drömerier. Men så här låter det mera "privat", och ingen kan ta fel på att vi nu hör något direkt ur hans hjärta. Nu är det han som flyr till henne.

När sommarens solsken skiner på torr och barrig stig,
då längtar jag, du ljufvaste, då längtar jag till dig.
När sommarns skurar falla på blom vid vägens rand,
jag längtar då, min ljufvaste, att hålla i din hand.
Och åskar det bland molnen, blir världen bitterlig
i mörker och i stormars hot och gömmer solen sig,
så längtar jag få se din kind, ditt lugna ögas brand,
då längtar jag att hålla få, du ljufvaste, din hand.

Ja, så är det. Man kan inte ta fel på det. Exempler kunde mångfaldigas, men jag tror att de alla värtaligt kan inbegripas i följande rader.

I grubberiets tunga stund,
då vemod låser till min mund,
och sorgens pilar susa,
då längtar jag till Fridas hus,
där lampan brinner klar och ljus
bland draperier ljusa,
Och mest då hösten tungskodd går
med dystra drag i parken vår
och skakar gyllne blader,
då längtar jag till Fridas hår
af solsken och af glättig vår,
då längtar jag till Fridas blick
af himmel och Gud Fader.

Vi har redan sett mer än ett exempel på hur fullt färdiga saker i Fridas bok har vuxit fram ur tidigare försök. Ju tidigare sådana försök är, desto säkrare kan man vara om miljöns ej blott fiktiva utan även verkliga förankring i barndomsstaden. Det kan tyckas onödigt att framhålla något dylikt, då ju Lilla Paris är Vänersborg, som var man vet. Men så enkel är saken inte. I den senare Frida-diktningen laborerar

skalden, som vi kan se, med mycket stoff som både till tiden och rummet har betydligt mer av Helsingborg än av Vänersborg. Tar vi Om kanalerna på Mars t. ex., så visar en närmare undersökning, att Birger Sjöberg har fått uppslaget till dikten genom tidningsnotiser från omkring 1920, då pressen gav eko åt aktuella, mer eller mindre vetenskapliga spekulationer från U. S. A. särskilt angående "telegrafering" till Mars, om Mars var bebodd o. s. v. Med diktarens rätt förlägger han samtalet till hemstaden och kallar det hela "populär föreläsning för Frida på en bänk en sommarafton vid Kanalen". Men fiktionen är inte så enkel. Skalden faller tillbaka på tidigare samtal med Frida, vilka av allt att döma måste ha ägt rum i barndomsstaden. De två närmast meddelade dikterna synas också vara ganska tidiga, troligen från 1909—1910. Den första är en vacker förstudie till Om kanalerna på Mars.

När vindarna börja sig lägga som vardagens
stormar och hat,
jag sitter vid hamnen med Frida och talar om
framtidens stat.
Och stjärnorna tindra därovan och lysa, och det
är så tyst,
så nästan man frestas att säga en ängel naturen
har kysst.

Om ansvaret stillsamt vi viska, och linden den
susar iband,
men sakta som när en andante skall dö under
musikerns hand.
Och som när en rosenhäck faller de djupröda blad
på en gång,
så kvällsmolnet kastar sitt blomster på vattnet,
ett rodnande fång.

Så sakta det skrovet försvinner helt hotfullt och
svart bakom bron,
och vågen som väcktes ur sömnen än sorlar i
ängslande ton...

Men stillheten kommer tillbaka och åter så synes
det bli
den tystnad, som drömmarn behöver att blomstra
och växa uti...

Och stjärnorna skälfva därofvän och lysa, och det
är så tyst,
att nästan man frestas att säga en ängel naturen
har kysst.
Och vågorna åter sig lägga, som vardagens
stormar och hat.
Jag sitter i dunklet med Frida och talar om fram-
tidens stat.

Den andra dikten är ännu tydligare lokaliserad. Den heter
nämligen

EN PROMENAD ÅT ÖXNERED.¹⁾

Jag minns en dag då våren nyss med regnet
befuktadt vänligt Fridas ljusa hatt,
och fågeln rädd för vätan under hägnet
af späda björkblad tyst och stilla satt.
Vi oss begåfvo ut till Öxnered,
där, som bekant, det delar sig en led
med träkors visande än lerig sida,
än vänster, skogsväg full av blomster blida.

Vi gingo skogsväg. Jag om lifvet sade
hvad som, erfaret, mig mitt hjärta bjöd:
Asketens aska, vinet för den glade,
och ungdoms hjärta, fyllt af kärleksglöd,
och, i betraktande af Fridas år,
mer lämpade för sång än visdom svår.
Jag ämnen valde lämpligt bland de skära
om Österns land samt ock om Jesu lära.

Då hördes plötsligt Fridas röst sig bryta:
"Hur kollosalt är planen där belagd
med gula mattor utaf blom som knyta
liksom af länkar — Jag är rent försagd..."

¹⁾ Stationssamhälle 4 km. från Vänersborg.

Här sänkte sig den sträckta handen ned.
Jag sade: "Frida är på Öxnered.
Men jag är Österlandet mera nära.
Vi talte ju om Jesu vackra lära."

Med hufvud nedböjdt tåligt dock hon hörde
min röst av allvar präglad djup och full.
Det var en dag knappt vinden alls sig rörde.
Men ur all mark steg doft af gräs och mull.
Vi oss begåfvo bort från Öxnered,
där, som bekant, det delar sig en led
med träkors, visande en lerig sida,
en ock åt vänster, full af blomster blida.

Närmast tänker man väl på situationen i Fjärilen på Haga.
— Det är då föga underligt om ett sådant mästestycke som
På begäran ska ha vuxit fram ur flitiga förövningar. Minst
tre sådana har jag funnit, men jag nöjer mig här med att be-
röra en av dem, Drömmen om Hiawata.

Uti logens¹⁾ trädgård, Frida,
tindra lyktor röda, blida,
och musiken spelar sakta Hiawatas sköna sång.
Låt oss vandra till bersåen
för att riktigt lyssna påen
och att drömma oss dit bort till Misisippi bred
och lång,
där han rullar fram i stjärnors ljus med
båtar i sitt fång.

Och så rullar då den fantasifulle unge diktaren upp en lång,
praktfull, av indianboksläsning inspirerad skildring av det fjär-
ran landet. Med ett ryck försättes drömmåren så tillbaka till
verkligheten.

¹⁾ Vid alla dessa tillfällen är det fråga om Frimurarelogens typiska
"schweizeriträdgård" i äldre 1800-talsstil och inte om Strömsborg, som
Malm vill ha det till (a. a. s. 114 f.). I sin plan till På begäran har f. ö.
Birger Sjöberg antecknat: "I Frimurarekällarens trädgård spelar en som-
marafton Müller-Bezacks tyska solistorkester (tre man). Därvid utföres af
hr Bezack som soli på begäran af rådmannen, som framräcker sitt visit-
kort, Träumerei af Schumann."

Jag kan se det — bäst vi njuta
måste blåsorkestern sluta.
O, försvinn du syn så vemodfull från Hiawatas
land
för den vardagsfläkten svala — — —
Jag skall hjälpa Frida skala
apelsinen — den är stor för hennes lilla hvita
hand,
som är mjuk som Hiawatas invid Misisippis
strand.

Få visor i Fridas Bok är så omåttligt populära som På Richelieus tid. Läser man igenom den aldrig så noga, tyder alls ingenting på någon samhörighet med Vänersborg, som visserligen heter Lilla Paris men blott "på ytan" liknar Frankrikes huvudstad. Men Birger Sjöbergs käraste pojkläsning var ju De tre musketörerna, och man behöver bara slå upp Kvartetten som sprängdes och läsa Fyra musketörer i livsfara (kap. 4) för att se hur Lilla och stora Paris gick ihop till ett för fantasibarnet. "Allt i denna stad kunde de fyra gosarna förvandla och omkläda i sin fantasi, även Gasklockan, som kunde vara en bastion, till och med det stora Vilohemmet för åldringar, ty det kunde eriura om Louvren." Säger jag nu, att Frida-dikterna med motiv från De tre musketörernas värld, visserligen mest fragment, uppgår till ett par dussin, är detta ingen överdrift. Men en av dem säger allt om detta sällsamma fantasiliv och förankrar samtidigt På Richelieus tid fast i Vänersborg. Ett ytterst skickligt bidrag till "ouppmärksamhetens" psykologi, ett sällsamt betagande pojkdokument. Den unge Päta har av sin principal skickats i ett ärende till Enskilda Banken, nuv. Vänersborgsbanken. Den var då belägen vid hörnet av Kungs- och Kyrkogatorna, där Hushållningssällskapet nu håller till. Banklokalen låg en trappa upp. Från denna enkla förutsättning utspelades nu ett drama, så som bara én Birger Sjöberg kan uppleva och än mer skildra det.

HERTIG de BEAUFORT PÅ BASTILJEN.

I den banken ha de trädgård utåt gården, Frida,
där
är det sådan gammal stämning, och den har jag
sällsamt kär,
Nästan är det som jag dvaldes på Bastiljen när
som jag
uti trappuppgångens fönster,
hvilka hafva åldrigt mönster,
står och ser en mulen dag.

Ärendet jag gick att sköta, är det som jag
glömde då.
Molnen trängas ofvan träd, som blodbestänkts
af biggarå,
hvilka dölja ljusa planen under röd och grön-
skad fall,
denna plan, där jag som hertig
utaf guvernören lärt mig
spela litet fjäderboll.

Långt det är dit ned från gluggen där jag tårögd
stirrar fram,
väntande på Atos bara, ädel, djärf, men
allvarsam,
väntande i sorgen djupa den pastej där fri-
het bor.
Långt på slottet är en kvinna
som är skön och hertiginna.
Hand hon har af pärlemor.

Nu jag ser den mulna himmel öppna sig för
regnet ljumt.
Innanför min sammetsströja darrar hjärtat vildt
men stumt.
Nyss jag hörde vaktsoldaten rasla med sin
penningvinst.

— — — — —
Eller var det bankkassören
innanför med sina ören...
Jag har stått en timme minst...

Känsla finns ej i den rösten jag bakom mig
plötsligt hör.
— Är det så Ni platsen sköter, är det så Ni
Er förströr?
Handelsmannen blek att skåda visar sig i trappan
sträng.

— — — —
strunt uti hans orlofsedel!
Jag har fyrtio rymningsmedel.
O, den skurken, Mazarin.

Mycket skulle vara att tillägga om denna märkliga förberedelseprocess för Fridas Bok. Men vi måste gå vidare. Att nu steg för steg gå fram till året 1922 låter sig inte göra vid detta speciella ämne, det hör hemma i större sammanhang. Vi utgår i stället ifrån det faktum, att Birger Sjöberg under åren närmast efter "världskriget" samlade sig till vad som sedan blev Fridas Bok. I mångt och mycket var grundsynen nu förändrad, som jag redan har antytt ovan (s. 73). Det är förstas för starkt att påstå, att pojåkårens satiriska överlägsenhet återvände — det satiriska fanns i Fridas Bok bara som ett lätt och behagligt specialsalt, om inte precis attiskt, så fullt likvärdigt och genuint. Men så finns det en ännu större skillnad mellan "nu" (Fridas Bok) och "då" (pojktiden i Vänersborg). Skalden har sett så mycket av livet och världen, att Vänersborg på intet sätt för honom behöver vara särskilt löjligt i jämförelse med s. k. storstäder. Jag har redan påpekat något liknande ifråga om vår huvudstad (s. 80). Att Birger Sjöberg nu som tidningsman i den medelstora staden Helsingborg fick se och uppleva både ett och annat som osökt kunde gå in i en småstadssatir är fullständigt självklart. Att han sedan samlade detta under sammelmbegreppet Lilla Paris var ju hans solklara rätt som diktare. Man behöver ju bara ta en sådan sak i Fridas Bok som Fridas neutralitetsförklaring eller Krigssyn för att förstå att någon närmare anknytning

till Vänersborg här är otänkbar av kronologiska skäl. Det samma gäller utan tvivel Havrekungens arv — filmen kan inte tänkas ha löpt i Vänersborg före eller under 1906. Och ser vi närmare efter på de planer och utkast Birger Sjöberg gjorde över en större småstadscykel, Rådmans stad, så ser man genast, att skalden drog in nytt stoff av huvudsakligen efterkrigsbeskaffenhet, ett stoff som han inte gärna kan ha hämtat i Vänersborg, då han ej var där mellan 1907 och 1923.¹⁾ Jag antecknar några exempel som talar för sig själv. "Jazzband besöker staden." "Fridas syster går in i shimmyklubben. Fadern vred." "Musketören går ut i frihetskriget." "Fridas fader besätter Åland." "Kristiden. Bestyraren smörutdelningschef. Pudding chef för kålotsupplag. Sergeant Floré föreståndare för sockerbyrån. Fridas syster maskinskriverska på sockerbyrån. Fridas syster jazzflickan på brödkortsbyrån." "Spanska sjukan. Fridas kamrat död." "Fondmäklaren från stora grannstaden. Fest där gästerna ska krypa som kräftor. Krasch. Visa om den gamla goda tiden." Härtill kan läggas "Bolsjevikens dotter" i Fridas Andra Bok. Tar vi hänsyn till allt detta, så kan vi förmoda, att åtskilligt från helsingborgsmiljön också har flutit in i Fridas Bok. Jag erinrar bara om Aftonsamkväm i F. S. F. Brödratoner, där en sångarbroder yttrar om sina kristidsspekulationer:

Allt var för galet.
Di slök kapitalet.
Jag sålde i tid fast jag tveka i valet...

eller att Fridas femtonåriga syster "plögade ofta sjunga Gud vet vem som kysser dig nu", en schlager som kan dateras till omkr. 1920.

Men allt detta är ganska betydelselöst. Ingen tvekan kan

---

¹⁾ Att han reste genom staden, Göta Kanalvägen, 1918 (se nedan) kan knappast ha något att betyda i detta avseende.

råda om att inte barndomsstaden är miljön för de allra flesta av Fridas visor. Ett påvisande av detta kan synas trivialt; icke desto mindre ger det, sammanfattat, mer än man från början skulle kunna ha trott. Den första gång... är t. o. m. skriven i Vänersborg, och sången Lilla Paris ger konkreta minnesbider från hemstaden: hamnens vedskutor, "vår kommunala Fattiggård¹⁾ med ankor på sin damm", Sparbankens hus, Fabriken²⁾, Vårt Föreläsninginstitut³⁾, "bron"⁴⁾. Det är märkvärdigt förresten, vad Birger Sjöberg har sysslat mycket med frågor om sin hemstads undergång. Det är inte bara revolutionsantydningarna i dikten Lilla Paris jag syftar på, utan den opublicerade dikten Lilla Paris undergång.⁵⁾ Först spekulerar skalden vidare över revolutionstemat.

Skall staden i brand?
Vilda hopar trängas
kring våran port?
På skolplanens sand
ses kullersten slängas.
I mangelkorgar bäras revolverar
öfvertäckta,
att folket tror de äro bröd.

Men så tar hans fantasi helt ut sin rätt, och han föreställer sig tydligen världsundergången.

Slukas jorden af hafvet?
— allt i blått blir begrafvet —
eller den far som en fyrboll uti en sista ring,
svart med röda lågor utspruckna rundt omkring,
eller den svedes sakta vid hvissel, pip och gråt,
liksom ett kvarglömdt äpple förkolnar på Fridas plåt.

¹⁾ F. d. Äldershemmet.

²⁾ Carlssons Skofabrik.

³⁾ Arbetareföreningens hus (Malm a. a. s. 106).

⁴⁾ Svängbron.

⁵⁾ I flera versioner.

Kvittar, kvittar detsamma,
vatten, rök och flamma.
Jorden med tusen rådmän, banker, hoteller på,
dö skall den lilla prick ändå,
utsuddas dunkla fläcken,
hvilken länge har suttit på Skaparens blåa täcken.

Men så koncentrerar sig skalden på att skildra Vänersborgs öde under Ragnarök. Eftersom det följande är ganska fragmentariskt, nöjer jag mig med några tydligt lokaliserade citat.

Då färgas av ett eldsken himlen öfver
museets trädgård — grönt till brunt blir svedt.

— — — — —
och torget gungar med sin gröna pump.

— — — — —
Ett sakta böljesvall af kullerstenar
ses slå i dyning emot rådmans gård.

— — — — —
Skorstenar liksom springa ner från taken,
och husen fly som skuggor,
och kyrktornet tar två stora steg men böjer knä,
och Centralhotellet hoppar som en tatter upp och ner.

— — — — —
Svängbron lossnar och leker tafatt
med skutor som trängas och slåss.
Bryggeriet kastar upp i luften
stora ölfat med röda bloss
och gasklockan spottar ut verkmästarn
och yra arbetare som buss.

— — — — —
Vid skildring vild har Frida slutat sy.
På klara ögat som ett tåredis!
Stackars Paris,
Stackars Paris,
som låg så trygg och tindrande i sommarns friska bris.

Några år senare, med all säkerhet kring år 1926 (året för Kriser och Kransar), ämnar Birger Sjöberg lägga upp en serie Kring hembygden, och där tar han upp detta tema igen, nu trots ämnet mycket mildare och mjukare, under titeln O, Råd-
mans stad! Ett par fragmentariska citat.

O, Rådmans stad, med alla gröna blad,
du falnar i ett underjordiskt bad
af eld och svavel,¹⁾
som vältrar gavel
och kommer tuktad sten att gå i bölja!
Se vågor af granit varann förfölja!

Kanalen min, kanalen alltid min,
du var så skön
vid trädens sommarbön,
vid vita glitter över gråa sjön.
Nu tystna alla stråkar, deras tagel
gå upp i lågor, vid ett glödgat hagel,
och utvårdshuset hissar flaggan blott
af eld, det är ej godt.
Den vita kyrkan, där i horn de blåste
vid högtidsdag, den vita liljans dag
blir knelande och svag,
den vacklar, tar två steg bland brända trän
och faller ner på sina vita knän.

Efter denna långa utvikning återknyter vi till Fridas Bok. Genuina vänersborgsdikter är ju här På begäran, som fått en viss belysning ovan (s. 89 f.) samt Sommarutflykt med nykterhetslogen Hoppets Sköld. Den ganska dryga vägen från lokalen på Vallgatan och ut i Dalbobergen illustreras bra:

Nu fanbärarn nästan tycks sjunka,
sitt läder han jämkar uppå,
och trummorna dundra och dunka.
Till vår svängbro vi hunnit ändå!

Med sin osvikliga detaljnoggrannhet återger skalden även den halvcirkelformiga sväng som tåget måste göra för att från Vallgatan komma in på Kungsgatan eller Drottninggatan:

Bastuban blixtrar vid kröken,
och tåget går halvt i en ring

---

¹⁾ Nystavningen är nu nästan fullt genomförd, vilket Birger Sjöberg gjorde först långt in på 1920-talet.

mot skogen bak diset och kröken
vid trum och vid klang och vid kling.

Mycket riktigt, när man har svängt in från Vallgatan och lyfter blicken, så ser man skogen i bakgrunden. Det är helt naturligt att de marscherande tog liksom sikte på det skogklädda berget. — Vidare "Släpp fångarna loss!" "Det å en grön sluttning liggande häktet" är, som Malm har visat,¹⁾ fängelset i Vänersborg. Även med risk att verka pedantisk, vill jag peka på en lokalangivelse i dikten:

En klämtning i kyrktornet klang!
Och bort emot söder —
Se, rökpelarn stiger mot himmelens grund.

Skalden tänker sig alltså konsekvent under natten vakna i sitt hem i norra delen av staden. — I Fridas Andra Bok finns det flera dikter, där vänersborgsmiljön är omisskännlig. Så Båtfärd, som företages utanför "Vattenverkets murar"; Söndagsmorgon, då "Frida och hennes älskade" spatsera "på ängen utanför Lilla Paris murar". Av allt att döma åsyftas den del av Skräckklan, norr om Norra gatan, som då var helt obebyggd. Här gick ungefär från Vänersborgs Söners Gilles hus snett åt vänster en stig mot Vattenverket, och den måste avses i följande ord:

Vi rusa stigen, som bak Olssons²⁾ rågar går,
vi snedda planen, där den röda skolan³⁾ står.

Han och Frida rör sig hastigt, därför att de hör "skytte-trumman".

"Vid torget böra de vara..."

¹⁾ A. a. s. 115.

²⁾ I verkligheten troligen slaktare Erikssons.

³⁾ En av de båda skolorna fanns vid sekelskiftet.

Ungefär vid den punkt, varifrån han och hon startade mot torget går nu "Birger Sjöbergs Väg"! Men här finns fler lokalteter:

I dag är Vattentornet svept i flor
och viken skrynklas som ett krusat rosenblad.

Bersån hos Timmermätarn¹⁾ välves mörk och rund,
och gatans svalg i skugga står i morgonstund.

Vad betyder de sista orden? Jo, de betyder, att Päta står någonstans på Kyrkogatan åt Kronogatan till (nära det andra hemmet) och ser neråt Kyrkogatans mynning ("svalg"), som då på morgonen måste ligga i skugga.

Ännu är rofult och stilla.
Så vit är doktors villa²⁾...

I äkta vänersborgsmiljö försiggår också Danslektionen, närmare bestämt i stadshotellets societetssalong. Fru Beins danslektioner ägde visserligen rum i foajén till den i samma hus inrymda teatern, men just vid detta tillfälle måste det ha varit genrep³⁾ till slutbalen, eftersom skalden säger:

Liksom en väktare
jag satt på salens läktare
bland damm och bland spindlar, som kila
ned och opp.

Pietetsfullt förklarar skalden, varför sergeant Floré, som exekverade dansmusiken, "blundade i sömnigt ljus" — där var nämligen "ölkafé i samma hus", som än i dag på hotellets "baksida".

¹⁾ Alfr. Ericssons hus vid hörnet av Nygatan och Kyrkogatan (Malm a. a. s. 72).

²⁾ Troligen Paalzowska huset, där dr Bylund bodde, knappast dr Grundbergs bostad inom lasarettområdet.

³⁾ Det heter också i dikten "liten är balen, en lärostundens fest".

Detsamma kan sägas om Amor rasar i Lilla Paris, närmare bestämt "ända från lilla parken bakom hotell Centralen¹⁾, vid kanalens soffor och till lunden vid museet, även kallad 'Diagonalen'." — Hit hör också Vinden nyanserar, Frida och hennes vän uppehåller sig en bit uppåt Dalbovägen, på andra sidan bron, eftersom det heter

Vinden nyanserar
den melodi, vi höra på,
från fjärran paviljongen.

Härmed måste menas musikpaviljongen vid Strömsborg, som inte gärna kan vara "fjärran" annat än med den givna förut-sättningen, eftersom ljudet ska gå över vattnet:

Hör på trummors åska,
som tränger genom hus och porl
av vattnet uti sundet.²⁾

Men de kan inte ha kommit långt iväg från stan eftersom

Brovakten hörs hoja genom mörkret:
"Klart att gå!"

Hit hör också Den glada mjölkskjutsen, vars lokalisering är omisskännelig:

Svängbron dånar,
brovakten svär och ryter
och speglar sig röd i flaskan,
som blixtrar förbi.
Vattnet blånar,
en vimpel i vind sig knyter
på skutan, som gungar så maklig och fri.
Bukiga segel,
de se i din spegel
och broräckets kungliga vapen också!

¹⁾ Trots Centralhotellet vid Residensgatan troligen helt enkelt Stads-hotellet.

²⁾ Trollhätte Kanal.

Lejon, som räcka
ut tungan och sträcka
på gyllene ramar, som hota att slå!

Hjulen dundra
festligt mot torgets stenar.
Med maskrosorna imellan
de kullriga stå.

Men med dessa exempel är inte vänersborgsspåren i Fridas Bok och Fridas Andra Bok fullständigt registrerade. I inledningen till Fridas Bok hittar vi än en del. Läs t. ex. den briljant fångade vänersborgsstämningen i rader som dessa i inledningen till Fridas Bok: "Särdeles mild i sin skönhet var Lilla Paris, när sommaren med sin lena hand strödde blommor på gräsmattorna och med en vänlig blåst kom de många parklindarna och trädgårdspoplarna att buga sig, eller när sniporna löstes vid den trånga kanalens kaj och fördes ut av vresiga små böljor på öppna sjön till möte med sakta puttrande småångare och tröga, svarta pråmar. Vild i sin fågring var Lilla Paris, då hösten lösgjorde sina brandgula blad, då den mörkt svallande sjön skrämde in i hamnen skutor och galeaser, då de små ångarna trängdes där, oroligt rykande med skorstenarna, då stormen ven och regnslöjorna stodo täta över gatorna, över parkerna Kolerakyrkogården."¹⁾

För övrigt är det klart, att många andra Frida-dikter måste anses vara förankrade i Vänersborg, fastän det inte är lika lätt att påvisa en lika klar och otvedtydlig vänersborgsmiljö som i de ovan behandlade dikterna. Så t. ex. måste I Spaniens månsken räknas hit, ty diktaren säger själv att den är skriven "i ensamheten på det lilla vindrummet". Detta måste vara Kyrkogatan 31 (se Malm a. a. s. 82) i Vänersborg, ty det heter

---

¹⁾ Mitt emot Landstingshuset.

ju tydligt i visan, om den i fantasien till Spanien försatte drömmaren:

Då sjunker staden ur mitt minne
och Rådman's plank och popplarna därinne,
Då glömmet jag vart streck med linne
ibland syrener på min svenska gård.

Detta kan man ju inte ta fel på, och därav följer, att också följande måste lokaliseras till Vänersborg:

Då glömmet jag vår svenska lada
med torvtäckt tak invid sin blåa sjö.

Detta är ingen typlada, vilket vore helt olikt Birger Sjöberg, som alltid tänker konkret, utan en av de lador som förr fanns på Skräcklan, Vänersborgs nordligaste parti strax intill Vänern.

Sommarutflykt med Hoppets Sköld är redan behandlad, men ett par indirekta vänersborgsdetaljer må tilläggas. Frida och hennes vän känner med vemod igen festplatsens "ormbunksflock med daggigt spindelflor", "björken", "en tall, med surr av myggors sång" — allt tyder på Dalbobergen. Icke desto mindre tyder de tidsbetonade momenten på att dikten är skriven i Helsingborg, visserligen indirekt men ändå ganska otvetydigt. När skalden säger (Erinran):

Förr gick gräset till min vrist.
Nu Naturen fått kortklippt sitt hår,

så måste detta i tiden lokaliseras till efter kriget, helst något år på 1920-talet, då "bobben" riktigt tog fart, vilket naturligtvis inte undgick Birger Sjöberg. Tycker man detta verkar starkt pressad konstruktion, kan man ju till jämförelse ta upp en detalj ur utflyktens sista avdelning, Dansbanan, där det heter:

Pudding, ett stockholmsbarn,
modärnt kan dansa bara.

"Modern dans" var ännu 1906, Birger Sjöbergs sista vänersborgsår, ett okänt begrepp, men så kom omkring 1912 one-steppen och i dess släptåg targon och så präglades uttrycket "modern dans". Språkligt sett är skildringen alltså av nyare datum, ehuru i sak raderna

Pudding med snabba sving
löses från sin syster,

syftar på den s. k. öppna valsen, som Pudding faktiskt dansade. Den gode Erik Nilsson, Puddings förebild, var inget stockholmsbarn och dansade säkerligen på Pätas vänersborgstid skäligen omodern, fränsett de nya "turerna" i valsen. Men ingen kan säga, att stycket förlorar på skaldens små anakronismer, som i stället ger liv och fläkt åt tavlan.

Om kanalerna på Mars har redan fått en viss belysning ovan (s. 87), men en liten detalj i den till Vänersborg fingerade miljön må anföras. Den är betydelsefull. När Frida ska söka föreställa sig marslandskapet, frågar hon

Säj, krumbuktar där i vattnets spegel alen?,

vilket är fullt konsekvent, ity att albeståndet är mycket karaktéristiskt för vegetationen kring kanalen mellan Vänern och Vassbotten.

Frida i vårstädningen får naturligtvis räknas hit, fastän miljön är mer indirekt angiven. Hon rör sig som "suset i en vass" (insjömotiv!), och skalden jämför henne med "Rådmans milda dotter".

Till och med Fjärilen på Haga röjer sin, åtminstone ideella, vänersborgska proveniens i orden

då udden låg i blomster och sig solade,

varmed torde förstås ett utskjutande parti på Skräcklan. Och Duvdrottningen anges ju av skalden själv såsom byggd på minnen från barndomens cirkusbesök. F. S. F. Brödratoner

måste här som annorstädes i Birger Sjöbergs diktning, liksom i varje människas föreställningsvärld, fantasien ha ett konkret stoff att arbeta med. Och särskilt torde detta gälla miljöerna. Ännu i dag föreställer jag mig själv t. ex. slaget vid Lützen som försiggående på slättlandet mellan min hemstad Varberg och Träslövs kyrka eller Golgata som en kulle, Gröne kollen, i närheten av Påskberget i samma stad. — I Svartsjukans demon fäster vi oss vid följande passus, som uttalas efter skedd försoning:

jag lyss till "Rosens doft" i kväll vid vandring,
ljuv och lång.

Lösryckt säger detta ingenting, men sätter vi det i samband med ett diktfragment av mycket tidigt datum, av handstilen att döma från 1904—1905, så får det en viss vänersborgsbe-lysning. Den lilla stumpen talar för sig själv.

Darra på sin stämman när hon sjunger
annars låter sången nog för tungar —
maka nu sig ner på akterns toft.
Utan åra vill vår snipa glida,
Darra mer på rösten lilla Frida,
sjung "I rosens doft".¹⁾

Den sista sången i Fridas Bok, Tröst i Naturen bör ju helt naturligt yppa något av vänersborgsmiljön, om man läser den noggrant. Vi kan t. o. m. lista ut, att Frida och hennes vän denna söndagsförmiddag har givit sig öster ut, mot Vargö-hållet. De tycks ha slagit sig ner i gröngräset i närheten av dåvarande Huvudnäsöfallet, vid Göta älvs utlopp ur Vätern, att döma av följande rader:

En mångfald väna flikar
av äng så mild,
av skog med gran och björk.

¹⁾ Jfr Prins Gustafs klagan (Fridas Andra Bok): Sjung, Frida, I ro-sens doft, som bekant ett av sångarprinsens mest kända nummer.

Hör forsen, skild
från oss av grönt, predikar
och mässar vild
med stämman dov och mörk.

Att de båda befinner sig på ett ganska långt avstånd från stan ser vi tydligt:

Ej ölvagn kör,
ej bondens mjölkskjuts klingar,
ej visslan stör,
från vår fabrik så röd.

Ur Fridas Andra Bok är endast att tillägga, att Fru Bonacieux tänkes berättad för Frida en juniafton, då de båda vandrar ut, troligen mot söder förbi lasarettet, då från denna väg ett sådant uttryck som det följande blir lättast begripligt:

Se, tåget, som bak skogen tar farväl!

Men scenen är uppblandad med ett par anakronismer, t. ex.

Sök nu glömma bort den bilen, som i hast förbi oss for.

Väldigt mycket motorcyklar, som är ute nu i kväll!

Eftersom nu vänersborgsmiljön är så tydligt dominerande i den publicerade Frida-diktningen, så kan man förmoda att något liknande gäller skaldens planer och utkast till den stora cykeln Rådman's stad. Så är också fallet, trots de icke få exempel på helsingborgsreportage vi såg ovan (s. 93 och passim). Ur den stora mängden av planer på fortsatt miljöskildring från Lilla Paris anför jag först några exempel, som inte har blivit vidare utförda utan stannat vid rena utkastet. Massor av stoff nödgas då av försiktighet utesluta, eftersom jag inte kan vara säker på om det är anknutet till Vänersborg eller ej. "Rådman's 60-årsdag." "Rådman's karriär." "Rådman's avsättning." "Om han bleve 'bror' med Rådman och stode på ärans tinner och Frida bleve sjuk, han övergäve Rådman." "Den

musikaliska familjen Bezack och dess öden." En skildring ur sergeant Florés liv och leverne under aspekten det förfallna musiksnillet. "Besöket i Fridas trappa", med en realistisk beskrivning av husets övriga innevånare. "Berget med älgarne." "Ibland jag dem simma ser med grenigt horn likt trädgren flytande på vågen." Syftar tydligen på Halle- och Hunneberg. Av andra fragment framgår, att Birger Sjöberg umgicks med planer på att i detta sammanhang också skildra kungajakterna på Hunneberg, något som en vänersborgare finner bara alltför naturligt, då dessa händelser är stora evenemang i stadens liv. — Något mer utförda är t. ex. följande idéer.

Statsbanan¹⁾ lopp vår stad förbi.
Därför som den är (skall) den förbli.
Liten men skön
bak häckar som susa och dofta
än mildt och än fränt,
den ligger så vänt,
så odisputabelt ljusst och vänt.

Varje vänersborgare känner denna tragiska försummelse i stadens utveckling men är kanske samtidigt inte helt missbelåten med idyllen ändå. — Det är "basar" i stan, men Frida får inte stå i blomsterståndet, eftersom hon inte är fullt societetsfähiq, vilker gör henne "djupt upprörd och sårad". Hennes vän är upptänd av heliq vrede:

Plötsligt på golfvet jag stannade,
min läpp jag blodiq bet.
O, Frida, jag vildt förbannade:
"Förbannade societet!"

I diskens snöre jag bet.
"Förbannade societet!"

¹⁾ Att det är B. J. i stället för S. J. spelar ju ingen roll. Vänersborgs öde i detta avseende delas av sådana städer som Karlstad, Örebro, Jönköping.

"Dispyt om skyltningen."

"Ställ burken till vänster,
blir det mera symmetri!"
Chefens ord
vid skrivarbord,
men jag trotsade
och sade:
Bättre sätta sockerlådan öfverst,
sedan två fernissbuteljer,
en i gult och en i blått.

Fridas vän går m. a. o. "in för" den konstnärliga vårdslöshetens princip, en tidstypisk småborgerlig bohemien-attityd, medan chefen representerar "klassicismen" i sitt envist fasthållna krav på "symmetri". Fridas vän segrar emellertid och får njuta segerns lön, ity att han får uppleva, att Rådman själv gillar hans till "helhetsverkan" syftande skyltning, och det så otvedtydligt att den väldige står med "näsa tryckt mot rutan".

Så några exempel på en del mera utförda planer.

DRÖMMEN OM ÄRAN.

Rådmannen nu mig hälsar med nick eller
finger på hatt.
Nådig min i det rödfriskasansiktet klara.
Kommer en dag då han lyfter och viftar så
gladt,
kommer en dag då han slår mig på axel bara,
sägande: Tjänare broder, god dag!
Åh nej, Åh nej. Det tror aldrig jag.
Frida hon nickar och tager med nålen ett näst.
— Du får väl säga som far: "Osvuret är bäst!"

Dikten är av allt att döma skriven år 1923, året efter det Fridas Bok kom ut.

LEDSAM SÖNDAG.¹⁾

”En dag på sommaren finner han Lilla Paris het, död och ödslig. Frida är hos en moster på landet. Nedslagen vandrar han på de tomma gatorna, men söker sig slutligen till Museet, hvars döda fågelhär hos honom väcker vemod.²⁾ Vid åsynen af taflan, föreställande Brudefärden i Hardanger, blåser slutligen en frisk kåre i hans bröst och han tänker på Frida.”

TRYGGA STAD, SAMMA ANLETEN VI SKÅDA.

Trygga stad med samma anletsdrag
som oss möta uti hörn och prång.
Auktionsroparens lilla magra (ansikte?) med
finnar.
Boktryckaren med det stolta bröst och
krigarblick.
Och spetsig stadskassör, som skämtar på
vårt torg.
Basblåsar Gustafsson som blåser.
Rådmans gråa öga.
Musketören.
Skorstensfejaren den svarte,
hes i röst på stockholmsspråk.

LUCIA.

Lucias morgon sex i kyrkan slog
så matt, ty snön på klockans malm sig lagt.
Mot Fridas hem i drifvans djup jag drog.
I staden var så trist vid stjärneprakt.
Bak en gardin
Lucias ljus så stilla brann
och kafferök steg vit och fin
från skorstenspipan upp mot himlen grann.
Vid knak och knarr mot Fridas hem jag drog.
Lucias morgon sex i kyrkan slog.
Medan vi i rummet dröja,

¹⁾ Även i ett versfragment. *

²⁾ Här är troligen upprinnelsen till f. d. fondchef Ankers besök på museet (Kvartettet som sprängdes, kap. 57).

brasan dånar, luckor darra lätt.
 Fridas fader synes handen höja:
 "Snart hon kommer med en kaffeskvätt."
 Dörren öppnas, fläktar ljumma
 ifrån kökets värld oss nå.
 I det skumma
 Frida syns liksom i skimmer stå.
 Klarögd i ett linne
 står hon stel härinne.
 Utur hårets burr och gyllne krus
 växa stadigt fyra raka ljus.
 Bricka bär gudinnan ljusa,
 flätor gula på det blå porslin.
 Lågor spegla sig och sakta susa,
 medan brasan dundrar med ett hvin.
 Verkligheten må jag glömma,
 sagans drottning Frida är.
 Gyllne lockar sakta strömma
 som en fors på axeln där.
 Ljust ses ängeln blicka.
 "Släpp ej brickan, flicka,"
 manar Fridas moder.
 Mystisk tystnad — sagans karaktär.

Dikten synes ha vuxit fram ur ett prosautkast, som har ett par varianter av vänersborgskaraktär. "På väg till Frida tidigt om morgonen. Snön är blå med spår af skolpojksfötter. Bort i mörkret lyser ifrån skolans vestibul, röda små kulörta lyktor gunga, röster sjunga: Stå stark du ljusets riddarvakt. I Fridas fönster lyser fest. Fridas fader och moder vänta, ljusen brinna. Dörren öppnas, Frida in. Det vita linnet. Om man icke visste hvem det var, en engel kunde (man) tro. Men det står Frida på linnet, hvarför man kan se hvem det är."

Jag avslutar denna blott alltför knapphändig redogörelse för en väsentlig sida av Frida-diktningen med några exempel på denna diktning, sannolikt från tiden efter Fridas Bok. Här kan man återigen se en svängning till större innerlighet, nästan känslsamhet, och minskad satir. Finns det något spetsigt här, så är det mest självironi.

Gråt inte méra, Frida,
Var glad fast det är svårt.
Ty det är vår uppgift att lida.
Ja, det är vår uppgift, Frida,
fast det är ofta hårdt.
O, kunde jag lyckan smida
åt Frida, i Blomstrands smedja
af lycka en gyllene kedja
att binda kring hennes hår.

*

Jag säger Frida medan Hösten strör
sin börda utaf vissna blomster alla.
Min kropp blir kall så snart den dör,
men mina tankar blifva aldrig kalla.

Jag säger Frida medan stormen slår
mot kyrkan så att ekon dofva svara.
Väl kyrkan grusas snart om några år,
men Herrens kärlek den skall alltid vara.

Jag säger Frida medan regnets skur
i marken åar plöjt, som långsamt flyta.
Snart slutar regnet — så är dess natur —
men sorgens tårar skola aldrig tryta.

*

Kom, sätt dig vid min sida, i kväll när allt är tyst.
I månen kan du likna en liten klassisk byst,
den bysten utaf Venus, som i museet står,
med kalla flätor lindade,
med kalla flätor lindade
som skönt och lockigt hår.

Kom, luta dig på bänken, som bär din initial,
som jag har skurit samman med min i kärleks kval.
Det susar bakom ryggen, i suset är en ton
från skyttepaviljongen,
från skyttepaviljongen
långt bortom järnvägsbron.

*

Som skioptikons gula strimma
speglar månens klara rund.

Öfvan Föreläsningstinstitutet glimma
stjärnor såsom klara författaretankar.
Böckerna hvila
med larmande tankar bak pärmarne där.
Stormar och brinnande hjärtan,
stormar och brinnande hjärtan,
besvikelse, sorger och ledsnad.

Ah, Frida! Hur i denna värld må vara
är jag likafullt en glad person.
Och bredvid mitt yrke får jag fara
med min fantasi bland böckers don.
Läsning bildar, och när boden stänges
har till mitt förfogande jag sång.
Hur än ensam aftonen förlänges,
blir den ändå ej så särskildt lång.

Man kan lägga även vidsträcktare perspektiv på Frida-diktningen, framhålla dess allmänsvenskhet eller t. o. m. dess allmänmänsklighet, varigenom både Vänersborg och Helsingborg mer kommer att framstå som tillfälliga substrat för en skaldeingivelse och en konstnärlig formvilja, vilka skulle ha kunnat göra lika märkliga ting även med annat stoff att arbeta med. Jag tror inte heller Birger Sjöberg var främmande för sådana idéer. Han ville visst skapa en allmängiltig småstadskrönika, fastän hans artistiska geni aldrig tog miste om värdet av äkta konkreta detaljer. En av hans planer gick ut på att hans krönika skulle heta "Ur kvällens blad", d. v. s. ett slags tidningsreportage, vars innebörd närmare förtydligades genom underrubriken "Stadens liv sett genom tidningsnotiser". Ytterligare utvecklar Birger Sjöberg sin tankegång så här. "Hvarje notis aftryckes såsom ingress till sången, och själfva sången blir hans betraktelse öfver det passerade. På så sätt blir det 1) en skildring af hans sätt att uppfatta, 2) en skildring af staden, 3) en satir på småstadstidningen, 4) dessutom blir det notiser om hela världen. Öfver det hela skall sväfvva mild poesi omväxlande med dramatisk färg." Även i sin nuvarande

form företer Fridas Bok en del drag, som kan sägas illustrera dessa tankegångar. Minst märker man av tidningsnotiserna. Det greppet har skalden sparat till Kriser och Kransar, där flera dikter har fragmentariska tidningsnotiser som ett slags ledmotiv.¹⁾ Men ett studium av de tidningsurklipp Birger Sjöberg själv gjorde, visar att han förstod att tillgodogöra sig stoff från vitt skilda håll, därvid lika lite som Grönköpings Veckoblads skribenter aktande för rov att vittja stockholmspressen på uppslag. Hur mycket sådant stoff som har smälts in i Frida-diktningen är svårt att avgöra. En hel del är det säkert. Men icke desto mindre kvarstår ju det faktum, att det varken blev Ur kvällens blad eller Rådmans stad utan Fridas Bok. Och att denna, liksom väsentliga delar av Frida-diktningen för övrigt, har sin fasta förankring i hemmets och den första kärlekens stad, Vänersborg, det hoppas jag genom denna undersökning framstår än tydligare än förut. Jag har inte velat pressa in denna diktning i konstruktioners tvångströja, och jag har inte glömt, att man kan skåda Bleka dödens verklighet eller universums planeter och fixstjärnor lika bra på vilken punkt av Tellus som helst, men det bör fördenskull inte förbises att "Vintergatan spände ut sitt glittrande snöre, som räckte från Fabriken lång framom Torget och liksom syntes fastgjort vid Rådmannens flaggstång", eller att, "vårens dimmiga stjärnor tindrade över Doktors vita villa". Ger Universum en frisk fläkt åt småstadsbilden och förjagar med Krigets och Dödens hjälp all instängd faddhet och unkenhet från denna förunderliga småstadsdikt, så bör det omvänt inte glömmas, att småstaden å sin sida förlänar något av sin idyll åt Universum. Om kanalerna på Mars visar det tydligt, Samtal

---

¹⁾ Här är återigen en sammanbindande länk mellan Fridas Bok samt Kriser och Kransar, som i annat sammanhang ska tas upp till behandling. F. n. ber jag få hänvisa till min första skrift om skalden, Sammanhanget i Birger Sjöbergs diktning.

om Universum visar det, och i Hyllning till Universum tar det sig oefterhärmliga uttryck:

I det stora är jag väl ringa;
lyser, myser i fröjd ändå
bland kometer, som sönderspringa,
ibland haven de blå, som svinga
böljor in över sten och strå!
Milda blickar
Frida skickar,
och den blommande apel nickar!

Vårens strömmar i Universum
frusa, bada kring sten och grund!
Vårens drömmar i Universum
spira, skira, o, Universum,
tjusa glada i denna stund.
Ögat blänker
när jag tänker
på all fröjd, du mitt sinne skänker,
o, mitt präktiga Universum,
där jag drömmer i Jordens lund.

Ja, vi vågar väl gå än längre och påstå, att den enkelt storvulna Min fordran är ej ringa . . . (Kriser och Kransar) ytterst sänker sina rötter i hembygdens jord. Det synes mig då bara allför naturligt att låta detta Frida-kapitel mynna ut i ett par citat från en av Birger Sjöbergs allra märkligaste Frida-dikter, Efteråt¹⁾. I överensstämmelse med sin starka trohetsnatur glömmar skalden, inte bort "armods jord", när han har gått till de sällare landen före Frida. Han tänker sig "i ängels skepnad" sväva ner mot deras egen stad.

Ty det är där vi levde gott tillsammans
i sommarns gyllne dag och vintern grå,
som med sin hand så vänligt tände flamman
uti vår kakelugn med blommor små.

¹⁾ In extenso avtryckt i den postuma diktsamling, Minnen Från Jorden, som Ernst Norlind och jag, ungefär samtidigt med föreliggande studie, ger ut på Bonniers förlag.

3. KRING KVARTETTEN SOM SPRÄNGDES.

Birger Sjöbergs prosadiktning är praktiskt taget identisk med den digra romanen *Kvartetten som sprängdes* (1924), av honom själv kallad "ett glädjesprång efter Frida". Allbekant är ju, att berättelsens egentliga kärna utgöres av öden och situationer från den s. k. kristiden, efterkrigsårens börsspekulationsperiod. Boken skulle ju då närmast kunna sägas vara en helsingborgsroman och är det faktiskt också i mycket stor utsträckning, ja, det måste erkännas, vida mer än jag tidigare har trott. Dessutom har emellertid Birger Sjöberg som bekant också sprängt in åtskilligt med vänersborgsstoff i boken. Men man får naturligtvis inte vänta en mekaniskt sönderdelbar sammansättning av dessa element. Diktaren har dels fabulerat ganska fritt, dels skickligt sammansmält olika element hämtade även från andra håll än de båda städerna. Järnblåst-episoden, som f. n. är så aktuell i pressen, har otvivelaktigt lämnat mycket stoff till skildringen av pensionat Koludden och Pensionatskurken, men inte allt. Den senare t. ex. är långtifrån något direkt porträtt av hovrättsnotarien Birger Ahnstrand; jämte denne har tre—fyra personer till fått vara med. Man måste här gå fram med den största försiktighet för att inte bli gäckad av författarens överlägsna maskeringskicklighet. Nå, men vad ska det då tjäna till att rota i dessa miljöförebilder, kan man fråga. Ett uttömmande svar på en sådan fråga medger inte utrymmet, men ett par synpunkter må framhållas. För det första mår ett klassiskt verk aldrig illa av en än så närgången analys. För det andra är det just i Birger Sjöbergs fall ingalunda oväsentligt, att han i alla sina tre kända verk är så starkt förankrad i hembygden. Som jag redan har påpekat ovan (s. 1), tränger diktaren med varje verk allt längre tillbaka in i sin barndom; skäl nog för att undersöka vänersborgsinslaget i *Kvartetten*. Härtill kommer

emellertid också ett par andra skäl, som kanske gärna förbises därför att de är så självklara. De spelar en stor roll för bokens konstnärliga värde. Det ena är, att författaren mer har bemödat sig om att dölja helsingborgsstoffet än vänersborgsstoffet, som man lätt kan förstå. Det senare var ju på längre avstånd, igenkännligt för bara ett fåtal läsare. Därför kunde författaren ta med det liksom i friskare ursprunglighet. Det andra skälet är, att Kvartetten till stor del kom att handla om vänersborgare i annan miljö, nämligen inte bara författaren själv utan också Karl Ludvig, alias den genuine vänersborgaren Konstantin Brobeck; Birger Sjöbergs fader, Gustaf Sjöberg, som är så gott som identisk med handlanden Gustaf Borg och för övrigt i ganska hög grad med fabrikör Åvik; djurmålaren Elis Barkstedt, förebilden till Eugen A:son Renard, ingenjör Knut Wolgast i Perstorp¹⁾ för att nämna några. Även om dessa i boken mest rör sig i annan miljö, så har dock stämningen kring dem något hemvant trivsamt över sig. I stil härmed är det att själva miljöerna i boken också är mera levande och varma, i den mån de ha vänersborgsursprung.

Då jag nu gör en snabbinventering av Kvartetten som sprängdes utifrån de förutsättningar som är givna av mitt ämne, så är det klart att jag måste begränsa mig till några grunddrag i det väldiga stoffet, icke minst för att undvika faran av misstag men först och främst för att ge bidrag till förståelsen av Birger Sjöbergs diktning, ej av hans bekantskapskrets. Den som alltså vill finna mer detaljer hänvisas dels till Malms bok och dels till en kommande biografi över skalden. Det kan emellertid inte hjälpas att framställningen blir mer hackig än sammanhängande.

De tre första kapitlen introducerar oss i helsingborgsjournalisten Birger Sjöbergs miljö från omkring 1920 med interiörer

¹⁾ Se Malm (a. a. s. 146 ff.).

från tidningen, musiklivet och kamratlivet, där Karl Ludvig var centralfiguren. Hela fjärde kapitlet, Fyra musketörer i livsfara, är vänersborgskt. Malm har nämnt namnen på de fyra deltagande pojkarna (a. a. s. 165 f.). Men kapitlet ger mycket härutöver. Vi kan se hur fintligt Birger Sjöberg byter ut begreppet Lilla Paris mot Paris, som staden nu förvandlas till i hans fantasi, i stil med vad som skedde redan i Fridas Bok (se ovan s. 103).¹⁾ Läser vi noga har vi både museiparken och läroverkets gård med. Och tänk på alla de skolminnen som finns här, t. ex. Aramis skildring av den stygge skolpojken Kalle Vidings pennalistiska översitteri, då han låter den mindre pojken bära sig runt skolgården varenda rast, under tillropet "Kom hit, lilla åsna,²⁾ så ska du få motion". För övrigt har vi här på ett par fattiga sidor något av det förträffligaste i skolpojkspsykologi, som har skrivits på svenska, i vederhäftighet erinrande om Runebergs pojkberättelser. — Så var det historien om "vaddingdom", som Malm mycket riktigt hänför till Birger Sjöberg själv.³⁾ Det är en underbar historia för var och en som inte har glömt bort sin pojk-tid. Birger Sjöberg har också behandlat den vida utförligare i en liten briljant novell med titeln Vaddingdom⁴⁾ och dessutom i flera fragment. Ett par citat. "Första klassen satt i sina bänkar med svartmålade lock under historietimman. Solen flöt in genom bortersta rutan och lade sig i en flik öfver bänkraderna nederst i klassen. Där satt en liten spenslig gosse med stort hufvud, stora knäskålar och sjömanskavaj. Han hade tillsamman med sin kamrat med stålpenorna skrapat af långa remsor af bänkkittet. Af detta material var det som kamraten skapade Gustaf

¹⁾ Se även ovan s. 12.

²⁾ Förstaklassisterna kallades åsnor.

³⁾ A. a. s. 48 f.

⁴⁾ Troligen från 1906—1907 under stockholmstiden, att döma av slutorden enl. vilka förf. "i går var på referat om korffabrikationen i Stockholm".

Adolfs och Wallensteins trupper hvarefter kriget omedelbart tog sin början uppe vid bänkkanten i närheten af fördjupningarne för bläckhornen d. v. s. Lützen." Så kommer den egentliga episoden som vi känner från Kvartetten. "Läraren stod still med hängande armar och tittade på Birgers stora hufvud. Det låg något af varm medömkan i blicken öfver den lille dåren. Birger hade en enda önskan; det var äfven en poetisk och vacker önskan. 'Gode snälle fader, som bor i himmelen, förvandla Birger Sjöstedt till en dufva och låt honom flyga långt bort.' — Jaa, Biwger, du fåw stå kvaw tess du haw skwifvit wätt. — Birger gjorde en beräkning öfver hur många år det kunde dröja, så vida ingen hjälp kom. — — — Birger gick öfver skolgården, och när han kom till sin port, fick han höra en gosse som ropade bakom honom. Då vände Birger sig om. På skoltrappan stod den gamle pedagogen fortfarande med hängande armar och såg efter den lille bleke sinnesrubade gossen."

Sjätte kapitlet, Nordqvists sorgmarsch, är helt och hållet vänersborgskt.¹⁾ Eftersom det skildrar en av de mest avgörande händelserna i Birger Sjöbergs liv, återfinnes det mycket riktigt flerfaldiga gånger i ungdomsalstringen med en entonig upprepning, som verkar djupt rörande. I en av dessa skisser läser vi följande gripande ord: "Glömmer jag den aftonen när jag en gång som gammal andas ut min sista suck på sotsängen, att snart förgätas av alla? Nej, jag glömmer den nog aldrig mera, icke ens sedan jag blifvit ängel högt i himlen och fått mycket annat att tänka på."²⁾ I en annan berättelse över samma tema och från ungefär samma tid ser vi tydligt att händelsen utspelades 1907, efter Birger Sjöbergs återkomst från Stockholm och före helsingborgsresan, och vi läser med

¹⁾ Se Malm a. a. s. 37, 167 f.

²⁾ Se ovan (s. 113) om dikten Efteråt.

nöje dessa ord om Vänersborg. "Jag hade efter en viss berusande framgång i hufvudstaden återkommit till den lilla plätt på jorden, där en gång min vagga stått. I denna stad hade vi som sextonåringar lekt tillsammans men då aldrig kunnat drömma om att någon kärleksförbindelse skulle uppstå. Nu stod jag i min hembygd efter en längre tids bortovaro, lycklig öfver att vara till, rörd öfver att igenkänna de gamla idyllerna där, kanalen, svalorna kring tornet, museivaktmästaren och soffan vid parapeten, samt stolt över att vid 22 års ålder njuta en lön af 100 kr. i månaden." I en tredje version denna vänersborgsbild. "Och ynglingen fortsätter den soliga gatan framåt sin lätta promenad. Torget ligger i solsteket så stort och så hett som ett Sahara, kanalens vatten hvilar middag, skomakare hvilka utgöra fabrikspersonalen på platsen och som för närvarande ligga i strejk, ha rott ut i båtar på sjön eller också stå de i gäspande klungor på den skuggiga sidan af gatan, där bokhandeln ligger med sina blanka rutor och sin Snöklocka i gips på ett utbreddt crepepapper."

Även kap. sju och åtta, Backlund och Stoltz resp. Från familjen Åviks hus, där en främling ropar i porten, är till allra största delen vänersborgska både till miljö och personer. Lustigt nog är båda bröderna Åvik, Frans¹⁾ och Edmund, närmast att betrakta som porträtt av Birger Sjöberg själv vid olika åldrar.

Bortsett från en del smådetaljer får vi nog nu göra ett hopp ända till kap. 17 för att komma till vänersborgsmiljö igen, men här är den också genuin. "Saxen" var en issax, som hämtades i Sjöstrands bryggeri där båten låg, och laxfiskarns stuga är nog inget annat än "Reparns"²⁾ holme, där det fanns ohyggligt med loppor. — Kapitel 18, d'Artagnan utrustar en

¹⁾ Särskilt som ovillig och dålig sjöman. Se ovan s. 30 f.

²⁾ Repslagare P. Johansson, en släkting till Karl Ludvig.

expedition för att rädda Edmund från matematikläraren, återger Birger Sjöbergs egna skolminnen, särskilt hans besvärigheter med matematikläraren v. Sydow,¹⁾ för vilken han ofta lämnade fram sitt provräkningsblad blankt men med mycket vackert "skuggat" namn. — Från kap. 23 och ända fram till kap. 41 finns det nog inga sammanhängande vänersborgsskildringar men åtskilligt insprängt löst stoff.²⁾ "Timglaset", alias servitören Helmer Tidlund, en av Birger Sjöbergs finaste mänskostudier, var egentligen kyrkvaktmästare och vaktmästare på "Klubben", men sonen Albin är nog inte hämtad från samma stad. — När lille Edmund dyker upp igen i kap. 41, så är det barndomsminnen från Birgers egna jular, då han brukade vara klädd i tomtedräkt och satt på huggkubben, som pappa hade tagit in i "stora rummet". Något av en liknande stämning från familjen Sjöbergs hem ger oss kap. 46, där Åviks stora kök har mycket gemensamt med Sjöbergs kök på Kronogatan, inte så mycket till det yttre som i fråga om stämningen då Alma och Hedvig läsa följetong. Alma är säkert mest Sjöbergs gamla hushållerska, "moster Charlott".³⁾ För övrigt synes de åvikska heminteriörerna även i övrigt t. ex, i kap. 58, vara bilder från det sjöbergska vänersborgshemmet, alltså även den rara berättelsen om den skånske urmakaren, som befann sig "så långt borta från hembygden", och som var en gärna sedd gäst hos Sjöbergs, inte bara för att dra familjens klockor. — Den vackra episoden med smedjan är tidigare klart lokaliserad till Vänersborg,⁴⁾ och dess poetiska värde har fint analyserats av Ivar Harrie.⁵⁾ — Som synes är vänersborgsinslaget i Kvartet-

¹⁾ Se nedan s. 130.

²⁾ En del av detta hos Malm.

³⁾ Se företalet till Fridas Andra Bok.

⁴⁾ Malm a. a. s. 167.

⁵⁾ I Ord och Bild 1933.

ten i huvudsak koncentrerat till verkets förra hälft, vilket rent romantekniskt delvis har sin förklaring i nödvändigheten att göra grepp tillbaka i det förflutna.

Ser vi nu på Birger Sjöbergs övriga prosaskriftställeri, så kan ganska lätt fastställas, att det i förhållandevis liten utsträckning har barndomsstaden till föremål eller förutsättning. De stora romanfragment jag förfogar över visar, såvitt jag kan se, klart och tydligt att Birger Sjöberg mot slutet av sitt liv helt och hållet hade inriktat sig på att skriva en serie samtidsromaner, däribland en ny kristidsroman, en journalistroman och en utopisk roman. Jag kan inte se, att han har planerat en enda vänersborgs- eller barndomsskildring på prosa under senare år. Hans flesta journalistiska kåserier torde ha rört sig om mer eller mindre aktuella ämnen, vilket ju är helt naturligt. Icke desto mindre har han tidigare skrivit en hel del små trevliga berättelser om hemmet, föräldrarna och syskonen samt om skolan och staden för övrigt. Och på ett ganska tidigt stadium, troligen 1914—1918, har han gjort flera utkast till en självbiografi, som av allt att döma i denna form aldrig har kommit över begynnelsestadiet. Författaren synes här mest ta fasta på det tragiska i sitt öde, varom ett par från olika utkast hämtade citat må ge en uppfattning. "Jag står i begrepp att skildra min ungdoms lidanden, och det är synd att jag icke är en stor författare så att något riktigt hjärtegripande eller för att använda sig af ett kraftigare språk öfverdjäfligt kan komma från min penna. Det är en trött penna." Eller: "Jag står i begrepp att berätta om min alltför sorgliga ungdom." "Mitt lif började egentligen vid femton år. Innan dess hade just inget anmärkningsvärdt hänt mig, men vid denna tid¹⁾ antogo mina lifslinjer så oerhört krokiga former, att jag anser mig skyl-

¹⁾ Ungefär samtidigt med den litterära verksamhetens början. Se ovan s. 7.

dig att redogöra litet för dem. Tänk er först en liten stad vid ett stort och oerhördt blått vatten. Tänk er den liggande där solig, blyg och innestängd med ett väldigt torg, ett par små ganska vackra parker, en kanal som förde sjöns vatten vidare och som på sin yta bar de trefligaste skutor med de typiska namnen 'Maria af Gäddvik', 'Maria Johanna' m. fl. ... Vid de smackningar och plaskningar som uppstå då böljorna slå mot kajkanten och gå mellan pålbryggan och under båtbojarne går tanken bort och besöker kära platser, där man hört detta ljud förut. En krass borgare, ja, en bödel kan bli svärmare inför ett höglått vatten en sommardag, då det snöar fjärilar i buskarne och doften af björk och gran känns i den friska blåsten." Något av Albert Engströms stilkonst och hans gripethet inför verkligheten.

Ett annat fragment¹⁾ börjar så här. "Staden var så liten att folk kände igen hvarandra mycket väl. Man mötte hvarandra flera gånger om dagen i hörnen, så att man till slut visste hur den och den knöt sin halsduk, och om den och den var orakad i dag. Det gjorde alldeles detsamma hvilka poster i samhället människorna beklädde, de hade i alla fall hvarandras förhållanden på sina fem fingrar. Det kunde ibland bli riktigt odrägligt, och därför gömde folk sig inom sig själfva som sköldpaddorna gömma sina hufvuden under skalet och blefvo lätt till hvad man kallar original." — Som man ser något av den mjuka, böjliga stilen och de originella greppen i Kvartetten.

Jag slutar detta knapphändigade kapitel med att anföra en liten berättelse från mycket tidigt datum (1905?), där författarens försök som boktryckerilärling skildras. Något av Lilla Paris-stämningen torde också vara märkbart, men även detta tidiga prosaförsök förebådar också Kvartetten.

¹⁾ Troligen från omkr. 1912.

LÖRDAGSEFTERMIDDAGENS POESI.

Lördagseftermiddagen kom med sin poesi, den vänliga lördagseftermiddagen.

Kyrkklockorna ringde till gudstjänst och dammet lade sig på torget medan gatorna blevo svala. Träden kring det vita residenset stodo varmt gröna och sågo på då den krokiga trädgårdsmästaren klippte häcken kring dem.

Barfota ungar med metspön tassade på trottoaren förbi boktryckerihusets fönster, deras metspön nådde ända upp till ventilen, som stod öppen och lockade en fjärl in i det dammiga blyluktande rummet.

Varma guldflooder bröto in genom den buckliga rutans flugsvärtade glas och lade sig i breda vinklar på den svarta kasten.

Emil stod med vinkeln i sin hand, som hade sjunkit ned på kastranden. Hans ögon tittade förstrött på manuskriptet.

Gamle Pettersson på andra sidan arbetade oförtrutet; hans bleka nypa hoppade från fack till fack knick-knick-knick; stilarna slogo mot vinkelns botten och därvid lät det så.

Emil såg på gamle Pettersson. Han hade blivit gul i ansiktet av tjänsten, tjocka veck och muskler lågo kring munnen, ögonen voro irrande svarta.

Stackars gamle nervöse Pettersson.

I det andra rummet, som fullständigt badade i eftermiddagens solljus var det ej så tyst.

Lille Blom var vid strålande humör och sjöng en ful visa om "en flicka som ej vågade gå ensam hem".

Långe Patrik sträckte fram halsen ur den blygsamma blårandiga kragen och vaggade på kroppen under arbetet medan hans breda mun med de fruktansvärda jämna jättetänderna formade sig till instämmande sång.

Alfred satt på huk framför en låda i facket längst ned vid golvet och plockade en rubrik i sin vinkelhake.

Tryckeriet låg tyst, endast den lilla visitkortspressen arbetade, skött av yngste tryckaren medan den magre, finnige och allvarsamme tryckaren Halvordson tvättade händerna ute i motorrummets vask.

Dörren stod på glänt till farstun och den gamle lärarens jungfru som hade arbete i köket mitt emot sopade stentrappan till gården.

Hon sjöng Hjalmar och Hulda i trånande satser.

Alla ljud trängde till Emils öron och bildade lördagseftermiddagens poesi.

Det låg för hans öra en förberedelse till söndagens vila i alla ljud och läten han hörde, i varje steg som ljöd på golvet eller gatan.

Emil hade riktat blicken ut genom rutan, på vänster öga bländad av solen men med det högra klart seende, hur i skuggan på andra sidan genom grinden där en väldig kastanj svällde ut sin krona, den lilla vackra franka, finbleka Märta Sidner gick in till sin spellärrinna,

Det klack svårt i Emils bröst. De hade träffats då han gick i den förskräckliga elementarskolan. Då hade den stora trånaden efter Märta Sidner spirat upp i Emils 13-åriga bröst.

Ja, lördagseftermiddagens poesi!

Hon kom varje lördag kl. halv 5 förbi fönstret, där alltid Emil i solblaket stod med vekt och blött hjärta drömmande vid den mörka dammiga kasten.

Snart trängde genom den öppna ventilen där sval sommarluft fläktade, en melodi, försakad av hans första kärlek.

Det sätt varpå Märta utförde valsen numro 3 i Aloys Hennes pianoskola stärkte just icke kärleken i unge Emils hjärta.

Men han visste att de händerna, som nu stapplade i fåvitsko på spel-lärlarinnans taffel dock voro så små och bleka samt även så mjuka. Det var lärlarinnans taffel, som var för hård, även Aloys Hennes pianoskola och möjligen även världen.

Ja, lille Emil var nog kär, och särskilt på lördagens eftermiddag med dess stillsamma poetiska karaktär.

— Emil, varrrrrförr arrbetarr du inte!!

Himmelens furste! Faktorn hade osedd kommit. Ej ett varningens rop hade Emil hört från Alfred. Faktorn hade kommit som nattens lömskaste tjuv.

Emils nypa dök ögonblickligen ned i e-facket, och med isande hjärta kände han faktorns borrande ögon i sin nacke.

Lördagseftermiddagens poesi var också en vansklighet, trånaden försvann, solstrålen flyttade sig ned på det smutsiga golvet, kasten blev mörk. Och genom ventilen drog luften för sval, medförande sorgliga kromatiska skalgångar i fiss moll från lärlarinnans klaver på andra sidan gatan.

Det inre rummet var tyst, ljusfloden var även där bleknad och gamle Pettersson gul i ansiktet som citronskal.

Faktorn bråkade och stampade ute i tryckeriet. Halvordson hade blivit överraskad mitt i en hävarmsrörelse utförd med tillhjälp av hjulaxeln ovan dörren.

Stackars Halvordson.

Stackars Pettersson.

Stackars Patrik, Blom, och stackars hela världen. — Ve, ve, ve — sade det i Emil hjärta — det vore bestämt bäst att få lägga sig och dö.

Segelsömmare Larsson gick förbi på gatan med en matkorg och tre söndagsklädda pojkar. Hustrun kom efter.

Det var lustresan med ångaren Näcken...

Det sprang och skrattade längre upp på gatan och bryggarevagnen körde mullrande i ett annat kvarter.

— "Skynda på med arrbetan (!) — Skurkärringen kommer snart" röt faktorn,

Lilla Märta hade nu hunnit till sitt "stycke", vinden förde dess toner benäget in genom ventilen.

"Så ödsligt molnen på himmelen gå..."
Närpå grät inte Emil.¹⁾

III. Kring Kriser och Kransar.

Inledningsvis antydde jag, att även ett studium av Kriser och Kransar kunde ha en del att ge ur vänersborgssynpunkt.

Som en förut ej observerad egendomlighet kan då först fastställas, att endast tredje och sista avdelningen av Kriser och Kransar är vänersborgsbetonad. Och den är det i så hög grad, att sex av dess tretton dikter måste betecknas som direkt förlagda till barndomsstaden, nämligen Skrivarefröjd, På Kärlekstorget, Cantilena Comunale, I Lärdomskvarteret, Liv i skola mig skickar och Drömmar famnas. Några av de övriga behandlar vitt skilda ämnen men har det gemensamt, att de alla har sin utgångspunkt i skaldens skolminnen från Vänersborg, t. ex. Naturkunnighet, Räknelära, Uppförande och Seder, Industria Colossale och De lära slakta dina lamm. Alltså är det bara två av dessa dikter, som är helt utomvänersborgska, Nordpolens ungdom och Avresa. Förresten är det värt att lägga märke till vinjetterna framför var och en av de tre avdelningarna. Först en lagerkrans, och mycket riktigt: i denna avdelning behandlas problem, som har uppstått ur Birger Sjöbergs plötsliga berömmelse som diktare. Så ett par törnekronor, symboliserande skaldens och hans samtids — krigs- och kristidens — lidanden. Till sist ett tidens hjul, flankerat av två blomsterkransar, av allt att döma föreställande "ängens alla blommor". Jag tolkar detta som en symbol för de trots allt ljuva ungdomsminnena, till vilka skalden så ofta tar sin tillflykt, inte minst under de sista svåra åren. Och i själva verket är det ju ytterst meningsfullt med denna grup-

¹⁾ Satt efter avskrift; originalet har gammalstavning.

pering av dikterna i *Kriser och Kransar*: först diktaräran med all dess problematik, som brusar kring Birger Sjöberg efter *Fridas Bok* och *Kvartetten*, så det djupa själslidandet efter ärans tomhet och till sist flykten till barndoms- och ungdomsmiljön för att få balsam till såren.¹⁾

I min ovan nämnda skrift om Birger Sjöberg gjorde jag gällande, att dikten *Skrivarefärd* vore att betrakta som sprungen ur skaldens konfrontation med sin barndomsstad under sångarfärden hösten 1923. Denna förmodan var baserad på ett jämförande studium av hans tryckta skrifter; jag hade vid den tiden (1936) inte ett enda manuskript av hans hand, och ej heller stod jag i kontakt med hans vänner eller närmaste. Liksom alla andra tog jag för givet, att Birger Sjöberg år 1923 såg Vänersborg för första gången efter flyttningen till Helsingborg 1907. Eric Sjöberg, skaldens yngre broder, har emellertid berättat för mig, att Birger reste kanalvägen från Stockholm till Göteborg år 1918 samt att han då givetvis passerade genom Vänern vid Vänersborg. Denna kulna somardag såg han Vänern i uppror, mörk och orolig uppifrån båtdäcket. Synen pinar honom, som bär på en övervägande ljus minnesbild av sin ungdoms vackra sjö.

Hör kapten på bryggan! Denna sjö
förr jag ej såg mörk förvirring strö.
I min ungdom friskt och festligt möttes
mörkblå vågor, vilka sönderstöttes
i en rusig fragg vid stolta stänk
i ett sken som grynings rosenblänk.
Gungande soltös på vatten...

Ungdomsminnet manar fram bilden av *Fridas* lyckliga stad. Men skalden kan inte hålla fast dessa bilder mer än korta ögonblick:

¹⁾ Härmed har jag bara utalat mig om grupperingen av dikterna i *Kriser och Kransar*, inte om de enskilda dikternas tillkomst eller kronologiska ordning inbördes.

Stranden nalkas — och från denna punkt
fordom staden steg så ljust och lugnt,
med en kyrkoknopp bland byggnadsblader,
vecklade i röda, gråa rader.
Hur jag granskar nu, vid stamp och vagg,
kyrkan ter sig som en törnetagg.
Husen betryckta sig samla.
Gråa vänner ramla
i varandras famn att trötta dö
eller svimma
i den lätta dimma,
som drar fram från kall och ängslig sjö.

Kaptenen på båten känner medlidande med den säregne
passageraren och tröstar honom välvilligt med tolkningsför-
sök, som går ut på, att Birger Sjöberg bär på en hjärtesorg
som han har fått i barndomsstaden, och att det är därför som
han pinas av att se Vänerns vatten igen. Till sist tar likväl
det ljusa överhand när skalden får se solglitter på vattnet.

Staden med lekportar väntar.
Blåögd hågkomst gläntar.
Bleka minnen tyst i parken gå...
Lövbrus säger:
"Än jag ungdom äger!
Samma sång och sommar nu som då!"

På Kärlekstorget är en i sanning egenartad vänersborgs-
dikt. Kärlekstorget är helt enkelt Vänersborgs eget präktiga
torg, stadens centrum i mer än ett avseende.

Här var det jag brann,
här steg mitt bål
bland träd och torn och tegel.

Utan svårighet ser vi nu, att den sista versraden syftar på
kyrkan omgiven av sin vackra plantering, "Plantaget", som
ju gränsar alldeles intill torget med dess moderna hus, "tegel".
Med skaldens rätt att inte blotta sig och prisge sig mer än

han själv vill har Birger Sjöberg så vid namngivningen av de omgivande offentliga byggnaderna inte bara som nyss talat i allmänna ordalag utan också förfarit en smula fritt.

Verkligheten ruvade, grå och kall,
med likgiltig min i ring:
Krigarens stall,
Välviljans stiftelse, Nyttans hall —
torftiga vardagsting.

Ett par av dessa begrepp kan ju utan att pressas fogas in i stadsbilden. Man kan tänka på kyrkan, sparbanken eller residenset. Men var skalden har fått "Krigarens stall" ifrån är mycket osäkert och spelar f. ö. ingen som helst roll för dikten i dess helhet. Beslöjningstekniken är alltför begriplig i den process, där skalden slites mellan driften att lätta sig, bikta, och att rädda åt sig själv det som är hans egnaste egna. Annorlunda i Lilla Paris i Fridas Bok! Där är allt som rör staden Vänersborg konkret och obeslöjat: "vår kommunala Fattiggård med ankor på sin damm", "Sparbankens hus", "Fabriken", "Vårt Föreläsninginstitut" och "bron".

Cantilena Comunale avtryckte jag i dess helhet i min nämnda skrift. Jag hänvisar till den kommentar, som gjordes i det sammanhanget (s. 14—15). Jag framhävde särskilt uttrycket "skönhetsland bak stängda grindar", vilket jag tolkade som "de ytterst talrika, förtjusande granna trädgårdarna, som ofta dölja sig för gatuvandrarens blicka. Mången, som besöker staden, upptäcker inte alltid dessa lustgårdar. Först när han gjort det, kan han bättre förstå, att även själva staden gett Birger Sjöberg så rika skönhetsintryck". Dikten undersöktes då närmast ur ren skönhetssynpunkt; för tillfället intresserar det oss dessutom att se den som vänersborgsdokument i största allmänhet. Första strofen skildrar en sommarnattssyn då "skutan glider genom öppna bron". I andra strofen ser vi, om vi vänder oss om,

"stadens småhus, som sig hopatränga
omkring samlingstankars stora hus,
gömma skönhetsland bak stängda grindar.
Luktärtsreva vid staket sig lindar.

— — — —
Slumra småstadshjärta
med din storstadsmärta!
Slumra gott i gråa husen vid kastanjers brus!

Vi förs så in på "torget", och skalden fångar ytterligare något av den ambitiösa småstadens själ i begreppet "inkorporeringsdrömmar". Stadens lantlighet speglas underfundigt i versparet

Trottoaren letar sig förveten,
alabasterblek från mörka vreten.

Men mot det lantliga i stadens belägenhet bryter sig det storslagna:

Evigheten
når den visst vid sjön, som blånar klar
och med rymden synes sammanvävas.

Medan "stjärnor silverkalla murars rader", klingar dikten ut i följande vackra ord, som ger oss Lilla Paris i förändligad skepnad:

Enkla hjärta, njut i rosig gryning!
Fin din stad i ljusning
står vid sång och susning.
Klappa stolt, med värdsstadsglädje,
i din glömda vrå!

I Lärdoms kvarteret ger oss ett vemodigt skolminne från Vänersborgs läroverk. Som jag ovan har framhållit var Birger Sjöberg inte något skolljus. Han kunde aldrig förmå sig till att ta skolgången på allvar. Han brukade skolan såsom brukade han henne icke, kan man gott säga. Han är den ständigt frånvarande, kan man också säga. I sin fantasi befinner han sig alltid någon annanstans.

Bänken snärjs av granna garn
av fantasin med flamman

heter det i I Läroverkskvarteret. Och vidare

Romboiden blir så vriden.
Cirkeln börjar le.
Ordningsman, allvarsam,
led nu leksen gosse fram!
Intet nojs med blomst och flarn!
Sök hålla tankar samman!

Detta är på pricken skolpojken Birger Sjöberg. Att sedan dikten tar formen av en skoldröm och att nuet (här ungefär tiden för världskriget) flätas in, gör ingenting till saken. Skalden besöker i drömmen Vänersborgs läroverk, det är tydligt. Och mot slutet av dikten är vi åter i skolan.

I var vrå, handlen så
att ett starkt betyg vi få!
Vid terminens sista tid
berömmet må vi dela!
Rektor blid, skall bjuda frid
vid läktarns körsång! Sela.

Den blide rektorn kan inte vara någon annan än rektor G. Th. Bergman, om vilken Päta kväder så vackert i Frän¹⁾ (1 febr. 1902). Av de fem stroferna anför jag ett par.

Han stod där hög och stolt med silfverhåren.
Hans hufvud trotsade de sjuttio åren.
Hans näsa sken i rödt och azurblått.
Hans öga lyste barnafromt och godt.

— — — — —
Och när han en gång blifver stoft, skall minnet
dock icke flykta utur barnasinnnet.

¹⁾ Se ovan s. 27 f.

Vår goda genius han blir ändå
den gamle Buken och hans näsa blå.

Den vridna romboiden och den leende cirkeln har också en märklig parallell i en biografisk dikt, Fantasibarnet, som torde kunna hänföras till skaldens allra sista tid. Dikten är ett slags förtätad bild av Birger Sjöbergs livsöde. Den strof som handlar om skoltiden lyder:

"Till lärarn få vi vandra,
så blir du lik de andra."¹⁾
Men lärarn drog sin staf,
en väldig stöt åt luften gaf,
sen ställde han fram en kub så fin.
Då sade barnet med trotsig min:
"Den liknar en flaska vin!"
"Häm! Häm!
Skäms och tänk
på åsnebänk,
på åsnebänk!"

Det är ingen tillfällighet, att Birger Sjöberg manar fram matematiken (hans sämsta ämne) och matematikläraren, den gamle Osten, med vilken han har haft så många kontroverser. I I Lärdomskvarteret får han "slåss mot gröna C". Härmed kan jämföras ett ställe ur den betraktelse över Osten som Pöta offentliggjorde i Frän d. 31 maj 1902. "Jag grät då jag fick mitt betyg, men då jag såg med hvilken faderlig omsorg du skrivit ditt C på betyget, såg jag din bild åter — — jag grät ej mera, jag kysste betyget och stoppade det sedan i katthålet på Jonssons hus²⁾." Men dikten I Lärdomskvarteret synes ha än större biografisk bärvidd. Det märks lätt, att den är byggd över tre skolämnena, tyska, geografi och matematik. Men dessa råkar vara Pötas sämsta ämnen, vilket framgår av

¹⁾ Det som står inom citationstecken ska vara yttrat av fadern.

²⁾ Det hus, där familjen Sjöberg bodde, på Kyrkogatan.

samtliga hans terminsbetyg, tydligast av det från vårterminen 1899, avgångsbetyget från fjärde latinklassen. På det betyget hade han i tyska C, i geografi BC och i matematik C.¹⁾

Liv i skola mig skickar handlar visserligen om hur illa livet har farit fram med skalden, men särskilt gripande blir dikten därför, att Birger Sjöberg sörjer över att han inte fick gå den lugna vägen fram till studentexamen utan kastades ut i livets hårda skola nästan ännu ett barn. Han manar fram de nybakade studenterna i Vänersborg, när de sjunger i Plantaget, först med bitterhet, sedan försonad och god.²⁾

Dikten Drömmar fannas har jag i min nyssnämnda uppsats³⁾ analyserat ur estetisk synpunkt. Att den drömde miljön i denna Frida-dikt av högre dignitet är Vänerstranden, kan vi inte ta fel på, sedan vi har hört, vad skaldens älskade säger till honom:

”Jag valde Junis tavla för att träda
bland ungdoms sälla syner dig emot.”

— — — — —
När viken sorlade, när vinden sövde,
två drömmar famnade varandra då.

— — — — —
Vid sommarstrand, där jag såg molnen fara
och vågor gå i blåa drev att snara
den säv, som bävade och böjde sig ...

---

1) Ett litet fragment, kallat Ett barns aftonbön, lyder:

Om BC jag får i geografi
du skall mig icke förbanna,
om endast en man jag söker att bli
och äga mod till det sanna.

Det kanske kan förtjäna nämnas, att det högsta betyg Päta lyckades komma upp till var Ba i musik. Flitbetyget i musik (det gavs flitbetyg i varje ämne) löd på A!

²⁾ Se även Sammanhanget i Birger Sjöbergs diktning, s. 22—23.

³⁾ A. a. s. 9—13.

En Frida-dikt i högre dignitet är också Jag haver nog,¹⁾ där skalden om den oförgätliga säger, att "hon vandrar huslig inuti mitt hjärta, och fäster små gardiner i mitt hjärta, och tänder bloss i vinter, vår och höst". I sin djupa ensamhet mot livets slut upplever Birger Sjöberg hembygden alltmer som en ton i själen, alltmer okroppsligt. Det märks ett tydligt uppfammande av kärlek till denna stad och denna bygd, där, trots allt vad som hände sedan, hans öde formades. Hjärterötterna slets ej av, de höll, fast vordna tunna och spröda. Till och med Frida-diktningen hade nog flammats upp igen, i ny skepnad, om skalden hade fått leva. Mycket tyder på den saken, bl a. ett par diktfragment,²⁾ som låg kvar på skrivbordet i diktarrummet vid skaldens bortgång.

RÅDMAN ÄR DÖD.

Trampa långsamt, tala lågt!
Åh, vår härskare är död.
Stadens rådman bäres till det sista.
Hög är hans kista.
Blomstersmyckad som en vall.
Fall, fall!
Din tid var lång.
Alla flaggor sänkta på stång.

Därjämte en gripande, högst egenartad dikt, vittnande om stark kluvenhet, galghumoristisk men sjuklig självuppskattning, något som annars inte var Birger Sjöbergs sak.

I våran stad där bor en allvarsman,
som bakom rutan jämt och ständigt diktar.
Åh, Frida att jag vore så som han!
Mot poesiens stjärna jämt han siktar.

¹⁾ Tryckt i den nya diktsamlingen *Minnen Från Jorden* liksom *Mitt barndomshem* och *Fantasibarnet*. Se ovan s. 65 och 130.

²⁾ Som vanligt under den aldre sista tiden finns det många försök över samma dikt, nästan helt lika varandra. Skalden har svårt att komma loss, Perseverationens fenomen?

När jag vid leksna samtal står vid grind
och sommarn blåser omkring Fridas kind,
han sitter ensam, mörknande som höst
och diktar ur sitt snillebröst.
"Vad heter den figuren, kära du?"
Han heter Sjöberg, är en skald som få!

Men även andra, vackrare uttryck tar sig dessa sista fär-
der tillbaka.

Hur lefver världen med dig, Sillén?
Säg, minns du skolan,
Säg, minns du tredje klassen — boken hven
utöver bänkarna,
och alla tänkarna,
de haja till.
Och utanför,
och utanför
där stod en alm med gren så frisk och skön.

*

Kvar är än en blomsterånga
i mitt sinne ifrån förr.
Än gå månestrålar långa
öfver sten vid enkel dörr.
Än jag minns syrenlukt fin,
vajande och stärkt gardin.
Unga fötter trappan trampa.

*

Den fagra staden där med sina gröna
och fina stränder, där jag gick en gång
och tänkte ganska djupt på allt det sköna,
som ju naturen ger med våg och fågelsång.
Stundtals på gröna soffan jag satt
och såg på en aftonstjärna.

Som jag redan har nämnt utkommer i år en postum dikt-
samling av Birger Sjöberg, *Minnen Från Jorden*. Under denna
titel skrev skalden bl. a. följande vackra dikt till minnet av
hembygd, far och mor,

Jag minnes bland annat en svallande våg
som gaf mig så kärliga ljud.
I båten satt moder och blidögd hon såg
på skogen i fladdrande skrud.
Hon såg på det molnet, den brinnande dunst,
som bådade stormar till natt.
Men glad var hon oftast, det minns jag så väl,
i stormen hon myste gladt.
Hon hade blå ögon och liten gestalt,
och lätt som en svala hon var.
Bekymret hon dolde, det visste jag allt,
tillsamman med far.

Mycket sent, nystavningen helt genomförd, planerade Birger Sjöberg en serie, Kring hembygden, vars första nummer skulle vara en vision av Halleberg.

Berget stod blått som en dimma¹⁾
i morgonens rosentimma.
Vattnet låg stort därunder
med tassel, viskning och dunder.
Det var vid barndomstid jag såg
en gång den bilden klara.
Ett grenverk flöt på orolig våg.
Vart skulle grenverket fara? — — —

Motivet varieras:

Se mitt blåa, långa berg!
Vart jag far,
alltid har
jag i minnet dig,
du har tjugat mig.
Högt över torn den blåa randen
dröjer liksom fadershanden.

Av allt att döma måste följande fragment återgå på skaldens besök i hemstaden 1923, fastän skrivet bra mycket se-

¹⁾ Se s. 66 längst ned!

nare. Det är den allmänmänskliga situationen, besvikelsens situation, då det innerligt saknade visar sig igen i yttre skepnad. Bittert vemod i skaldens själ.

ÅTERSEENDE.

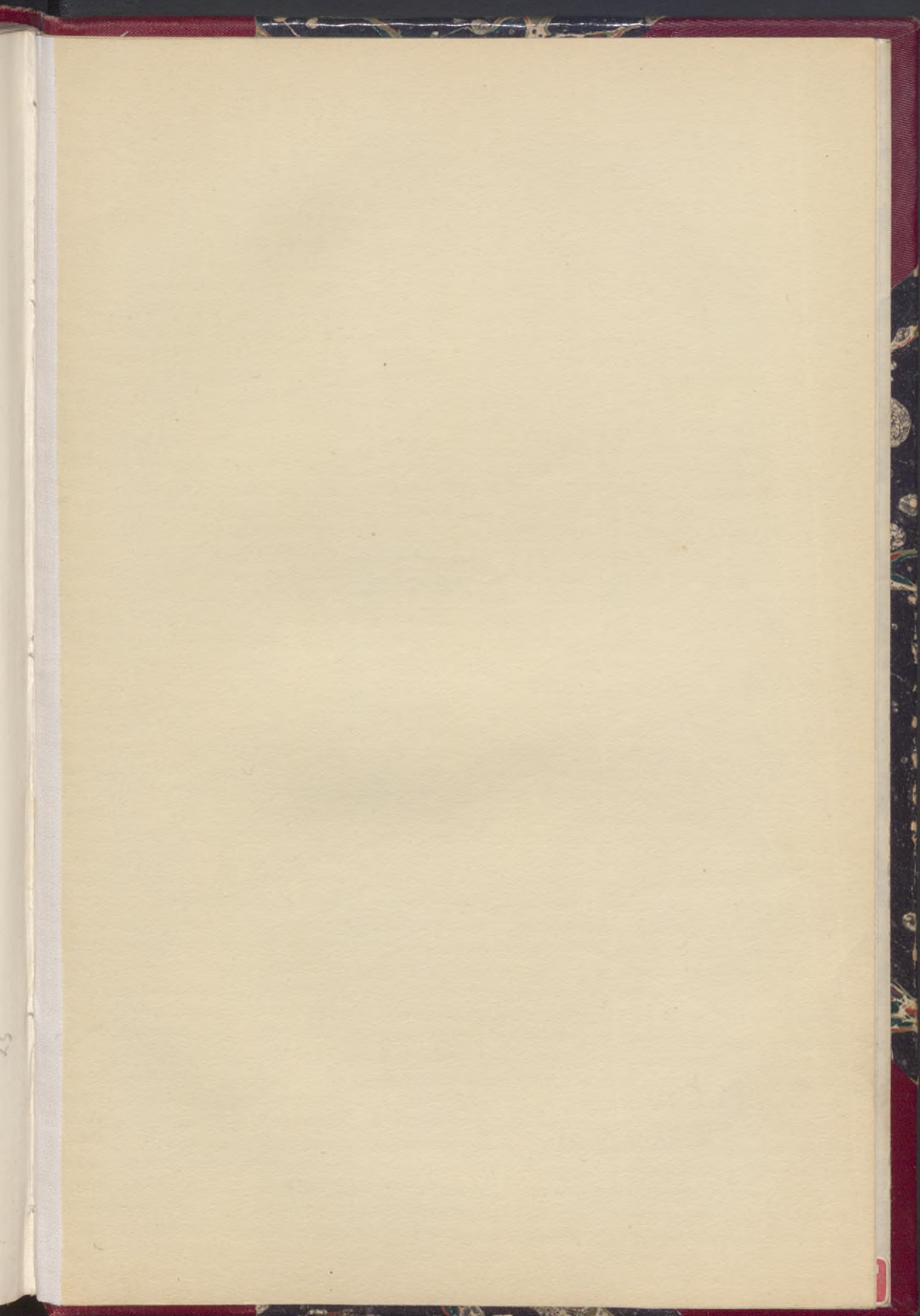
Äng, äng, intet du är
mot ängen i mitt minne.
Torra, kärva dina strån,
fattiga gudslån.
Hård din mark och trampad din vall,
dock är det du i alla fall,
som skänkt den rena bild jag har
så blommande klar härinne.
Minnets äng...
Dallra min sträng,
rör mitt torkade sinne!

Rättelser.

- Sid. 7, noten: vecken — läs veckan.
„ 32, r. 6: hedersvärda — läs hedervärda.
„ 34, r. 22: samhällsstämning — läs samhällsställning.
„ 35, r. 36: födar — läs flödar.
„ 37, r. 11: straf — läs strof.
„ 43, r. 12: butelser — läs buteljer.
„ 62, r. 33: vilja — läs vilka.
„ 68, r. 21: ung *man* får.
„ 78, r. 28: Bryggeriet — läs Bryggeriets.
„ 105, r. 27: nödgas *jag*.
„ 107, r. 17: otvetydigt — läs otvetydigt.

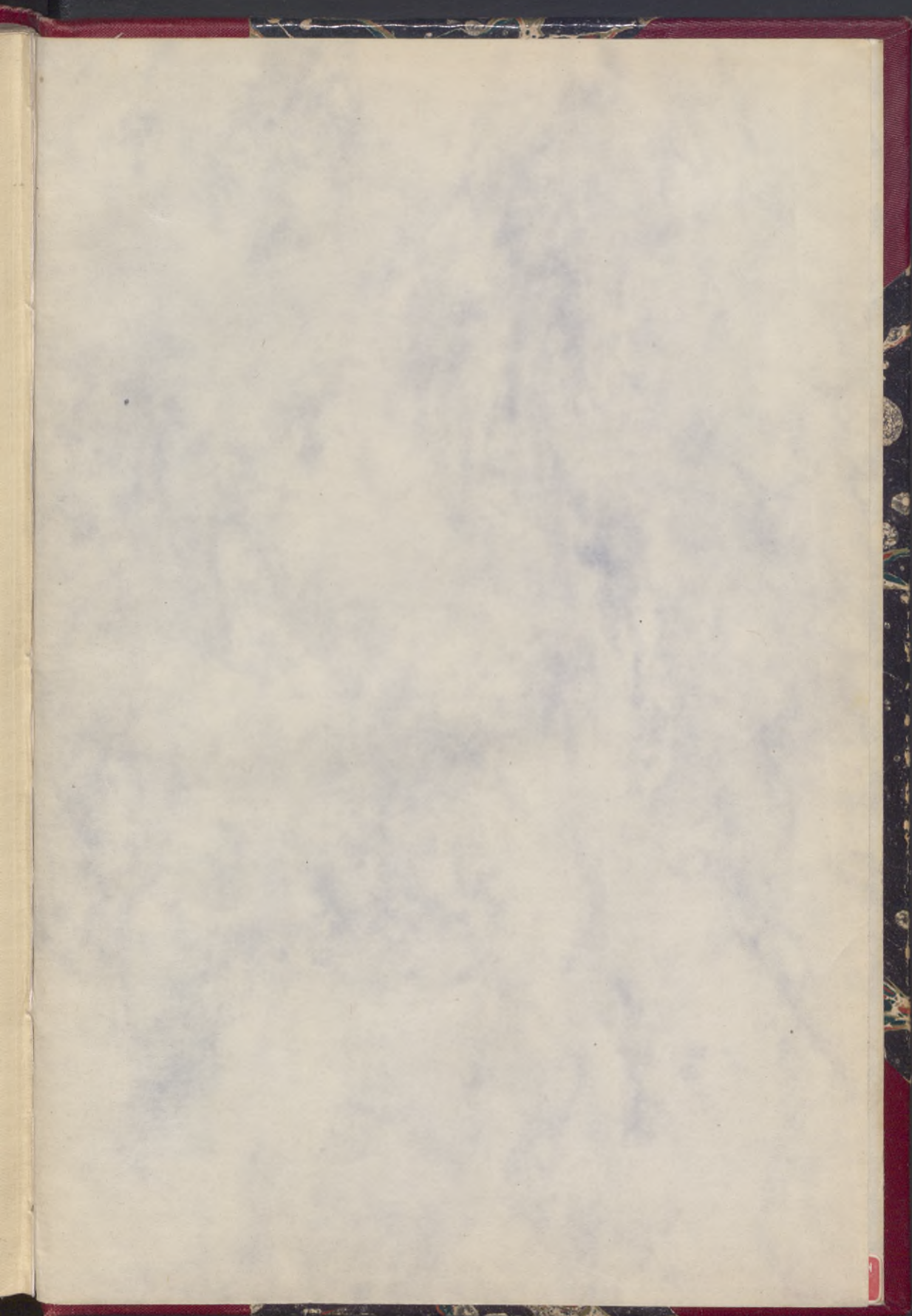
Stack 18/3
847e

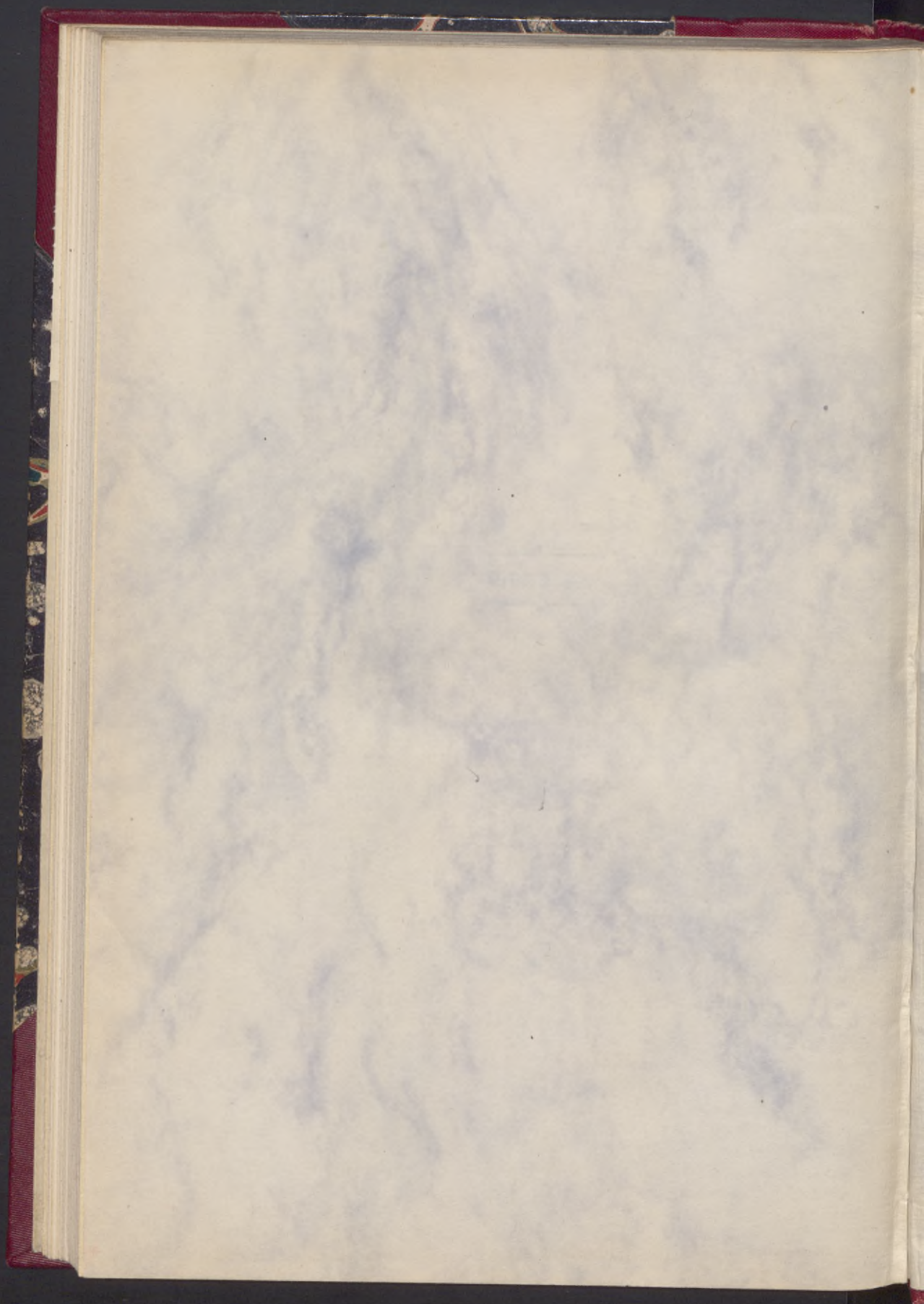
13

—+—
Pris 3 Kr.
—+—

GÖTEBORGS UNIVERSITETS BIBLIOTEK

1001956494

3.25

JOHN JOHNSON
BOKBINDARE
GÖTEBORG

